

Kras

Sežana

dz-sp 0

KRAS

2013

908(497.4Kras)

0170717,124/125

COBISS ©

JULIJ 2013 št: 124-125 cena 8€

Poštnina plačana pri postopku izdajanja

9 771318 325772

POSTOJNSKA JAMA
CAVE-GROTTE-HÖHLE

Od priprave ...

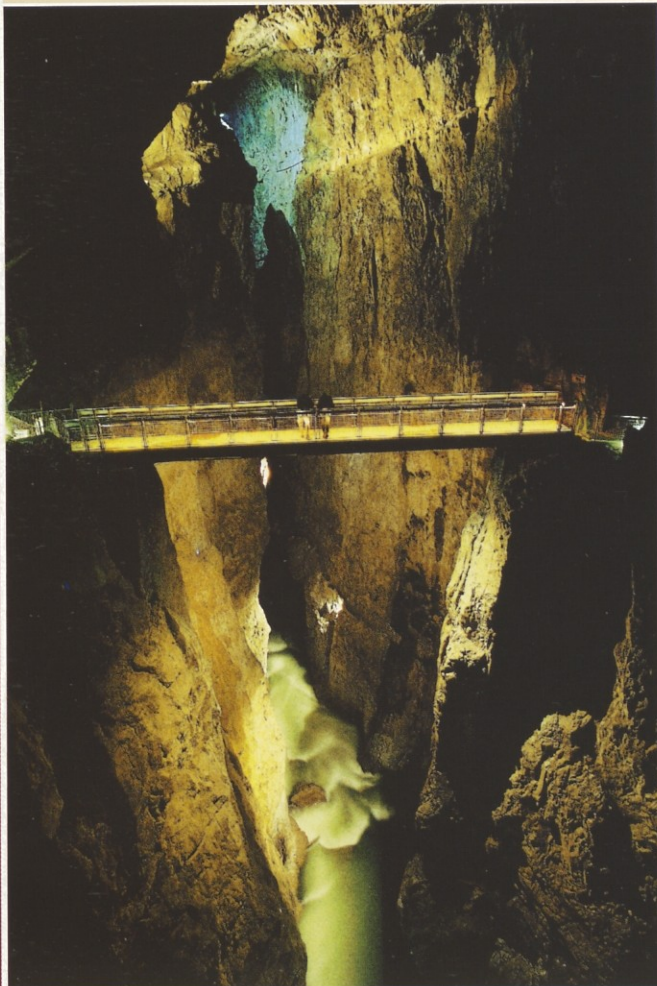
... do dodelave.

tiskarna
GRAFIKA SOČA

www.grafika-soca.si

Park Škocjanske jame, Slovenija

Park Škocjanske jame ima tri pomembne nominacije:

- Škocjanske jame so bile leta 1986 vpisane v Seznam svetovne kulturne in naravne dediščine pri UNESCO
- leta 1999 so bile Škocjanske jame vpisane v Ramsarsko konvencijo kot prvo podzemno mokrišče na svetu
- leta 2004 pa je bil Park Škocjanske jame vpisan kot Biosferno območje Kras tudi v program MAB (Človek in biosfera).

V Parku Škocjanske jame vas vabimo na ogled jamskega sistema, muzejskih zbirk, sprehod po učni poti in obisk novega promocijsko-kongresnega centra Pr Nanetovh.

INFORMACIJE IN REZERVACIJE:

Park Škocjanske jame, Slovenija

Škocjan 2, SI - 6215 Divača

Tel.: 00386 (0)5 70 82 110

Faks: 00386 (0)5 70 82 111

E-pošta: psj.info@psj.gov.si

www.park-skocjanske-jame.si

The area of Skocjan Caves has three remarkable designations:

- inscribed on the **UNESCO** World Heritage List since 1986
- on the **List of Wetlands** of international importance since 1999
- on the international **Network of Biosphere Reserves** (MAB) since 2004.

INFORMATION AND RESERVATIONS:

Park Škocjanske jame, Slovenija

Škocjan 2, SI - 6215 Divača

Tel.: 00386 (0)5 70 82 110

Fax: 00386 (0)5 70 82 111

e-mail: psj.info@psj.gov.si

www.park-skocjanske-jame.si

The Skocjan Caves Park invites you to:

- visit the cave system
- explore the park on education trail
- visit museum collections
- and the new Promotion and Congress Centre Pr Nanetovh.

Legendarno branje

Darilo
za vsakega naročnika!

Naročite se ali podarite.
www.ngm.si

Na voljo tudi e-izdaja. Več na www.zinio.com/ngsl.

V SOBOTO IN NEDELJO, 6. IN 7. JULIJA FESTIVAL SIVKE 2013 NA IVANJEM GRADU NA KRASU

Že tradicionalni Festival sivke je bil letos v soboto in nedeljo, 6. in 7. julija na Ivanjem Gradu pri Komnu. Popestrili smo ga s prikazom strojne in ročne žetve sivke, s parno destilacijo sivkinega olja iz sivkinih cvetov, z izdelavo sivkinih šopkov, venčkov in pletenic, s sivkino tržnico ter z zanimivimi delavnicami in z bogatim kulturnim programom.

Tudi letos so nas obiskale volovska vprega in žanjice iz Merč, ki so nam pomagale pri žetvi s srpi, torej »po starem«!

Za hrano, pijačo, senco in dobro razpoloženje je bilo dobro poskrbljeno!

*Nekaj izdelkov iz Centra za predelavo
dišavnic, zdravilnih rastlin in začimb
EKOTERA, d.o.o., na Ivanjem Gradu.*

Kras

POSTOJNSKA JAMA
CAVE GROTTES - JAMA

Slika na naslovnici:
Obiščite kraljico vseh jam!
Fotografija: Dragan Arrigler

VSEBINA JULIJ 2013, št. 124-125

Revija Kras

Telefon revije Kras:

05/766 02 90

Telefon odgovorne urednice:

041 914 921

E-mail:

revijakras@siol.net

Kras je revija o Krasu, ohranjanju njegove kulturne in naravne dediščine, o zgodovini, kulturi, gospodarstvu in dejavnostih ljudi tega prostora.

Revija Kras izdaja Mediacarso, d.o.o., Sveto 39, 6223 Komen.

Glavni urednik: Lev R. Lisjak

Odgovorna urednica: Ida V. Rebolj

Oblikovanje: Lev R. Lisjak

Naslov uredništva:

Sveto 39, 6223 Komen

Maloprodajna cena z 9,5 % DDV

enojne številke 4 €, dvojne številke 8 €.

Naročnina za šest zaporednih števil

s pošto dostavo na naročnikov naslov

v Sloveniji 32 €, na naročnikov naslov

v tujini 45 €.

Transakcijski račun pri Banki Koper, d.d.,

Pristaniška 14, 6000 Koper:

1010-0005-2011-395

IBAN Mediacarso, d.o.o.:

SI56101000052011395

SWIFT coda: BAKOSI2X

Nenaročenih rokopisov in fotografij ter drugega slikovnega gradiva uredništvo ne vrača.

Ponatis ali kakršnokoli povzemanje, kopiranje ali preslikavanje

objavljenih prispevkov ali njihovih delov iz revije Kras je prepovedano brez pisnega dovoljenja odgovorne urednice in brez popolne navedbe uporabljenega vira.

Mednarodna standardna serijska številka:

ISSN 1318-3257

Tisk Grafika Soča, d.o.o., Nova Gorica

Služba za odnose z javnostmi, Postojnska jama, d.d.

MEIRA KUMAR SI JE OGLEDALA POSTOJNSKO JAMO 6

Mag. Gojko Zupan

DOMOZNANSTVO V ŽLAHTNEM POMENU TE BESEDE 7

Uredništvo

REVIJA KRAS V DVAJSETEM LETU NJENEGA IZHAJANJA 8

Lucija Jereb

RABA TAL NA KRASU

OD FRANCISCEJSKEGA KATASTRA DALJE 12

Prof.dr. Stanislav Južnič

KRAŠEVEC GOSPODARI V BRUSLJU - II. del 18

Uredništvo

BIBLIOGRAFIJA BALTAZARJA HACQUETA (1739-1815) 24

Pavel Vidau

VAS BANI IN NJENI ŽUPANI - III 26

Andrej Arko

PISMO 29

Matej Caharija

ZADRUGA JE REZULTAT TRDEGA DELA IN VZTRAJANJA 32

Doc.dr. Mira Cencič

REPENTABOR - IME, KI ZDRUŽUJE VASI V DVEH DRŽAVAH 34

Drago Kolenc

VASICA SANABOR, SVETI DANIJEL IN POTOK BELA 42

Dr. Ladislav Placer, Pavel Medvešek

GREGOR ŽIBERNA. ZAKAJ VZDEVEK TENTAVA? 50

Janez Semlak

PA TUDI REVIJO »KRAS« BEREMO! 54

Tina Čič

LIPICA PRAZNUJE 433. ROJSTNI DAN 56

Mag. Darko Ravnikar

**V KOBILARNI LIPICA SE ZAVZEMAMO ZA SKUPNI RAZVOJ
TURISTIČNO-KULTURNE DESTINACIJE KRASA 58**

Minka Dolič

NOVA URADNA POROČNA DVORANA NA KRASU 59

Mag. Borut Širca v pogovoru z mag. Danico Cmerčnjak

KO PRIDE DO ŠKODE,

JE ZAVAROVANJE ZELO DOBRODOŠLO! 60

Prof.dr. Zoltan Jan

OTROCI SVOJEGA IN NAŠEGA ČASA - II. del 62

Pošta Slovenije

POŠTNA ZNAMKA IZ POSTOJSKE JAME -

IZ PRVEGA PODZEMNEGA POŠTNEGA URADA NA SVETU 68

Matej Ocvirk

KRAŠKI MOTIVI NA POŠTNIH ZNAMKAH 70

Marjeta Malešič

ŽEGNANJE KONJ NA KRASU 72

Bogdan Soban

NENAVADNE, NAPREDVIDLJIVE

IN NEPONOVLJIVE LIKOVNE PODOBE 74

Predsednica Spodnjega doma indijskega parlamenta

MEIRA KUMAR SI JE OGLEDALA POSTOJNSKO JAMO

Med obisko v Sloveniji si je predsednica Lok Sabhe* Spodnjega doma indijskega parlamenta Meira Kumar s svojo delegacijo ogledala 28. maja 2013 tudi Postojnsko jamo. To je bil prvi obisk Slovenije na najvišji Parlamentarni ravni iz Indije. Med uradnim delom obiska se je visoka predstavnica indijske vlade sestala z najvišjimi predstavniki Republike Slovenije.

Indijska delegacija na stopnišču pred vhodom v Postojnsko jamo. Predsednica Lok Sabhe, Spodnjega doma indijskega parlamenta, Meira Kumar je druga z leve.

Z leve na desno: predsednica Spodnjega doma indijskega parlamenta Lok Sabhe, gospa Meira Kumar, izvršna direktorica marketinga v Postojnski jami, d.d. Katja Obe fotografiji: Valter Leban za Postojnsko jamo, d.d., Postojna

Pred Postojnsko jamo sta visoko gostjo z delegacijo iz Indije sprejela predsednik upravnega odbora Postojnske jame, d.d., Marjan Batagelj, in izvršna direktorica marketinga v Postojnski jami, d.d. Katja Dolenc Batagelj. Gospa Meira Kumar je povedala, da je bil obisk jame nepopisno doživetje in da je Postojnska jama edinstveni naravni dar Sloveniji. Izrazila je tudi navdušenje nad skrbnim ohranjanjem naravne dediščine pri nas.

Visoke goste z Indijske podceline je Postojnska jama gostila že večkrat v svoji bogati turistični zgodovini. Med prvimi izmed odličnejših indijskih gostov, ki je tesno povezan z zgodovino razvoja železnice v Postojnski jami, je bil maharadža iz Dhalampurja s svojo soprogo, ki sta se v juniju 1924 popeljala na eno izmed prvih voženj z jamskim vlakom po takrat popolnoma prenovljeni železnici... V kroniki Postojnske jame je

zabeleženo tudi, da je le slabo desetletje pozneje, v oktobru 1933, Postojnsko jamo občudovala indijska princesa Rajkumari Amrit Kaur (1889-1964) iz države Kapurthala v severni Indiji. Princesa je s svojim 6 metrov dolgim in zlato obrobjenim svilenim sarijem pritegnila pozornost vseh navzočih, sama pa se kar ni mogla načuditi lepotam jame, za katero je dejala, da je eno izmed svetovnih čudes... Med številnimi visokimi obiskovalci, predsedniki držav in vlad, predstavniki modre krvi, umetniki in znanstveniki, ki smo jih gostili v Postojnski jami, je bil leta 1955 naš gost tudi tedanji predsednik indijske vlade Jawaharlal Nehru.

* Lok Sabha ali House of People je Spodnji dom v parlamentu Indije. Član Lok Sabhe so izvoljeni z neposrednimi volitvami na podlagi splošne volilne pravice za odrasle. - Vir: Wikipedija, prosta enciklopedija.

KAJ MISLIJO O REVII NJENI BRALCI

DOMOZNANSTVO V ŽLAHTNEM POMENU TE BESEDE

V Ljubljani je kraška tradicija že dolgo kulturna stalnica. Ne le Francesco Robba in drugi kiparji ter stavbeniki, predvsem Jože Plečnik je z ovojem svoje knjižnice pokazal nostalgichen odnos do tedaj odrezane pokrajine Kras in domovine svojega očeta z rdečo zemljo in belimi kamnitimi poudarki.

Revija Kras ni stara toliko, kot je stara Narodna in univerzitetna knjižnica, vendar so leta njenega izhajanja lahko doba, ki pelje v odraslost. Starejši gotovo vedo, da časnikarska tradicija Reboljeve družine sega že več let nazaj, v dobo časopisov posameznih podjetij. Revija Kras je najprej ena redkih, ki ne podcenjuje bralca in ga ne postavlja v nivo receptov, barvastih modnih trendov in shujševalnih kur nepomembnih starlet. Njena vsebinska naravnost je regionalna, vendar regionalnost presega, podobno kot veliki sinovi krasa, od Černigoja, Debenjaka, Spacala in Kosovela do Zlobca ter mlajših. Revija je v Ljubljani gotovo vsaj tako doma kot med Sežano in Vrhniko; enako kot omenjeni umetniki in generacije, ki odkrivajo kras, ga oživljajo s prenovo hiš, vrtov za suhozidi in z obnavljanjem trt ter sadovnjakov.

Revija je presenetila s širokim izborom piscev, ki niso omejeni le na geologijo ali kamnoseštvo; presegli so nivo terana in pršuta. Srečamo se s številnimi področji znanj, ki so dopolnilo mavrici vsakdanjega življenja; gre za **domoznanstvo v žlahtnem pomenu te besede**. Vodilna nit tiskane celote je poznavanje kulturne dediščine in njenih plastenj. Za to smo ji konservatorji posebej hvaležni. Presežena je tudi hermetičnost, saj je vsebina posredovana dovolj strokovno in v razumljivem jeziku. Uredništvo je dokazalo tudi, da pisci ne iščejo vedno le visokih honorarjev; zvrstila se je stotnija avtorjev, ki naredo veliko za promocijo poznavanja dela naše domovine. Dolg do naših trmastih in upornih Kraševcev, ki je nakazan že v Steletovi "Umetnost v Primorju", je tako vsaj delno poplačan.

Na koncu in ne najmanj pomembno - revijo prijazni izdajatelj številnim bralcem dostavi tako rekoč na mizo. Zato nimamo izgovorov, da ni časa. Radovedno jo prelistamo in preberemo. Revija je del našega odnosa do pokrajine, zgodovine in ljudi, zato njenim ustvarjalcem iskreno čestitamo! Kraševci sami bodo znali poskrbeti tudi za zdravico...

Srečno!

Mag. Gojko Zupan

Napisano pred dvanajstimi leti ... ob osmem jubileju revije Kras

REVIJA KRAS V DVAJSETEM LETU

Uredništvo

Cenjene bralke, cenjeni bralci!

Pred Vami je nova, že 124-125. številka revije Kras. Uredništvo skupaj z njemimi sodelavci, ki vanjo pišejo in prispevajo svoje védenje in znanje, tudi v tej izdaji predstavlja Kras kot eno izmed slovenskih pokrajin - delno tudi na Tržaškem in Goriškem v Italiji - ter obrobna območja Krasa in slovenski kras nasploh. In to s prav vseh vidikov njihovega nastanka, obstoja in bivanja ter življenja njihovih prebivalcev...

Ponosni smo, da smo skupaj z izjemnimi avtorji uspeli opraviti pomembno delo, ki je v kratkem predstavljeno v nadaljevanju tega poročila. Hkrati pa smo zaskrbljeni, ker denarni viri za nastajanje revije vidno usihajo in ker kljub najboljšim našim željam in naši veliki volji ne vemo več, doklej bomo zmogli revijo Kras še izdajati.

Zato se obračamo na slehernega prejemnika revije Kras, ki revije ni naročil in jo prejema brezplačno - a vanjo ne piše, niti drugače ne sodeluje pri njenem nastajanju - s pojasnilom, da mu revije poslej ne bomo mogli več pošiljati ali kakor koli drugače vročati. Razvselilo nas bo, če se bo nanjo naročil, v ta namen izpolnil tudi tej izdaji priloženo naročilnico ali nam to sporočil po e-pošti oziroma po telefonu. In s tem ostal njen prejemnik ter hkrati postal tudi njen soustvarjalec! Tako, kakor so njeni ustvarjalci njeni sodelavci, ki pišejo in fotografirajo za revijo Kras. Pa tudi tisti, ki so nanjo naročeni ali jo kupujejo, kjer je naprodaj, oziroma s svojo naklonjenostjo reviji Kras pomagajo z donacijami ali s pridobivanjem oglaševalcev, donatorjev in podpornikov.

Računamo na Vas!

Osnovne ugotovitve

Na območju slovenskega krasa - ki zavzema skoraj polovico ozemlja Slovenije - prihaja med bralce veliko število informativnih ter specializiranih časnikov in revij. Splošne informacijske potrebe tamkajšnjega prebivalstva zadovoljujejo poleg radijskih in televizijskih postaj mnogi najnovejši elektronski mediji iz slovenskih, italijanskih in hrvaških studijev. Njihove posebne informacijske potrebe po določenih vsebinah v pisni obliki zadovoljujejo tudi druge, v Sloveniji in zunaj nje izhajajoče periodične publikacije. Kakšne specializirane periodične publikacije, ki bi prvenstveno obravnavala tematiko, povezano Krasom kot geografskim in širšim upravno-regionalnim pojmom ter s krasom kot občnim, geografskim, krajinskim, bivanjskim, gospodarskim, socialnim in kulturnim pojmom, pa v tej informacijski ponudbi do začetka izhajanja informativne revije Kras, to je do februarja 1994, ni bilo!

V dosedaj izšlih stopetindvajsetih (125.) številkah revije Kras formata 205x280 mm (med njimi štiriindvajsetih dvojnih) s skupnim notranjim obsegom 5.547 strani (brez ovitkov) je bilo objavljenih 2.034 pisnih prispevkov 948 različnih avtorjev in virov informacij v skupnem obsegu 489 avtorskih pol in opremljenih s 7.983 slikovnimi predstavitvami. **To je v devetnajstih letih petinšesdeset (65) knjig formata A5 s povprečnim obsegom 250 notranjih strani vsaka.**

Revija Kras prihaja že devetnajsto leto s šestimi do osmimi številkami med več kot 700 rednih naročnikov doma in na tujem. Prihaja med več kot skoraj 800 sodelavcev, ki pišejo vanjo oziroma jih štejemo za naše sodelavce. Prihaja med več kot 800 prebivalcev Krasa ter njegovih obrobni občini in Notranjske, ki jo prejemajo na upravnih občin, javnih službah in zavodov, prek zadruge Vinakras Sežana, v javnih zavodih Park Škočjanske jame in Kobilarna Lipica, v delniški družbi Postojnska jama ter v Zadrugi kraški banki v Italiji. **In prihaja s to izdajo tudi še med več kot 1000 prejemnikov - mnenjskih voditeljev - to je članov Vlade R Slovenije, poslancev v Državnem zboru in svetnikov v Državnem svetu, sekretarjev ministrstev in direktorjev direktoriatov na ministrstvih, predstavnikov Ustavnega sodišča R Slovenije, predstavnikov sodne veje oblasti v R Sloveniji ter kakšnih 500 predsednikov uprav in direktorjev slovenskih gospodarskih družb in njihovih združenj ter javnih zavodov. Prihaja tudi med šo-**

NJENEGA IZHAJANJA

larje na kraškem prostoru. Sto izvodov revije hranimo v uredništvu za njene naknadne naročnike in kupce.

Po zadnji pisni anketi med njenimi prejemniki revijo Kras bere med 22 in 25 tisoč ljudi na Slovenskem, Tržaškem in Goriškem ter kakšnih tisoč ljudi širom po svetu, ki so potomci Kraševcev. Več kot tisoč prejemnikov jo hrani kot čtivo in vir pomembnih informacij za njihovo delo in vedenje, zato mnogi med njimi naknadno naročajo manjkajoče izvide oziroma prosijo zanje.

Cilji revije in njena programska zasnova

Izhodišča za urejanje in izdajanje razčlenjujejo koncept ali vsebinsko naravnost ter cilje informativne revije Kras za spoznavanje in razumevanje Krasa in kraških predelov Slovenije ter za pospeševanje razvoja slovenskega krasa, za varovanje njegovega okolja in za ohranjanje kraške kulturne in naravne dediščine. Revija izhaja od februarja 1994 in je namenjena najširši javnosti. Torej ne le prebivalcem Krasa in območij Slovenije, za katera so značilnosti kras in kraški pojavi, Slovencem na Tržaškem in Goriškem, Slovencem s Krasa, ki živijo na tujem. Namenjena je tudi vsem tistim bralcem, ki raziskujejo Kras in slovenski kras nasploh, ga proučujejo ali ga obiskujejo kot njegovi občudovalci in turisti. Namenjena pa je tudi bralcem, ki odločajo o slovenskem kraškem prostoru, in tistim bralcem, ki so pripravljeni storiti karkoli za nadaljnji razvoj kraških območij in krasa nasploh ter za njegovo promocijo doma in na tujem.

Revija Kras obravnava vsa pomembna vprašanja tistih predelov države Slovenije, za katere so značilni kraška narava s podzemskimi jamami in brezni, kraška kulturna krajina, tipična kraška arhitektura, kraška bivanjska kultura, tipični kraški pojavi in prebivalci - naj so to Kraševci, Notranjci, Brkini ali Vipavci, Belokrajnci, Kočevarji itn. Mišljena so predvsem aktualna gospodarska, socialna, naravovarstvena, bivanjska, kulturna in druga vprašanja teh območij Slovenije. Prvenstveno obravnava vprašanja, ki jih drugi informacijski mediji načrtno in kontinuirano ne obravnavajo. To pa so: ohranjanje identitete slovenskega krasa nasploh, njegovo varovanje pred onesnaževanjem in nenačrtnim poseljevanjem, varovanje in ohranjanje kraške naravne in kulturne dediščine, smiselno posodabljanje bivanjske arhitekture ter vse možne rešitve v zvezi s tem, razvijanje kraški krajini in njenim ljudem ustreznih, naravi prijaznih gospodarskih dejavnosti ter

predstavljanje in promoviranje Krasa in slovenskega krasa nasploh slovenski ter tuji javnosti, saj je kras s svojo tipiko eden izmed dominantnih razpoznavnih znakov države Slovenije v evropskem in širšem svetovnem prostoru.

Z revijo Kras si je uredništvo naložilo bralcem nuditi zanimivo, poučno, v vsakdanjem življenju uporabno branje. In to na berljiv ter poljuden način: s sporočili, katerih temelj so argumenti in podatki ter popolna odprtost vsem informacijskim virom. Njena vsebina je tako uravnana, da ponuja zanimivo in uporabno branje mladim in učečim se generacijam, gospodinjam, kmetom, zaposlenim v družbenih in državnih podjetjih in ustanovah, v zasebnih podjetjih in ustanovah, podjetnikom in obrtnikom ter ljudem najrazličnejših poklicev ter upokojemcem. Njim v roke prihaja po pošti na osnovi sklenjenega naročniškega razmerja po vsej Sloveniji in na tujem, naprodaj pa je tudi na prodajnih mestih s slovensko periodiko v Sloveniji, na Tržaškem in Goriškem

Organizacija

Uredniško delo in dogovarjanje s sodelavci se opravlja v Svetem pri Komnu. Grafično-oblikovalsko delo in tisk revije se opravlja s pomočjo elektronskih povezav.

Uredništvo tvorijo odgovorni urtednik, glavni urednik in grafični oblikovalec ter izdajatelj revije. K sodelovanju so pritegnjeni strokovnjaki in raziskovalci, specialisti za posamezna tematska področja, publicisti, novinarji, dopisniki ter mladi novinarji.

Uredništvo revije Kras namenja posebno skrb pridobivanju mlajših zunanjih sodelavcev, ki jim s tem omogoča objavljane svojih spoznanj in publicističnih ter fotografskih izdelkov in postopno uveljavljanje v slovenskem publicističnem prostoru.

Razširjeno delovanje uredništva Okrogle mize in posveti

Uredništvo revije Kras tudi organizira okrogle mize, javne pogovore in spoznavna srečanja zainteresiranih udeležencev, katerih osnovni cilj je povezovati ljudi posameznih strok in dejavnosti zaradi njihovih skupnih interesov - to so razvoj slovenskega krasa v gospodarskem, socialnem in kulturnem smislu ter njegovo pravilno vrednotenje in upoštevanje v slovenskem

in evropskem prostoru. Tako je uredništvo organiziralo leta 1994 v Kobjeglavi okroglo mizo o požarih na Krasu, iz katere črpa teme za mobilizacijske sestavke, kako se na krasu obnašati, da bo požarov čim manj. V Divači je isto leto pripravilo pogovor turističnih delavcev s Krasa o kraški naravi prijaznem turizmu ter o organiziranju kraške poslovne turistične skupnosti. V Slapu pri Vipavi je leta 1995 pripravilo spoznavno srečanje kmetov s Krasa in iz Vipavske doline, ki se ukvarjajo tudi s kmečkim turizmom, z izletniškim turizmom in s prirejanjem osmic. V Komnu je pripravilo zelo odmevno okroglo mizo o vlogi ženske pri varovanju naravne in kulturne dediščine na Krasu. V Zemonu je organiziralo okroglo mizo o Vipavski vinski turistični cesti in o oblikovanju turistične ponudbe na Vipavskem. V Sprejemnem centru Matavun nad Škocjanskimi jamami je za okroglo mizo zbralo več kot 80 strokovnjakov in znanstvenikov najrazličnejših znanstvenih vej in 20 novinarjev na pogovoru o varovanju kraške podtalnice pred onesnaževanjem z gospodinjstskimi in komunalnimi odpadki ter odpadnimi vodami. Konec novembra 1996 je v okviru slovesnosti ob vpisu Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine pripravilo okroglo mizo o uresničevanju Zakona o regijskem parku Škocjanske jame, 7. maja 1997 je po naročilu Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano pripravilo v Novi Gorici in na Krasu okroglo mizo o razumni zaustavitvi zaraščanja Krasa s pospešeno rejo drobnice in krav-rodnic. V decembru 1998 je v okviru projekta PODOBA KRASA skupaj s Fakulteto za arhitekturo pripravilo v Lipici okroglo mizo z naslovom Zakaj izgineva kraška avtentična arhitektura. V decembru 1999 je v Štanjelu pripravilo v okviru projekta PODOBA KRASA skupaj z Občino Komen okroglo mizo z naslovom Zamisli in načrti za prenovalno revitalizacijo Štanjela so. Kaj storiti? V juniju 2001 je pripravilo skupaj z Občino Komen in z Ministrstvom za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano ter Kmetijsko gozdarsko zbornico Slovenije okroglo mizo o naravi prijaznem kmetovanju na kraškem prostoru. V novembru 2002 je v Škocjanu skupaj z JZ Park Škocjanske jame pripravilo pod Unescovim pokroviteljstvom okroglo mizo o pomenu učnih poti za vrednotenje in varovanje naravne in kulturne dediščine. V decembru 2002 je skupaj z regionalno pisarno Agencije RS za regionalni razvoj v Štanjelu pripravilo okroglo mizo o smernicah za izdelavo razvojnega načrta za Štanjel in Kobilj. V septembru 2003 je uredništvo revije Kras pripravilo skupaj z JZ Kobilarna Lipica zelo odmevno okroglo mizo o aktualnih vprašanjih nadaljnjega razvoja Lipice. V aprilu 2004 je uredništvo pripravilo v Štanjelu strokovno omizje o zamisli, da se v Sloveniji ustanovi evropski muzej krasa. To je bila že petnajsta okrogla miza revije Kras! Z družbo Postojnska jama, turizem, d.d. je v decembru 2005 pripravila in publicirala strokovni posvet o destinacijskem managementu Kras. V

decembru 2011 je uredništvo skupaj s Fakulteto za arhitekturo, Slovenskim uradom za Unesco in JZ Park Škocjanske jame v Lipici priporavilo **mednarodni posvet „Projekt Kras 2011“ o venakuklarni arhitekturi pri nas** in spodbudilo, da so v Lipici v aprilu 2012 študentje postavili pod vodstvom Fakultete za arhitekturo študijsko pastirko hiško kot primer venakularne arhitekture.

Posvetom in okroglim mizam namenjene tematske izdaje revije Kras

Po naročilu Ministrstva za kulturo je uredništvo v letu 1995 uredilo posebno tematsko izdajo revije Kras o **Kraškem regijskem parku in o Notranjskem regijskem parku**.

Uredili smo posebno tematsko izdajo s **posveta o turističnem vrednotenju slovenskega krasa in jam**, ki je bilo 21. marca 1995 v Postojni.

Ob obletnici Kosovelovega rojstva smo na pomlad 1995 uredili in izdali posebno tematsko številko o **Srečku Kosovelu in Kosovelovih iz Tomaja**, ki so jo prejela vsa gospodinjstva na Krasu.

Za slovesnosti **ob deseti obletnici vpisa Škocjanskih jam v Unescov Seznam svetovne dediščine** smo po naročilu Slovenske komisije za Unesco in Ministrstva za okolje in prostor ob sodelovanju Ministrstva za kulturo uredili in izdali v novembru 1996 v povečani nakladi tematsko izdajo revije Kras o **Škocjanskih jamah**.

Julija 1997 je izšla slovensko-angleška izdaja revije Kras o **morfologiji ali nastanku Krasa**.

V avgustu 1998 je izšla posebna tematska izdaja **ob stoti obletnici rojstva Avgusta Černigoja**.

Konec leta 1999 je izšla posebna tematska izdaja revije Kras. Naročil jo je Javni zavod Park Škocjanske jame, Slovenija. Izdaja v slovenskem in angleškem jeziku predstavlja razloge za sprejetje zakona o **Regijskem parku Škocjanske jame in za ustanovitev javnega zavoda Park Škocjanske jame, Slovenija**.

V okviru projekta PODOBA KRASA je uredništvo uredilo in izdalo tematsko izdajo revije Kras. Ta izdaja v povečani nakladi je v celoti predstavila razpravo 56 udeležencev pogovora za okroglo mizo revije Kras **Zakaj izgineva kraška avtentična arhitektura?**, ki je bila decembra 1999 v Lipici.

Aprila 2000 je izšla tematska izdaja kot dvojna številka o okrogli mizi **Zamisli in načrti za prenovo in revitalizacijo Štanjela so. Kaj storiti?**, ki je bila decembra 1999 v Štanjelu. Prejela so jo tudi vsa gospodinjstva komenske občine na Krasu.

V juniju 2001 je izšla tematska izdaja revije Kras o **naravi prijaznem kmetovanju na kraškem prostoru** z istoimenske okrogle mize revije Kras, ki je bila 8. junija 2001 v Štanjelu. Prejela so jo vsa kmetijska gospodarstva na Krasu.

V Informacijskem centru javnega zavoda Park Škocjanske jame v Matavunu je bila 26. novembra 2002 okrogla miza **Pomen učnih poti za vrednotenje in varovanje naravne in kulturne dediščine v parkih in varovanih območjih**. V Štanjelu pa je bila 6. decembra 2002 tudi okrogla miza **Smernice za izdelavo lokalnega razvojnega načrta za Štanjel in Kobdilj**. Izza obeh okroglih miz je bila predstavljena celotna razprava z uvodnimi poročili v 58.-59. številki revije Kras, ki je izšla v maju 2003.

V novembru 2003 je izšla posebna tematska izdaja 62. številke revije Kras v povečanem obsegu s predstavitevijo vsega, kar so udeleženci povedali 12. septembra 2003 za okroglo mizo **Aktualna vprašanja nadaljnje razvoja Lipice**.

V 64. številki revije Kras, ki je izšla v aprilu 2004, je bil v celoti objavljen strokovni pogovor za okroglo mizo revije Kras **Zakaj v Sloveniji muzej Krasa?**, ki je bil 15. aprila 2004 v Štanjelu.

V 74.-75. številki je bil objavljen **strokovni posvet o destinacijskem managementu Kras** z naslovom "Krasu ustrezno mesto v razvojni strategiji slovenskega turizma in več denarja za njegovo promocijo", ki je bil 22. decembra 2005 v prostorih družbe Postojnska jama, turizem, d.d. v Postojni.

V letu 2006 smo uredili in izdali tematsko izdajo revije Kras (št. 78), **namenjeno 20. obletnici vpisa Škocjanskih jam na seznam Unescove svetovne dediščine**.

V aprilu 2008 smo izdali **ob 190. obletnici odkritja notranjih delov Postojnske jame** jubilejno tematsko izdajo (št. 88), posvečeno dotedanjim prizadevanjem njenih upravljalcev za razvoj in uveljavljanje te slovenske naravne znamenitosti, **ki je med najbolj privlačnimi in obiskanimi turističnimi destinacijami v Sloveniji**.

V novembru 2011 smo v dvojezični slovensko-angleški izdaji (št. 113) **predstavili Škocjanske jame ob 25. obletnici njihovega vpisa v Unescovo svetovno dediščino in ob 15. obletnici ustanovitve njihovega upravljalca - Javnega zavoda Park Škocjanske jame**.

Pred koncem leta 2011 je uredništvo revije Kras sodelovalo v pripravi in izvedbi **mednarodnega posveta „Projekt Kras 2011“** v JZ Kobilarna Lipica ter v svojih izdajah predstavlja izbor na njem predstavljenih referatov.

In v aprilu 2012 je uredništvo revije Kras sodelovalo pri postavitvi **pastirske hiške na vidnem mestu ob poti v pokrito konjeniško dvorano v Kobilarni Lipica** ter v svojih izdajah poroča o vlogi in pomenu njene postavitve za seznanjanje obiskovalcev Lipice o tradicionalni kamniti suhi gradnji na Krasu.

Spreminjanje kulturne pokrajine na Krasu

RABA TAL NA KRASU OD FRANCISCEJSKEGA KATASTRA DALJE

Lucija Jereb

Kulturna pokrajina, Kopriva. Fotografija: Lucija Jereb, 2009.

Kras se zadnjih nekaj desetletij sooča s hitrim in obširnim zaraščanjem. Franciscejski kataster prikazuje, da je bilo leta 1827 na Komenskem in Divaškem Krasu z gozdom zaraščenih le 14 % površin, delež gozda pa se je naglo večal po letu 1953 in je leta 2010 prekrival že 75 % vseh površin. Takšno stanje je posledica naravnih in družbenih procesov, predvsem samoniklega zaraščanja in opuščanja obdelovanja kmetijskih površin, ki sooblikujejo kulturno pokrajino na Krasu.

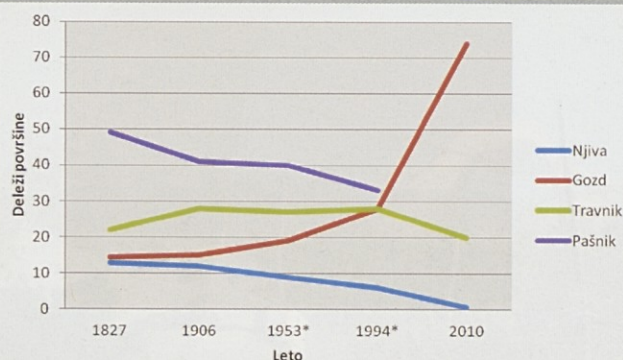
Uvod

Kulturno pokrajino na Krasu oblikujejo tako naravnogeografski dejavniki (geološka zgradba, relief, klimatske in hidrološke razmere, rastje) kot tudi družbenogeografski dejavniki (prebivalci in njihova kultura, struktura naselij, bližina večjih mest, infrastruktura in prometne povezave, razdrobljenost zemljišč). Kulturna pokrajina je skupen dosežek naravnih in družbenih zakonitosti, pri čemer naravne razmere vplivajo na človekovo dejavnost v prostoru (Ogrin, 1989). Naravnogeografski dejavniki vplivajo na izbiro človekovega življenjskega prostora, na način njegovega poseganja v prostor, na družbene prakse itn. Družbenogeografski dejavniki se razvijajo skupaj z družbeno dinamiko. Vpliv tako prvih kot drugih se v času in prostoru spreminja. Tako se vpliv naravnogeografskih dejavnikov s sodobnim razvojem, z orodji in mehanizacijo manjša, saj postajajo premostljiva ovira, ki jo človek presega s prerazporejanjem zemlje, z zasipavanjem vrtač, z vodovodnimi sistemi itn. Spreminja se tudi vpliv družbenogeografskih dejavnikov. Lep primer je zemljiško-knjižna ureditev s posestno razdro-

bljenostjo in z majhnimi obdelovalnimi zemljišči, ki do nedavnega ni vplivala na kmetijsko rabo tal, medtem ko danes takšna ureditev prispeva k opuščanju majhnih obdelovalnih površin.

Spreminjanje kulturne pokrajine - zaraščanje Krasa

Proces spreminjanja kulturne pokrajine lahko spremljamo s pomočjo različnih virov podatkov: ustni ali pisni viri, slikovno gradivo, različni katastri. Najstarejši enotni katastrski podatki o rabi tal na Krasu so dostopni v Franciscejskem katastru za Primorsko, ki je nastajal med letoma 1811 in 1869. Hranijo ga v Arhivu Republike Slovenije, del (npr. za katastrsko občino Pliskovica) pa hranijo v Državnem arhivu Republike Italije v Gorici (Archivio di stato di Gorizia). Franciscejski kataster omogoča proučevanje kmetijske rabe tal v 19. stoletju, kronološko pa mu pozneje sledijo podatki, ki so zbrani v Leksikonu za Avstrijsko-Ilirsko Primorje iz leta 1906, podatki o rabi tal za obdobje 1953-1994 (Drago Kladnik, 1985) in sodobne spletne evidence

Gibanje deleža zemljiških kategorij na Komenskem Krasu in Divaškem Krasu v obdobju 1821-2010.

Viri: Franciscejski kataster, Leksikon občin za Avstrijsko-Ilirsko Primorje, Geografski inštitut Antona Melika in Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

**Avtorica opozarja na različen zajem podatkov.*

*Izkop zemlje na opuščeni njivi v Velikem Dolu.
Fotografija: Lucija Jereb, 2009.*

kmetijskih in gozdnih zemljišč iz leta 2010. Usklajevanje zemljiških kategorij različno datiranih virov podatkov zahteva premišljeno analizo, ki sta jo v večjem delu v okviru svojih raziskav opravila Franci Petek in Drago Kladnik. Dodatno težavo pri takšnih primerjavah pa predstavljajo različni načini zajemanja podatkov.

Franciscejski kataster (1827) prikazuje, da je gozd na Divaškem in Komenskem Krasu v začetku 19. stoletja zasedal le 14 % površin. Veliko več površin, kar 50 %, so prekrivali pašniki, medtem ko so travniki zasedali 22 % in njive 13 % površin. Kljub temu, da so se prve aktivnosti, namenjene načrtnemu pogozdovanju Krasa, pričele že v sredini 19. stoletja, se je delež gozda sprva večal le počasi. Katastrski podatki, črpani iz Leksikona za Avstrijsko-Ilirsko Primorje (1906), prikazujejo dokaj podobno stanje stoletje pozneje, ko je gozd prekrival 15 % površin, pašniki 41 %, travniki 28 % in njive 12 % površin. Podrobnejša členitev poznejših podatkov prikazuje, da se je zaraščanje Krasa pričelo po letu 1953. Sprva 19-odstotna zaraščenost z gozdom leta 1994 doseže 28 %, leta 2010 pa je bila zaraščenost že kar 74-odstotna.

Širši vpogled v družbeno dogajanja po letu 1950 razkriva vzroke za zelo obsežno zaraščanje: upadanje kmečkega prebivalstva (30 % leta 1953 in le še slabih 5 % leta 1991) zaradi možnosti za zaposlovanje prebivalstva v tovarnah, ki so se ponujale na Krasu, zaradi razvoja mesta Sežane, zaradi samoniklega zaraščanja, pa tudi zaradi splošne dostopnosti prebivalstva do materialnih dobrin, zaradi česar samooskrba ni bila več nujna. Upadanje deleža kmečkega prebivalstva je sovpadalo tudi z upadanjem staleža živine. V občini Sežana je bilo leta 1953 11.079 govedi, leta 2000 pa le še 3321 (SURs, 2012). Opuščanje živinoreje in poljedelstva je vodilo v skoraj popolno opustitev obdelovalnih površin po letu 1994, ko je na Krasu živinoreja skoraj izginila, gozd pa se je prekomerno razrastlel do sedanjih 74 % vseh površin v občinah Divača, Komen in Sežana. Njive so leta 2010 zasedale le še 0,7 %, travniki pa 20 % površin, medtem ko podatka o deležu pašnih površin ni, saj ta kategorija po letu 1994 ni več obravnavana ločeno.

Ali je zaraščanje Krasa škodljivo ali koristno?

Vprašanje, ki se zastavi ob tako zgovornih podatkih, je, ali je takšno stanje sploh zaskrbljujoče glede na vsakodnevna opozorila okoljevarstvenikov o potrebi po zmanjšanju grobih človekovih posegov v naravo? S prekomernim zaraščanjem si narava prisvaja svoj prostor, prepuščanje zaraščanju z gozdom pa je zato ena izmed najbolj trajnostnih oblik rabe tal, ki je z okoljevarstvenega vidika za občutljivi Kras primerna. Kljub temu prekomerno zaraščanje prinaša negativne učinke, ki se kažejo v spreminjanju kulturne pokrajine, v njenih vizualnih kakovostih, v zmanjševanju pokrajinske pestrosti in zanimivosti območja, v slabšanju kakovosti bivalnega prostora, v zakrivanju identitetnih prvin, kot so vrtače in suhi zidovi, v omejevanju možnosti za istovetenje lokalnega prebivalstva s svojim okoljem (Ogrin, 1989), v povečevanju možnosti za nastajanje gozdnih požarov, za pojave zveri in drugih negativnih posledic. Iskanje rešitev za ohranjanje kulturne pokrajine oziroma omejevanje zaraščanja na Krasu je torej nujno.

Ena izmed možnosti za zmanjšanje zaraščanja Krasa je ponovna oživitev kmetijstva, vendar to na Krasu omejujejo malo kakovostnih obdelovalnih zemljišč, razdrobljena posest, majhne obdelovalne površine, ki niso primerne za obdelavo s kmetijsko mehanizacijo, pridelek pa dodatno klestijo suše. Kljub visokemu odstotku zaraščenosti je gozdno bogastvo šibko, saj se razrašča gospodarsko manjvreden gozd. Naštetim pomanjkljivostim za kmetijstvo na Krasu se dodatno pridružuje nevarnost za preveliko obremenjevanje kraškega podtalja z intenzivno pridelavo (vinogradništvo). V primerjavi s pomanjkljivimi možnostmi so prednosti za kmetijstvo na Krasu manj številne. Odražajo se v možnostih za sonaravno, ekološko in raznovrstno kmetijstvo, ki lahko služi samooskrbi, ali pa pomeni obzaposlitveno dejavnost polkmečkega prebivalstva, pri čemer je zelo pomembna socialna vloga kmetijstva, ki člove-

*Vinograd v zorašanju, Volčji Grad.
Fotografija: Lucija Jereb, 2012.*

ku nudi 'zaposlitev'. Specifične pedološke in klimatske značilnosti omogočajo tržno zanimivo pridelavo specifičnih lokalnih pridelkov, medtem ko je manjvreden gozd danes zanimiv za izdelavo drobnega kurilnega materiala (sekanci, peleti).

Kakšna je torej prihodnost kmetijstva na Krasu?

Slabi pogoji za kmetijstvo, bližina gospodarskih središč in priseljevanje prebivalstva, ki z zemljo ni povezano, prav gotovo ne bodo pozitivno vplivali na nadaljnji razvoj kmetijstva. Sodobni razvoj kmetijstva vodi na eni strani v intenzivno pridelavo (intenzifikacija vinogradništva), na drugi strani pa vodi v opuščanje in propadanje obdelovalnih površin na območjih z omejenimi možnostmi. Posledica navedenih sprememb je intenzivno spreminjanje kulturne pokrajine, medtem ko raba tal pridobiva nov pomen in nove sekundarne funkcije, kot so gospodarno ravnanje z naravnimi viri, s tlemi in z vodami ter s kulturnimi značilnostmi prostora. Sodobni trend nakazuje, da se bo v prihodnosti s kmetijstvom ukvarjal manjši delež kmetov, ki bodo težili k intenzivnejši pridelavi in k usmerjanju v eno kmetijsko panogo. Takšna pridelava, ki bo na Krasu usmerjena v vinogradništvo, mora nujno upoštevati krhkost kraškega ekosistema. Poleg intenzivnih pridelovalcev

se bo povečal tudi delež ljudi, ki bodo pridelovali hrano za samooskrbo na manjših njivah, saj jih bodo k temu spodbujale sodobne življenjske okoliščine.

Obe navedeni obliki kmetijstva pa ne bosta bistveno prispevali k zmanjševanju zorašanja Krasa, saj za kaj takšnega obe obliki kmetijstva ne bosta uporabljali zadostnih obdelovalnih površin. V širši proces iskanja rešitev za ohranjanje kulturne pokrajine in za zmanjševanje zorašanja Krasa bo zato treba vključiti lokalno prebivalstvo, ki se že zaveda negativnih socialnih, okoljskih in gospodarskih učinkov zorašanja, ki pozna vzroke za nastalo stanje in ki se je s tem problemom pripravljeno tudi spopasti ob ustrezni pomoči. Poleg dobre prepoznavnosti problema so prav domačini tisti, ki najbolj poznajo proces spreminjanja rabe tal ter zato hranijo skoraj neizčrpen seznam zamisli za zmanjšanje zorašanja. Pri njegovem uresničevanju pa bi ključne naloge morali prevzeti trije nosilci: posameznik, lokalna skupnost in država.

Vloge posameznika, lokalne skupnosti in države pri zmanjševanju zorašanja

Tako bi večjo vlogo pri zmanjševanju zorašanja posameznik moral prevzeti na področju živinoreje, v kateri ostaja neizkoriščen prostor za uvajanje celoletnega pašništva, predvsem drobnice, in razširitev te

*Obdelan vinograd, Kobjeglava.
Fotografija: Lucija Jereb, 2011.*

dejavnosti na sirarstvo in volnarsko obrt. Prav tako se ponujajo možnosti za poljedelstvo s celoletnim gojenjem sezone zelenjave (npr. zimska solata, radič itn.), nadalje se nove priložnosti kažejo tudi v gojenju zelišč. Ekološka pridelava v vseh kmetijskih panogah pomeni višjo dodano vrednost, vendar odločanje zanjo omejujejo prezapleteni administrativni postopki. Ključno vlogo bi opravilo tudi skupno in sodobno trženje (primer spletne trgovine Kraševka), neizkoriščene možnosti pa so tudi v povezavi z osmicami.

Vloga lokalnih skupnosti pri zmanjševanju zaraščanja Krasa se v obliki posrednega vpliva kaže v pospeševanju turizma. Na tem področju so v zadnjih letih potekale številne aktivnosti, kljub temu pa bo treba nameniti več skrbi večdnemurnemu turizmu. Ta mora biti osnovan na podlagi identitete prostora, ki temelji na izjemnih naravnih pojavih in na prepoznavni kulturni pokrajini: jamarski turizem, kulinarčni turizem, športni turizem (kolesarjenje, jahanje), izobraževalni turizem, aktivni in zdraviliški turizem, (npr. hipoterapija ali klimatska zdravilišča), ekološki turizem. Smiselno bi bilo dopolniti mrežo rekreacijskih, kolesarskih, pohodnih in jahalnih poti ter razmišljati o celoletni ponudbi, katere sedaj še ni. Pomembna naloga lokalne skupnosti je tudi združevanje pridelovalcev po posameznih panogah, priprava skupne promocije in zagotavljanje skupnega nastopanja na tržišču, pa tudi njihovega skupnega delovanja na področju kmetijstva in gozdarstva (npr.

skupne naložbe v kmetijsko mehanizacijo). Lokalna skupnost mora prebivalce ozaveščati o problemih zaraščanja Krasa ter o pomembnosti ohranjanja kmetijskih površin predvsem tam, kjer poteka prenatrsko priseljevanje neavtohtonega in nekmečkenga prebivalstva.

Vloga države pri zmanjševanju zaraščanja je prepoznati Kras kot območje, ki se ubada s težjimi pogoji za kmetovanje, čemur je treba prilagoditi politiko subvencioniranja. Prilagoditev subvencioniranja lokalnim posebnostim se pojavlja kot najpogostejši predlog (poleg uvedbe posebnega statusa za kraške kmetije), v katerem rešitev za omejevanje zaraščanja vidijo domačini. Nadalje si domačini želijo poenostavitve administrativnih postopkov pri vključevanju v ekološko pridelavo, olajšanja postopkovnih ovir, s katerimi se srečujejo osmicarji, ter prednostne obravnave domačinov in njihovih želja pri uresničevanju prostorskih načrtov (lažje pridobivanje zazidalnih zemljišč za mlade kraške družine ali za namene širitve kmetijskih gospodarstev na neobdelovalnih površinah).

Kljub poznavanju vzrokov za zaraščanje in navajanju perspektivnih zamisli za njegovo zmanjšanje pa med Kraševci prevladuje mnenje, da se bo zaraščanje nadaljevalo in prekrilo vse obdelovalne površine. Primerjava preteklih in sodobnih rabe tal opozarja tudi na dejstvo, da prihaja do razlik med ukrepi, ki jih za preprečevanje zaraščanja Krasa uvaja država, in ukrepi, ki bi si jih želeli krajevni prebivalci. Razlike bi bile manj-

Raba tal 1819, original mape. Vir: Franciscejski kataster katastrske občine Dolnje Ležeče, Arhiv RS.

zastopana enakovredno, saj lahko prevlada enega nad drugim deluje uničujoče. Na Krasu ni težko najti primerov neenakovredne zastopanosti varovalnega in razvojnega vidika.

V Pliskovici strog varovalni vidik omejuje širitev naselja, čemur nasprotujejo predvsem domačini, v prihodnosti pa se to lahko odrazi v izseljevanju. Z ohranjanjem arhaične podobe kraja, ki je rezultat omejenih možnosti za širitev tako zazidalnih kot obdelovalnih površin, pa tudi zaradi odmaknenosti od glavnih cestnih povezav, so bili domačini primorani iskati alternativne razvojne možnosti. Ohranitev naselbinske in stavbne dediščine nudi zanimivo izhodišče za oblikovanje ponudbe lokalnega turizma, česar se domačini že zavedajo in to tudi izkoriščajo. Dodatna izhodiščna točka je prav tako nekdanja podoba rabe tal, ki se ni bistveno spreminjala vse od Franciscejskega katastra dalje. Kot taka zahteva veliko usmerjanja pozornosti v ohranjanje podobe kraja in njegove okolice, ki jo zaznamujejo obdelane njive na južnem pobočju ter pašniki na manj rodovitnem severnem delu, ki skupaj tvorijo tipično kraško pokrajino.

Nasprotni primer s prevladujočim razvojnimi vidikom, ki ga nekateri strokovnjaki poimenujejo tudi *spontani, brezbrizni* (Urbanc, 2002), pa so Dolnje Ležeče,

kjer so izrazito neugodne razmere za kmetijstvo vodile v opuščanje kmetijskih površin, na katere so se širila zazidalna območja, in mogočna prometna infrastruktura. Prehitra širitev naselja je vodila v izgubo pokrajinske specifičnosti in identitete kraškega podeželja, k čemur je dodatno prispevalo tudi naglo priseljevanje. Nekdanje kmečko naselje se je tako spremenilo v bivalna območja nekmečkega prebivalstva.

Seveda pa je na Krasu mogoče najti tudi kraje s pravilnejšim razmerjem zastopanosti varovalnega in razvojnega vidika. Ta se kaže na primer v Komnu, ki je v preteklosti sledil toku zmerne napredka z možnostmi zaposlitve ter ohranjanja kmetijskih površin. Slednje je od živinoreje prešlo v poljedelstvo, v zadnjih letih predvsem v vinogradništvo - tudi s pomočjo zadruga Vinakras Sežana.

Kljub navedenim razlikam, na katere vplivajo krajevne geografske značilnosti, se razlike v rabi tal manjšajo, naselja pa se soočajo z opuščanjem in zaraščanjem kmetijskih površin. Prepuščanje nadaljnjemu zaraščanju je morda ena izmed najbolj trajnostnih oblik razvoja rabe tal in je za tako občutljivo pokrajino, kot je Kras, morda primernejša od nepremišljenih posegov v naravo. Sedanja podoba prekomerno gozdnote pokrajine pa kliče po novi definiciji nekoč golega krasa, ki danes ne posestja več kamnite in puste goličave.

Izbor virov

Franciscejski kataster; 1819-1827.- Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana in Arhiv Republike Italije, Gorica.

Intervjuji z domačini, ki jih je avtorica magistrske naloge opravila v letu 2011 v krajih: Brje pri Komnu, Dolnje Ležeče, Kobjeglava, Komen, Pliskovica, Sela na Krasu, Sveto, Tomačevica.

Kladnik, Drago, 1985: Problematika zemljiške strukture v Sloveniji. Elaborat. Inštitut za geografijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.

Leksikon občin za Kranjsko, 1906: Leksikon občin, kraljestev in dežel zastopanih v državnem zboru, izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. Grudna 1900.- 4. knjiga, Dunaj (Podatki so zbrani na Geografskem inštitutu Antona Melika v Ljubljani).

Kras : voda in življenje v kamniti pokrajini; 2005: Uredil Andrej Mihevc.- Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana

Marušič, Janez; Ogrin, Dušan; Jančič, Margita; 1998: Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji, Metodološke osnove, Uvodni zvezek.- Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, Ljubljana.

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije; 2012: www.mkgp.gov.si.

Ogrin, Dušan; 1989: Slovenske krajine.- Državna založba Slovenije.

Petek, Franci; 2005: Spremembe rabe tal v slovenskem alpskem svetu.- Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana

Prostorski informacijski sistem občin; 2011: www.piso.si.

Statistični urad Republike Slovenije (SURS); 2012: www.stat.si.

Urbanc, Mimi; 2002: Kulturne pokrajine v Sloveniji.- Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana.

Mag Lucija Jereb, magistrica znanosti s področja varstva okolja - Članek predstavlja izsledke magistrske naloge z naslovom »Spreminjanje kulturne pokrajine na Krasu« (2012), ki jo je avtorica pripravila v sklopu Interdisciplinarnega študija varstva okolja na Univerzi v Ljubljani

Ob tristoletnici rojstva Janeza Karla Filipa Kobencla

KRAŠEVEC GOSPODARI V BRUSLJU - II. del

Stanislav Južnič

Nadaljevanje iz revije Kras št. 122-123 / 2013

Opisujemo pot od trnja k zvezdam (in nazaj) kraške rodovine Kobenclov; v gorišče smo postavili njihovi zaključni pokolenji v senci bruseljskega ministra Janeza Karla Filipa Kobencla. Prvovrstna bruseljska knjižnica in umetniška zbirka kraškega graščaka Janeza Karla Filipa Kobencla sta stopnjevali njegov ugled med novotarjami prekucuškega svetâ njega dni. Janez Karl Filip Kobencl knjig ni čital, saj se mu je zdelo za malo; v ta namen si je raje najel pomočnike, vključno s svojim lastnim nečakom. Sodobno branje je botrovalo njegovim uspehom na predvečer francoske preku-cije, ko je razgledanost dodobra pogojevala pravilne politične ali gospodarske posege. Njegove slikarije so postale temelj peterburškega Ermitaža, utemeljil je sodobno belgijsko Akademijo in bržkone postoril več odmevnega kot katerikoli Kraševce od blizu in od daleč.

Bruseljske knjige petičnega Kraševca

Janez Karl Filip Kobencl je knjige za police svojega doma v bruseljskem hotelu Mastaing kupoval pri vdovi Pierra Vassa, pri Jeanu-Louisu de Boubersu in Georgesu III. Fricxu v Bruslju; naročal je tudi pri Henriju Bottinu v Monsu, zvečine uvožene knjige iz Pariza pa mu je pošiljal Joseph-Ignace Van Praet (* 1724; † 1792), ki je svojo knjigarno odprl maja 1762 v Brugesu (Brugge), nakar je vsak mesec izdajal svoje ponudbe v katalogih. Za Janeza Karla Filipa Kobencla je Jacques-Thomas Deflinne iz mesta Tournai leta 1763 nakupoval literaturo na Nizozemskem in v Franciji. V Haagu je Kobencl naročal knjige pri Pierru Gossu mlajšemu, novosti in cene pa je Kobenclu posredoval Pierre de Hondt. Michael Lambert je Kobenclu 22.3.1758 priporočil *Journal des Sçavants*, najstarejši evropski akademski časopis, ki je prinašal tudi nekaj znanstvenih novic. Kobencl je v Strasbourgu kupoval knjige pri Jean-Geoffroy Bauerju, na Dunaju pa pri cesarsko-kraljevem tiskarju prostozidarju Johannu-Thomasu Trattnerju. Kobencl se je s sprotnimi objavami seznanjal z branjem *Journal Encyclopédique*, *Mercure de France*, *Gazette Britannique* ali *Gazette de France*. Kanonik Pierre Wouters (* 1702; † 1792), kraljevi knjižničar v Bruslju med letoma 1754 in 1768, je za Kobencla kupoval knjige na razprodajah, Kobencl pa se je sam udeležil pariških dražb knjig razvpite pokojne markize de Pompadour (Jeanne Antoinette Poisson, * 1721; † 15. 4. 1764) in knjižnice jezuitov iz cerkve Saint-Paul-Saint-Louis na cesti Saint-Antoine v okraju Marais po izgonu jezuitov iz Francije novembra 1764. Leta 1760 je Kobencl nameraval za univerzo v Leuvnu nabaviti naravoslovno zbirko obubožanega škotsko-pariškega raziskovalca in člana pariške akademije od leta 1750 Michela Adansona (* 1727 Aix-en-Provence; † 1806); zagnani možakar se je vrnil s petletnega raziskovanja v Senegalu pač brez prebite pare.

Janezu Karlu Filipu Kobenclu je knjige prinašal tudi njegov nečak Kasandin sin Coronini, med drugim Dantejevo *Divine comédie* in Petrarkove poezije. Janez Karl Filip Kobencl ni najel lastnega poklicnega knjižničarja, zato pa sta mu pri urejanju knjižnice pomagala nečak Janez Filip Kobencl in mladi tajnik Gottfried baron van Swieten (* 1733 Leiden; † 1803 Dunaj), sin zdravnika Marije Terezije. Gottfried je služboval v Bruslju med letoma 1755 in 1757, od oktobra 1757 pod nadzorom Janeza Karla Filipa Kobencla v skladu z dvornim ukazom; pozneje je kot vodilni habsburški diplomat podpiral glasbenike Josepha Haydna, Mozarta in Beethovna, prav tako pa posrečenega ljubljanskega profesorja Balthasarja Hacqueta. Janez Karl Filip Kobencl ni imel navado pisati ali brati, temveč so to zanj naglas raje opravljali mladi tajniki; vsakokrat jih je najel po štiri ali pet.

Janez Karl Filip Kobencl je pred letom 1739 sestavil prvega izmed obeh knjižničnih avtorskih katalogov, sestavljenih v času njegovega življenja, na 94 folio staneh med danes izgubljenimi platnicami. Drugi avtorski katalog je nastal v letih 1761 in 1762 na 149 folio listih; vsak naslov je imel arabsko številko med 1 in 2000; le-te so se nanašale na tretji katalog s kronologijo nakupov, ki ga nisem našel. Janez Karl Filip Kobencl je restavriral knjižnico vojvod Burgundskih (Bourgogne) leta 1755, leta 1769 pa je v Bruslju gmotno podprl ustanovitev *Société littéraire*, ki je po njegovi smrti postala Cesarsko-kraljeva Akademija znanosti in umetnosti 6.12.1772 ob pomoči knjižničarja v Leuvnu in poznejšega škofa Antwerpna Corneliusa Franciscusa Nelisa uit Mechelena (* 1736; † 1798).

Po smrti Janeza Karla Filipa Kobencla je skrbnik njegove zapuščine Nicolas-Joseph Sanchez d'Aguilar, odvetnik brabantkega sveta, popisal pokojnikovo knjižnico skupaj s kletkami za ptice, z barometrom in botaničnim termoskopom, s hidrometričnimi pripomočki, s črpalko in s 36 portreti angleške kraljeve dru-

žine. Prodaja knjig je bila zaupana knjižničarju Josephu Ermensu (* 1736; † 1805), ki je februarja 1770 sestavil prodajni katalog v petih strokovnih področjih teologije, prava, znanosti z umetnostmi, literaturo in zgodovino. Razprodajo so opravili 21.6.1771 pod vodstvom tiskarja Vleminckxa; Samuel Paterson (* 1728; † 1802) je naslednje leto v Londonu objavil angleški prodajni katalog Kobenclovih knjig, pomešanih z zapuščinami drugih nizozemskih zbirateljev. To je bil le deloma angleški prevod bruseljske ponudbe. Pozneje pa so v Patersonovo tiskano besedilo ročno vnesli cene posameznih knjig. Ermens je 2821 knjig razporedil v deset strokovnih skupin. Zgodovinskih knjig je bilo 990 ali 35,09 %. V strokovni podskupini zgodovine cerkve z 12,52 % vseh knjig je 81 del poročalo o meniških redovih, med njimi 73 o jezuitih vključno z njihovim pregonom s strani markiza Pombala; zapis je Gerard van Swieten (* 1700; † 1772) svoj čas bral cesarici. Deset knjig Janeza Karla Filipa Kobencla je poročalo o numizmatiki, 4 so poročale o kronologiji, kar 454 pa je bilo literarnih del. Med 1208 pisci Kobenclovih knjig je bilo 457 Francozov in 204 Nemcev. 52,35 % knjig je bilo francoskih, 21,48 % pa latinskih. Zbral je devet inkunabul in 80 izdaj iz 16. stoletja; postavljal se je z 67 rokopisi in s 50 slovarji oziroma enciklopedijami. Kobencl je bral razsvetljence Grotiusa, Pierre Bayla in Johna Locka, ob njih pa tudi številne moderne časopise. Kobencl je bil res izobražen Kraševac. Le kdo bi mu bil kos?

Kar 106 ali 3,75 % vseh knjig Kraševca Janeza Karla Filipa Kobencla je bilo posvečenih točnim znanostim; za geologijo in paleontologijo se ni posebej zmenil, alkimiji-kemiji, antropologiji ali botaniki pa je privoščil le po eno samo knjigo. Pripeljati si je dal 28 knjig o vojaških umetnostih, 23 o medicini in 11 o poljedelstvu. Znanosti niso bile v ospredju zanimanj Janeza Karla Filipa Kobencla, razen če jih je povezoval z romani ali s teatrom. Kobencl je zbral 6 knjig o matematiki, 3 o astronomiji, 7 o fiziki, 7 o splošnem naravoslovju, 3 o zoologiji, 4 o mehaniki ali inženirstvu in 4 o domačem gospodarstvu. V drugih 114 knjigah si je ogledoval lepe umetnosti vključno z arhitekturo, urbanizmom, kiparstvom, slikarstvom, glasbo, igrami in športi; imel je 84 zemljevidov in precej manj potopisov med skupno 115 geografskimi knjigami, ni se pa branil niti 990 zgodovinskih knjig. Prav nihče med avtorji Kobenclovih knjig ni bil Belgijec, le po eden pisec pa je bil Nizozemec ali Rus - seveda Lomonosov!

Svobodomiselni Kraševac Janez Karl Filip Kobencl je 14.4.1759 obžaloval prepoved pariške Diderotove Enciklopedije. Kobencl si je dopisoval z Voltairom s posredovanjem knjigarnarja Johanna-Franza Varrentrappa; Kobencl in njegova žena sta bila resnična Voltairova občudovalca, saj sta zbrala 41 Voltairovih del in 13 knjig o njem. Kobencl je aprila 1759 hvalil knjigo *Candide ou l'optimisme* iz leta 1759, v kateri je prepoznal Voltairovo pero; imel je tudi Voltairovo *Elémens de la philosophie de Newton, mis à la portée de tout le monde*, par M. De Voltaire, ki je izšla v Amsterdamu pri J. Desbordesu leta 1738. Voltairov esej o naravi toplote *Essai sur la nature*

de feu, et sur sa propagation (1737), napisan za nagradno tekmovanje pariške akademije leta 1739, ni bil objavljen v Voltairovih zbranih delih iz let 1739 in 1748, temveč je bil objavljen šele leta 1757/58 pri Cramerju v Ženevi, kjer ga je nabavil vedoželjni Kobencl. 28.11.1766, le malo po natisu, je bral iz angleščine prevedeni estetski esej o okusih Alexandra Gérarda (* 1728; † 1795), tiskan istega leta 1766 v Parizu pod naslovom *Essai sur le goût... augmenté de trois dissertations sur le même sujet*, par MM. De Voltaire, d'Alembert et de Montesquieu. Tudi Kobenclov tekmeč Karl Lotarinški je imel 27 Voltairovih del v Bruslju. Kobencl je poročal 8.11.1758, da si je ogledal Helvétiusove *De l'Espirit des lois* v pariški izdaji iz leta 1758, ki jih je nabavil nemudoma po natisu, podobno kot Voltairovega *Candide*. Rousseaujev *Contract social ou Principes du droit politique* (1762) je svojemu nekdanjemu tajniku Gottfried van Swietenu opisal kot slabo knjigo, pa tudi sicer je črtil Jean-Jacques Rousseaujevo *Julie, ou la Nouvelle Héloïse*, ko si jo je dal prebrati 22.4.1761, malo po natisu v Parizu konec januarja 1761. Bral je tudi gospodarska dela Quesnaya in Boškovičevega prijatelja fiziokrata markiza Victorja de Riquetti in markiza de Mirabeauja iz let 1761 in 1768. Med paberki točnih znanosti si je Kobencl dal prebirati Magnièresove *Remarques sur plusieurs branches de commerce et de navigation* iz leta 1757. Predvsem so ga zanimale zdrahe okoli Buffonove *Histoire naturelle* v pariški izdaji iz leta 1749 in v hamburškem prvem nemškem prevodu iz leta 1750; ko je Réaumurjev prijatelj, nekdanji oratorianec Joseph-Adrien Lelarge de Lignac v *Lettres à un Américain sur l'Histoire naturelle, générale et particulière de M. de Buffon* takoj po Buffonovem prevodu v nemščino v Hamburgu leta 1751 objavil uničujočo kritiko Buffona, jo je uživaški Kobencl seveda nemudoma kupil.

Kobencl je prav tako bral pariški *Dictionnaire raisonné universel d'histoire naturelle* iz leta 1764 izpod peresa Jacques-Christophe Valamont de Bomare (* 1731; † 1807). Morda je Kobencl še iz mladostnih popotovanj hranil peto izdajo pariških *Elémens des mathématiques*, ki jih je Bernardu Lamyu objavila pariška vdova Delaulne leta 1731. Kraševac Kobencl je listal francoski Jean Helotov prevod dela Nemca Christophe-André Schlüterja *De la Fonte des mines, des fonderies, des grillages, des fourneaux de fonte, d'affinage, de raffinage, des fabriques de vitriol, de potasse, etc.*, natisnjen v Parizu v letih od 1750 do 1753, ki ga je s pridom uporabljal za napredek gospodarstva Habsburške Nizozemske in svojih kraških posesti. Nabavil je tudi zelo vplivne Hallerjeve *Elementa physiologia corporis humani* (Lausanne 1757-1766). Kobencl je bral tudi Charles de La Condaminejeve *Mesures des trois premiers degrés du Méridien dans hémisphère austral* (Pariz 1751) o slovitih meritvah poldnevnikarja pariških akademikov v Peruju. Razmeroma prevratniško razsvetljenska so bila Kobenclova branja Pierre Louis Moreau de Maupertiusove fiziološke *Vénus physique* (Haag 1746), v katerih je že dišalo pa Darwinovi evoluciji. Za splošno znanstveno izobrazbo si je Kobencl privoščil poljudni deli *Le Spectacle de la nature, ou Entretiens sur les particularités de l'Histoire naturelle qui ont paru les*

Steinbergovo posvetilo Janezu Karlu Filipu Kobenclovu leta 1758.

Kraševac Janez Karl Filip Kobenclov po doprsem kipu Marseillčana Jean-Philippe-Augustin Ollivierja (* 1739; † 1788) v Bruslju.

Karel Lotarinški, kot ga je upodobil Jeane Daulle, sedaj v Albertovi Kraljevi biblioteki v Bruslju.

plus propres à rendre les jeunes gens curieux et à leur former l'esprit (Amsterdam 1743), ki je bila prvič objavljena leta 1732, in *Histoire du ciel* (Pariz 1740); obe uspešnici je spisal duhovnik Noel Antoine Pluche (* 13.11.1688 Rems; † 19.11.1761 Pariz), profesor retorike in šolski rektor v Remsu. Kobenclov si je dal brati vsaj dve Leibnizovi knjigi, prav tako pa Christian Wolffova dela, med njimi *Vernünftige Gedancken von der Würckungen der Natur* (Halle 1725), *Von den Absichten der natürlichen Dinge* (Francfort 1726) in *Allerhand nützliche Versuche dadurch zu genauer Erkänntniß der Natur und Kunst der weg gebähnet wird...* (Halle 1727). Kobenclov je imel tudi knjige o vrtnarjenju, rožah in tulipanih, pa tudi branja o poroki in ženskah se ni preveč vneto branil; zanimal se je celo za lepoto knjižnih vezav in redkosti. Privlačil ga je neoklasicizem, ki je cvetel po odkritju zasutega Herculanauma, tako da je poznal delo Roberta Adama *Ruins of the Palace of the Emperor Diocletian at Spalato in Dalmatia* (London 1763); Kobenclov mladostni prijatelj grof Mario Coppola, glavni bankir kralja Neaplja s Sicilijo in pisec knjige o politični ekonomiji Neaplja ob novi cesti do mesta Benevento (1793), je Kobenclov dobavljal novosti o arheoloških izkopavanjih *Antichità di Ercolano*, ki so jih natisnili v Neaplju leta 1757.

Podpiranje drugih Kraševcev

Kraševac Kobenclov je seveda po dobri domači navadi prav rad podpiral druge Kraševce; seveda si je omislil Franc Anton pl. Steinbergovo (* 1684 Kalc pri Zagorju na Krasu; † 1765 Ljubljana) *Gründlichen Nachricht von dem in dem Inner-Crain gelegenen Cirknitzer See*, ki jo je v Ljubljani objavila Ana Elizabeta, vdova Reichardt, leta 1758 na 235 straneh s 34 bakrorezi. Knjigo je razpečaval med prijatelje; Kobenclov katalogi omenjajo kar 25 broširanih izvodov Steinbergovega dela, enega pa je imel tudi Kobenclov sodelavec Nény. Ljubljčan Promberger je v knjigotršnem oglasu časopisa *Wochentliches Kundschaftsblatt* objavil eno stran z dvanajstimi novimi knjigami, ki jih je ponujal; med njimi je bila Franz Steinbergova knjižica o Cerkljskem jezeru po ceni 1 florinta. Deželni glavar Janez Gašper Kobenclov je Steinbergovo delo spodbujal že med leti 1718 in 1720; zato je Steinberg knjigo posvetil Janezu Gašperjevemu sinu Janezu Karlu Filipu Kobenclovu na sedmih straneh slavošpeva, Janez Karl Filip Kobenclov pa je leta 1761 omogočil tiskanje skrajšanega prevoda v kraljevi tiskarni v Bruslju pod naslovom *Le lac merveilleux ou description du lac de Cirknitz en Carniole, et des ses principales singularités Phisiques. Tirés de l'allemand de Steinberg*; delo je bilo posvečeno grofici Kobenclovu na 59 straneh z bakrorezom, istočasno pa sta izšla še haaški francoski prevod in ponatis nemške izdaje v Gradcu, ki se je od ljubljanske izdaje razlikoval le po izdajatelju. Steinbergi in Kobenclov sta bili starodavni kraški rodovini, čeravno je Steinbergov oče obubožal po izgubi denarja, vloženega v rejo lipicancev, tako da je moral prodati graščino na Kalcu in se

preseliti v cerkniški Marof, ko je bilo Francu Antonu Steinbergu komaj tri leta.

Podobno je Kobencl bržkone pošiljal naokoli tudi Vergilove pesnitve, ki sta jih imela tudi Karl Lotarinški in Nény. Kobencl je urno nabavljajal novice in tiske od vsepovsod, tako da je bil izjemno dobro obveščen. Že aprila 1764 je v bruseljskih in nizozemskih časopisih dal objaviti novico o izvolitvi Boškovičevega prijatelja Stanisława Poniatowskega za kralja Poljske, čeravno je bil formalno izvoljen komaj 7.9.1764; sveže dogodke z volitev mu je gotovo opisal nekdanji tajnik G. van Swieten, ki se je tam mudil kot predstavnik Habsburžanov.

Ob smrti Janeza Karla Filipa Kobencla v hotelu Mastaing, kjer je z družino živel od prihoda v Bruselj leta 1753, so popisali tudi 477 oziroma 535 knjig ob vazah in porcelanu njegove soproge, ki je vdovski stan uživala le dobro leto. Gospa grofica, članica prestižnega damskega reda zvezdastega križa (*Hochadeliger Frauenzimmer-Sternkreuzorden*) pod vodstvom presvetle cesarice, je brala Davida Huma, barona d'Holbacha in *Histoire de Russie* Mihaila Lomonosova v prevodu Marc-Antoine Eidousa. V prid svojih otrok je listala po *Atlas des enfants, ou méthode pour apprendre la géographie*, obenem pa po *Médecine du pauvre* z obravnavo ortopedije; ogledovala si je tudi tiste dni priljubljeni knjigi o vrtnarjenju.

Leta 1914 so v Bruslju postavili Kobenclov doprsni kip Marseillčana Jean-Philippe-Augustin Ollivierja (* 1739; † 1788), ki je delal za dvor Karla Lotarinškega; slednji je svojemu kraškemu soimenjaku očitno končno vendarle odpustil pretekle zamere.

Med poglavitnimi prijatelji Janeza Karla Filipa Kobencla je bil svetovljanski jezuit Bošković; le-ta se je zelo zanimal za pouk fizike v habsburški monarhiji, ki se mu je zdel naprednejši od pouka v južnih italijanskih deželah. Lepemu sprejemu na jezuitskem kolegiju v Ljubljani in drugod po Habsburški monarhiji so botrovale Boškovičeve zveze z najvišjim kranjskim plemstvom, predvsem z grofi Kobencli, ki so se z Boškovičevo fiziko seznanili v dunajskih šolah kot najvidnejši slovenski kraški politiki vseh časov.

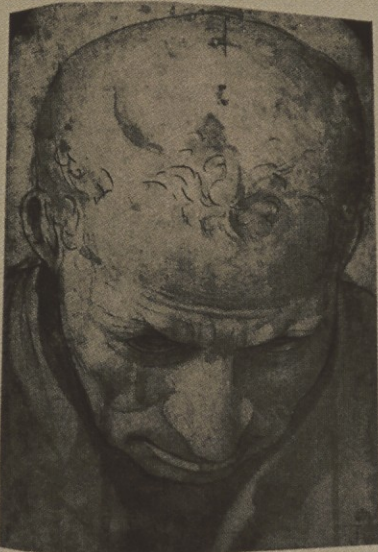
Kraški nečak in sin: Kobencli v vrtincih Napoleonovih vojn

Bratranec Janeza Filipa Kobencla in sin Janeza Karla Filipa Kobencla Ludvik Kobencl je začel šolanje v Bruslju pri ženevskemu učitelju matematike Marčoneju, ki je kljub neznatni višini zgolj 3 čevlja in pol med popotovanji po Evropi izpopolnil svoje topničarske račune. Ludvik Kobencl je nadaljeval z nabiranjem znanja pri kolegiju Harcourt v Parizu, kjer sta svoj čas študirala tudi njegova vzornika Montesquieu in Denis Diderot. Nato je Ludvika Kobencla učil Jean-Daniel Schoepflin (* 1694; † 1771), profesor z univerze v Strasbourgu, ki je imel tudi zajetno knjižnico. Ludvik Kobencl je leta 1768 opravil izpit v Bruslju pred predsednikom Nényem o zgodovini Nemčije, diplomatskih pogajanjih in matematičnih vajah.

Peterburški veleposlanik Ludvik Kobencl si je dopisoval s cesarjem Jožefom med letoma 1785 in 1790. V pismih nista omenjala kranjskih učenjakov Gabrijela Gruberja ali B. Hacqueta, zato pa sta večkrat izmenjala mnenji o slovitemu strokovnjaku za elektriko Aepinusu. Ludvik Kobencl, prostozidar iluminat *Arrian*, je bil najprej poslanec na Danskem leta 1774, v Berlinu 1777 in po Wenzel Anton pl. Kaunitzovem priporočilu v Peterburgu od leta 1779 do leta 1797 kot začetnik zveze med Rimom in Rusijo in kot zaščitnik malteškega reda vitezov sv. Ivana, katerega veliki mojster je leta 1798 postal car Pavel I. Ludvik Kobencl je bil habsburški poslanec v pri Katarini II. in pozneje pri Pavlu I., v času, ko je bil med Rusi tudi Gruber. Ludvik Kobencl se je prijazno pogajal s Katarino II. in s svojim prijateljem Grigorijem Potemkinom o tretji delitvi Poljske. Na začetku poti na Krim v začetku druge polovice januarja 1787 se je cesarica z Ludvikom Kobenclo in z drugimi spremljevalci ustavila v beloruskem mestu Mstislav (Mscislaw), kjer je jezuit Gabrijel Gruber predaval arhitekturo; ko je cesarica s Kobenclo in z ostalim spremstvom zapuščala mesto na 124 saneh, v 14 kočijah in na 40 spremljajočih vozovih so na eni strani ceste špalir tvorili jezuiti vključno z Gruberjem, na drugi strani pa uniati Iraklija Lisovskega.

Pavel I. se je pod vplivom radikala Panina povezal s Prusijo in je zato seveda črtil Katarininega zaupnika habsburškega svetovljana Ludvika Kobencla; z naglim izgonom po 24 urah je kaznoval vsakega, ki je upal obiskati ubogega Kobencla. Prisilno osameli Kobencl je bil zato odpoklican kmalu po Pavlovem kronanju; kot namestnik ministra za zunanje zadeve je bil Ludvik Kobencl glavni pogajalec in eden podpisnikov Campoformijskega miru z Napoleonom Bonapartom 17.10.1797 in miru v Lunévilleju 9.2.1801. Ludvik Kobencl je bil, tako kot njegov oče, nosilec visokega križa kraljevega reda Sv. Štefana, komornik, državni svetnik cesarja in grof cesarstva; žal je Rimsko cesarstvo germanske narodnosti šlo rakom žvižgat 6.8.1806 v prid avstrijskega in francoskega cesarstva.

Od leta 1798 do leta 1800 je bil potomec Kraševcev Ludvik Kobencl znova poslanec v Sankt Peterburgu. Ludvik Kobencl je bil od leta 1800 do leta 1805 zunanji minister in vicekanlar, resnični vodja avstrijske vlade in nasprotnik nadvojvode Karla. Nadvojvoda Karl se je sprva brez haska zavzemal za mir z Napoleonom, Karl Mack von Leiberlich (* 1752; † 1828) pa je bil glavna vojaška protitež stranke Franza Colloreda (* 1731; † 1807) in Ludvika Kobencla; slednja sta kot ministra med leti od 1801 do 1805 zahtevala vojno. Pred njima je Karlu po svoje nagajal tudi minister Johann-Amadeus-Franz de Paula baron Thugut, vendar sta bila Colloredo in Janez Ludvik Kobencl tekmeča iz drugačnega testa. Končno je bil Mack 20.10. 1805 poražen pri Ulmu, kar je Habsburžane izločilo iz vojne ne glede na Karlove uspehe na italijanski fronti. Karl je seveda vedel, da z novim Cezarjem Napoleonom ni česenj zobati, še posebno potem ne, ko se je Napoleon leta 1804 lastnoročno okronal. Poraz pri Austerlitzu (2.12.1805) in mir v Bratislavi

Študija glave starega človeka pod peresom florentinske šole Piera di Cosimo (Pietro di Lorenzo di Chimenti, * 1462; † 1522); svoj čas v Kobenclovi, sedaj v peterburški zbirki Ermitaža.

HISTOIRE GÉNÉRALE DE L'EUROPE

DÉPUIS LA NAISSANCE DE CHARLE-QUINT
JUSQU'AU CINQ JUIN MDXXVII.

COMPOSÉE PAR

ROBERT MACQUÉREAU,
DE VALENCIENNES,

SOUS LE TITRE DE

Traité & Recueil de la Maison de Bourgogne, en forme de Chronique,
depuis la naissance de Charles 5e Empereur des Romains,
Roy des Espagnes, Archiduc d'Autriche, Duc de Bourgogne,
de Lothier, de Brabant, &c. contenant l'espace de
27. années, &c.

ET PUBLIÉE POUR LA PREMIÈRE FOIS
SOUS LES AUSPICES DE S. EXCELL.
MONSIEUR LE COMTE DE COBENZL,
Chevalier de l'Ordre de la Toison d'Or, Ministre Plénipoten-
tiaire de S. M. Imp. Roy. de Autriche, &c. &c. &c.

Avec de courtes notes pour l'intelligence des termes surannés.

A LOUVAIN,
DE L'IMPRIMERIE ACADÉMIQUE.
M. DCC. LXV.

Naslovna stran kraškemu junaku Kobenclu posvečene knjige iz leta 1765 (Macquereau de Valenciennes, Robert & Paquot, J-N., Histoire générale de l'Europe depuis la naissance de Charles-Quint jusqu'au cinq juin MDXXVII... publiée pour la première fois sous les auspices de S. Excell. Monseigneur le comte de Cobenzl, Imprimerie académique, Leuven, 1765)

Flamec Pieter Neeffs (Neeffs, * 1620; † po 1675): Notranjost gotske cerkve, leta 1649. Svoj čas v Kobenclovi, sedaj v peterburški zbirki Ermitaža.

Portret gospe Fordis pod čopičem nizozemskega umetnika Godfrieda Schalchena (* 1643; † 1706), iz leta 1692; nekoč v bruseljski zbirki Kraševca Kobencla, sedaj v peterburški zbirki Ermitaža.

(26.12.1805) sta odzvonila politiki Janeza Ludvika Kobencla ob dvigu nadvojvode Karla.

Bratranec Janeza Ludvika Kobencla Janez Filip Kobencel je leta 1760 nastopil državno službo v Bruslju, kjer je bil njegov stric Janez Karl Filip Kobencel pooblaščen minister cesarice Marije Terezije; pri stricu je ostal, dokler ni dobil podobnega bolj plačanega položaja podnačelnika finančnega sveta na Dunaju leta 1767 po kratkem počitku na domačem gradu Lože pri Vipavi. Janez Filip Kobencel je postal leta 1771 državni svetnik in je leta 1777 spremljal cesarja v Pariz; tam je živel medtem že naturalizirani Francoz Bošković. Za Boškovićevimi pismi, poslanimi Janezu Karlu Filipu Kobenclu, zaenkrat ni ne duha ne sluha, zato pa je na voljo pet francoskih in italijanskih Boškovićevih pisem, poslanih iz Milana ali Pavie nečaku Janeza Karla Filipa Kobencla Janezu Filipu Kobenclu v Bruselj in na Dunaj 5.12.1769, 19.1.1770 in 28.1.1770. Pri roki sta tudi dva odgovora Janeza Filipa Kobencla z opisom bolezni in smrti Janeza Karla Filipa Kobencla. Kobenclova pisma hranijo v Bibliotheca Civica Angelo Mai v Bergamu, Boškovičeva pa so v Berkley University Bancroft Library. Leta 1779 je Janez Filip Kobencel postal vicekancler, od leta 1792 do leta 1793 je bil zunanji minister tako kot njegov bratranec desetletje pozneje; leta 1792-1793 je bil kot Kaunitzov naslednik dunajski kancler (prvi minister, Bundeskanzler). Od leta 1801 do leta 1805 je bil habsburški veleposlanik v Parizu in je kot brat prostozidar Numa Pompilius Romanus posredoval pisma med prostozidarjema Jurijem Vego in astronomom Lalan-

Holandec Cornelis Cornelisz van Haarlem (* 1562; † 1638): Po potopu iz leta 1588. Nekoč v Kobenclovi, sedaj v peterburški zbirki Ermitaža.

dom. Janez Filip Kobencel je kot prostozidar celo priporočil Kranjca Siegfrieda pl. Tauffererja, ko je le-ta brez haska iskal podporo za svoje gospodarske podvige pri zagrebškem nadškofu Maksimilijanu Vrhovcu.

V noči med 13. in 14. oktobrom 1809 je Napoleon sprejel upokojenega Janeza Filipa Kobencla v svojih zasebnih prostorih v Schönbrunnu tik pred podpisom mirovne pogodbe, s katero so ustanovili Ilirske province. Ukaz za ustanovitev Ilirskih provinc je Napoleon lastnoročno skiciral takoj po srečanju. Janez Filip Kobencel je podedoval gospodstva po očetu Gvidu, po svojem bratrancu Ludviku pa še Logatec in Planino pri Rakeku, ki jo je že od 27.1.1770 v imenu mladoletnih nečakov upravljal Guido Kobencel. Za Janezom Filipom Kobenclom je dedoval pravnuk njegove tete Mihael Coronini grof Cronberg iz Gorice. Po Krasu je žalostno odmevala nekdanja celjska: »Kobencli danes in nikoli več«!

Zaključek

Ime Kraševcev Kobenclov je na južnih obronkih Alp ugasnilo pred nekaj več kot dvema stoletjema. Morda so v zadnjih dveh generacijah zagrešili podobno napako kot pokneženi celjski grofje tri stoletja in pol pred njimi: hoteli so si prigrabiti čim hitreje čim več oblasti in so pri tem pozabili na stoletno habsburško modrost: oblast se redi skozi kar se da številne otroke oblastnikov. Tako kot davni celjski rod je tudi Kobenclov rod v ihti hlastanja po moči izumrl po moški veji, nikakor pa

ne prej, preden se je veličastno z zlatimi črkami zapisal v zgodovino slovenske diplomacije. Med tem ko so svoj čas Celjani gradili svojo moč na kopičenju donosnih namestništev, so Kobencli igrali na prostozidarske zveze in na visoko družbo same smetane dunajske politike. Za razliko od Celjanov ali Turjaških-Auerspergov se grofje Kobencli resda nikoli niso povzpeli do knežjih časti, a jim to morda itak niti ni preveč dišalo na predvečer Napoleonove ukinitve Svetega Rimskega Cesarstva Germanske Narodnosti. Medtem ko je bilo orožje Celjskih sablja, so Turjaški prisegali na svoje dobro gospodarjenje po Dolenjskem in Sudetskem; orodje Kobenclov pa se je ob njihovi notranjsko-primorski veleposesti kovalo predvsem v salonih tedanje družbene smetane.

Grofje Kobencli in knezi Turjaški so bili oboji visoko čislani vitezi zlatega runa, prestižnega reda petičnih Evropejcev. Kot izjema med tedanjim kranjskim plemstvom so Kraševci Kobencli srčno prisegali na svoje slovensko poreklo in na skrivne prostozidarske vezi, s katerimi so tlakovali svoje uspehe. Zadnji Kobencli so delovali vzporedno z drugo pomembno slovensko rodovino na Dunaju rojenih slovenskih bratov jezuitov Gabrijela, Tobije in Antona Gruberja. Ludvik Kobencel in Gabrijel Gruber sta se več let družila v Peterburgu, čeravno svobodomiselni Kobencel ni ravno soglašal z Gruberjevimi jezuitskimi nazori.

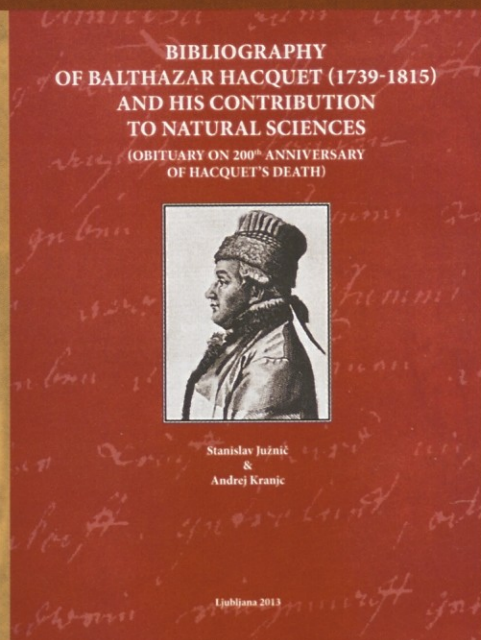
Želja avtorjev bibliografije, da bi zbrali denar za natis slovenskega prevoda iz angleščine

BIBLIOGRAFIJA BALTAZARJA HACQUETA (1739-1815)

... in njegov prispevek k naravoslovnim znanostim (ob 200-letnici njegove smrti)

Uredništvo

V Založbi Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani je v februarju 2013 izšla v angleščini zanimiva publikacija z naslovom »Bibliography of Balthazar Hacquet (1739-1815) and his contribution to natural sciences (Obituary on 200th Anniversary of Hacquet's Death)«, prevedeno v slovenščino »Bibliografija Baltazarja Haqueta (1739-1815) in njegov prispevek k naravoslovnim znanostim (ob 200-letnici njegove smrti)«.

Na dveh straneh v reviji Kras predstavljena angleška knjiga je delo prof. dr. Stanislava Južniča, strokovnjaka za zgodovino znanosti, in akademika dr. Andreja Kranjca, raziskovalca in velikega poznavalca krasa ter tudi zgodovine njegovega raziskovanja, sedaj glavnega tajnika Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Knjiga je skromna tako po obsegu (113 strani) kot tudi po nakladi, saj je izšla v samo 500 izvodih, pa tudi slovenski izvleček je zelo skromen.

Baltazar Hacquet je Slovencem in tudi poznavalcem po svetu dobro poznan. O njem je bilo že pisano tudi v tej reviji*. Da to drži, najbolje dokazuje poglavje v tu predstavljeni knjigi, ki govori o publikacijah o B. Hacquetu: vsega skupaj je navedenih 314 člankov in knjig, ki pišejo o njem, od tega 123 izpod peresa domačih avtorjev in 191 izpod peresa tujih avtorjev. Že samo to lepo kaže, kako se nam in svetu zdi Hacquetovo delo pomembno.

Tudi Hacquetovih bibliografij je izšlo že več, vsaka podrobnejša od prejšnje, in ta je pač do zdaj najbolj popolna. V knjigi je 146 Hacquetovih del, nekaj jih je izšlo tudi posmrtno, kar je ogromno glede na čas, to je konec 18. stoletja, ko je Hacquet potoval in pisal, in tudi glede na takratni čas brez računalnikov, brez pisalnih strojev, pa tudi brez nalivnih peres, saj takrat še svinčnikov ni bilo. Ne samo, da ta bibliografija vsebuje največ Hacquetovih objavljenih del (morda je še kje kako skrito in nam neznano), ampak je tudi z bibliografskega vidi-

ka zelo podrobna, vključno z navajanjem krajev, kjer je delo shranjeno, kjer je to potrebno. Ob redkejših delih so navedene knjižnice iz Slovenije, Evrope in ZDA, ki hranijo posamezne enote. Popravljen so nekatere netočnosti in dopolnjeni so podatki iz novejših poljskih in ukrajinskih bibliografij. Niso pozabljeni niti biografski podatki o Hacquetovih urednikih in dopisovalcih.

Vemo, kako široka je bila paleta Hacquetovega dela, kaj vse ga je zanimalo, s čim vse se je ukvarjal. Naj le omenimo, da je od njegovih objavljenih del največ potopisov (več kot 20). Vendar so njegovi potopisi pogosto predvsem opisi - od geografskih in geoloških značilnosti pokrajine (npr.: »Fizično-politično potovanje...«) do opisov potovanj s točno določenim namenom (»Mineraloško-botanično potovanje od Triglava do Glognerja«). Ostala dela so nastala predvsem ob njegovem poklicnem delu (dela o medicini in veterini) in o njegovem zasebnem zanimanju, v katerem prednjačijo kemijske, mineraloške in geološke objave (vključno s fosili, rudnimi in rudarstvom).

Marsikateremu Hacquetovem delu bi lahko rekli regionalni opis (najlepši primer je njegova »*Oryctographia carniolica* ali fizični opis Kranjske...«), marsikaj pa je težko spraviti v en predal, kot je članek o uporabi kopriv, ki sodi v botaniko, medicino in živinorejo. Objavljal je tudi polemična pisma, npr. k Blumenbachovemu članku o človeških in svinjskih rasah.

Hacquetova slika (risba) volčje češnje - *Atropa belladonna*.

Naslovnica fizičnega opisa
Kranjske...
»Oryctographia carniolica
(po Hacquetu 1781).

Naravni most v Postojnski jami po Valvasorju.

Hacquetova panoramska risba Cerknjanskega jezera, 1784.

Drugi del knjige, več kot 40 strani, je namenjen Hacquetovemu življenju in delu, predvsem njegovemu udejstvovanju v naravoslovju. Iz njegovega življenja v Ljubljani je več povedanega o njegovem uredniškem delu in o njegovem sporu z mestnimi oblastmi glede napeljave vodovoda v njegovo hišo oziroma v njegovo anatomsko predavalnico. Sicer posamezna poglavja govorijo o njegovih strokovnih prijateljih in nasprotnikih, o njegovih pogledih na takratni naravoslovni smeri vulkanizem in neptunizem ter na atome in flogiston, njegov prispevek k kristalografiji ter njegove objave z vidika fizike, astronomije, filozofije in darvinizma. Obsežnejše poglavje govori o Hacquetovem poznavanju krasa in o krasu v njegovih delih, saj ga v mednarodnem merilu štejemo za enega izmed prvih krasoslovcev, ki je poudarjal pomen raztapljanja kamnine ter drugih procesov na krasu.

Med besedilom je 37 črnobelih ilustracij, ki besedilo dopolnjujejo. To je raznih dokumentov, slik rastlin, zemljevidov, naslovnice in kraških pojavov, povzetih po njegovih objavljenih delih. Posebej velja opozoriti na listino o Hacquetovem pogrebu 12. januarja 1815 na Dunaju. Tudi o Hacquetovi smrti, tako kot še manj o njegovem rojstvu, je še precej nejasnosti. Odkritje tega dokumenta in njegova objava v tej knjigi sta lahko pomembna pri raziskovanju in odkrivanju njegovega, v nekaterih pogledih še vedno skrivnostnega življenja.

Pričujoče delo je gotovo lahko v veliko pomoč vsem, ki se ukvarjajo bodisi s Hacquetom samim kot tudi z njegovim delom, ter je obenem bistvena pomoč pri poznavanju razsvetljenstva v Sloveniji in Evropi, katerega viden predstavnik in vnet zagovornik je bil prav Balthazar Hacquet. Ob vsem tem, kar vemo, koliko in o čem je Hacquet pisal, kako je pomemben tako za Slovence kot tudi za svetovno skupnost, se sprašujemo, če ne bi bil čas, da dobimo obsežnejše delo o B. Hacquetu, v katerem bi bilo enakomerno obravnavano tako njegovo življenje kot njegovo delovanje in njegov pomen na vseh področjih, s katerimi se je ukvarjal. Ne dolgo tega je v Italiji, za katero je Hacquet veliko manj pomemben, izšla kar obsežna knjig o njem, predvsem z vidika Dolomitov. Tudi slovenski prevod njegovega najbolj obsežnejšega in za nas najpomembnejšega dela, za kras še posebej dela z naslovom *Oryctographia carniolica*, bi bil več kot dobrodošel. Morda pa bi za 200 letnico Hacquetove smrti zbrali vsaj toliko sredstev, da bi to bibliografijo natisnili v slovenskem jeziku?/

Knjigo Bibliography of Balthazar Hacquet je za skromnih 12 € mogoče kupiti v Biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Novi trg 5 v Ljubljani. Za naročilo in nakup pokličite po telefonu na št.: 01 470-62-47.

Opombe

* Kranjc, Andrej; 2003: Baltazar Hacquet (1740-1810) in naš kras.- revija Kras, št. 56, str. 16-17

Tretji prispevek za revijo Kras o županih moje vasi

VAS BANI IN NJENI ŽUPANI - III

Pavel Vidau

Kot smo lahko prebrali 2. delu sestavka "Vas Bani in njeni župani" v 122.-123. številki revije Kras, se je v začetku 19. stoletja pričela na Krasu prebujati samozavest podložnega ljudstva, ki je zahtevalo več pravic in pravičnejšo ureditev odnosov v družbi. Niso več želeli biti le orodje v rokah fevdalcev in mestnih oblasti. Zadihati so želeli svobodnejše življenje na tej kamniti, z znojem rodov prepojeni zemlji, ki so jo obdelovali za preživetje lastnih družin. Za uresničitev teh želja je bilo treba počakati do sredine 19. stoletja, da se je ta sprememba resnično pričela. Z obvezno šolo za vse otroke leta 1869 se je začela izobrazba. S čitanjem knjig in časopisov se je širila razgledanost ljudi, ki je pomagala spremembam tudi v odročnih vaseh podeželja.

V knjigi "Vas, ljudje in čas" so zapisali: "od ustanovitve kaplanije na Opčinah so domači kaplani učili mlajši rod čitati in pisati". Pozneje, z župnijsko šolo - imenovano *trivialka* - ustanovljeno leta 1798¹, ki jo je vodil domači župnik Mattia de Jurco (1797-1823), se je izobraževanje v župniji še okrepilo. V to šolo so spadali tudi otroci od Banov. V letu 1805 jih je bilo osem starih od 6 do 10 let, ki bi lahko obiskovali *trivialko*, kot je zapisal župnik: "vas Bane je oddaljena od vasi Opčine pol ure. Da je število zgoraj navedenih sinov in hčera res takšno kot je objavljeno potrdim jaz spodaj podpisani župnik Mattia de Jurco, Opčine 29. septembra 1804."²

Dvomim, da je tisto leto kakšen otrok od Banov obiskoval to šolo. Anton Persinovič, poznejši delegat, ki je imel tedaj 7 let, ni znal pisati. Preteči je moralo še kakšno desetletje, da se je pričelo zanimanje za izobrazbo otrok tudi pri Banih. Tako najdemo v dokumentih ime Luka Vidau (rojen 1834), poznejšega vaškega glavarja, ki je znal pisati, čeravno je bila obvezna šola za vse otroke vpeljana šele leta 1869. Za večjo zavzetost staršev, da so pošiljali otroke v šolo, je bilo treba počakati na obvezno šolo. In še tedaj, kot so nekdanj povedali sedaj že pokojni vaščani, so jih starši večkrat zadržali doma, bodisi ker so morali na pašo z živino ali zaradi žetve, spravljanja sena ali drugega kmečkega dela. Dekleta pa so večkrat morala z materami v Trst nositi mleko, jajca in druge domače pridelke in proizvode do odjemalcev. A kljub temu se je pričel nepovraten pohod izobazbe in razvoja ter večje osveščenosti ljudi tudi v naši vasi.

Po teh uvodnih vrsticah pogledjmo, kdo so bili naslednji župani, ki so se zvrstili v Banih po letu 1835! Kot prvega zasledimo ime **Matija Vidau** (Mattio Vidau)³ leta 1838, ki je nadomesti Roka Bana zaradi njegove ostavke. Pri obračanju listin tistega časa mi je prišel v roke dokument, v katerem piše, kar se je tedaj večkrat dogajalo, da so ustavili 53 banovskih ovc na repenskem

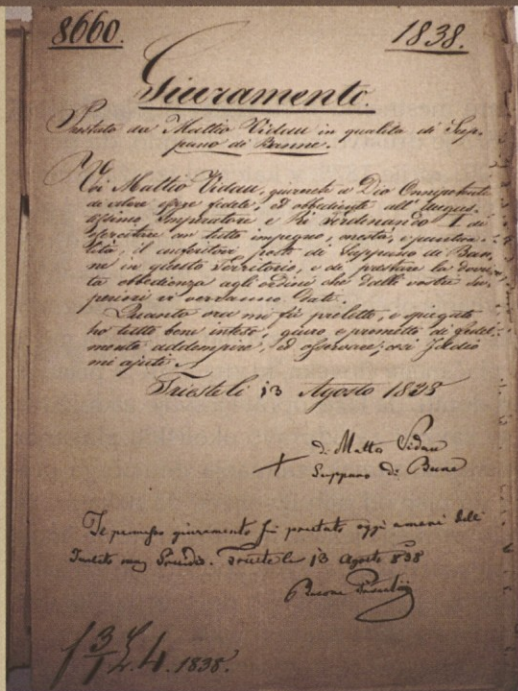
pašniku. To sporoča župan skupaj z zapriseženo pričo Devinskemu komisariatu (Repen je takrat spadal pod devinsko gosposko). Gmajno, ki je sedaj vsa zaraščena s travo in z drevjem, sta tedaj do kraja popasla govedo in drobnica, zato je prihajalo do medvaških sporov in obtožb.

Po nekajletnem opravljanju te dolžnosti, kot izhaja iz listine, naslovljene magistratu (17.5. 1842)⁴, se je predstavil banovski čuvaj Luka Čuk (Luca Chiuch). Sporoča, da ga pošilja sam župan v soglasju z openskim župnikom, da poda izjavo, v kateri piše: "nad sedemdeset letni župan Matija Vidau že več dni bolan leži nezmožen opravljati njegovih zadolžitve". V dokumentu, naslovljenem Podeželski policiji, pa piše: "...na željo po razrešitvi dolžnosti tedanjega župana Matije Vidaua; na željo prebivalcev in po posvetovanju z openskim župnikom Martinom Pašičem se imenuje za novega župana **Matijo Bana**".⁵ Sledila je 10.6.1842 prisega in 18.6.1842 sporočilo Podeželski policiji o njegovem prevzemu dolžnosti.

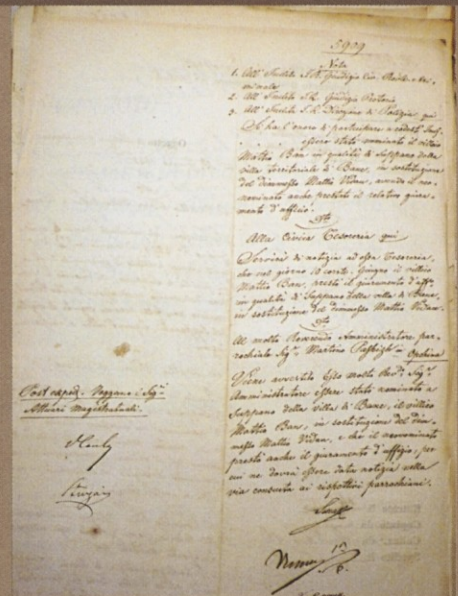
Nato se pojavi leta 1852 - ne več župan - ampak delegat **Jurij Možina** (Giorgio Mosina).⁶ Njega je izvolilo, kot piše, 24 družinskih poglavarjev vasi. Ni prav jasno, kaj je narekovalo mestnim oblastem (morda epidemija kolere), da so kmalu za tem - 8.10.1854 - umestile po dva delegata po okrajih in vaseh. Za Bane sta bila imenovana **Matija Persinovič** (Persinovich Mattia) in **Mihael Ban** (Michele Ban).⁷

V tistih letih se je kar nekajkrat pojavila epidemija kolere v teh krajih. V dokumentu z datumom 15.10.1849 piše: "zaradi izboljšanja stanja v Bazovici, Padričah in Gropadi se zdravnik iz Bazovice preseli na Opčine, kjer se je stanje poslabšalo v vaseh Trebče in Bane". Naj dodam, da je tega leta (1749) od avgusta do decembra v Tržaški pokrajini obolelo 5142, umrlo pa 2185 ljudi.

Priprava na to epidemijo, ki se je širila po Evropi, je potekala že mnogo let prej. To dokazujejo tabele

Matija Vidau
prisega za župana,
13.8.1838

Imenovanje Matije Bana za župana, 10.6.1842

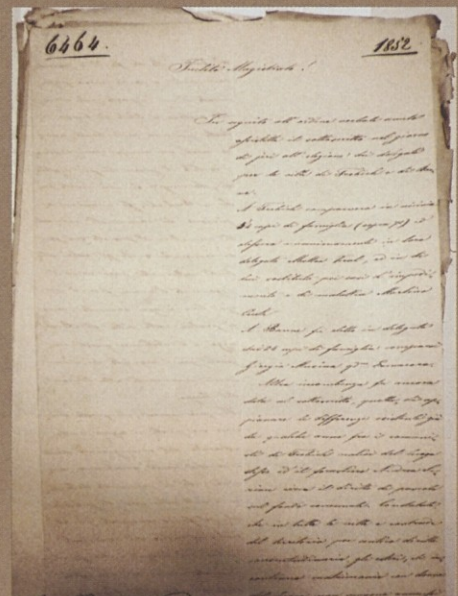
bolnišnice iz leta 1830 ob sprejemanju na tečaje novih bolničarjev. Iz teh tabel je razvidna, kakšna je bila tedanja izobrazba mestnega prebivalstva; ni opaziti, da bi jemali ljudi iz vasi za bolničarje. Večina ni znala ne pisati in ne brati. Vsekakor pa je tukajšnje prebivalstvo obvladalo pogovorno kar tri jezike: ilirščino - to je slovenščino, nemščino in italijanščino. Priseljenci iz Italije so obvladali le pogovorno italijanščino.

V listini z datumom 18.9.1852 se občinski funkcionar pritožuje, da se ne da več zbrati terne, to je treh oseb po vaseh, ki so popolnoma kvalificirane in sposobne za delegate. Treba se je, kot pravi, *dogovoriti z gospodi župniki in kaplani za dogovorjene predloge*. Spet v drugi listini z datumom 26.6.1863 vidimo, da so občinska delegata za Bane **Ivan Marija Ban** (Giovanni Maria Ban) in **Anton Persinovič** (Antonio Persinovich) ter delegat iz Škednja dali odpoved na to dolžnost.⁸

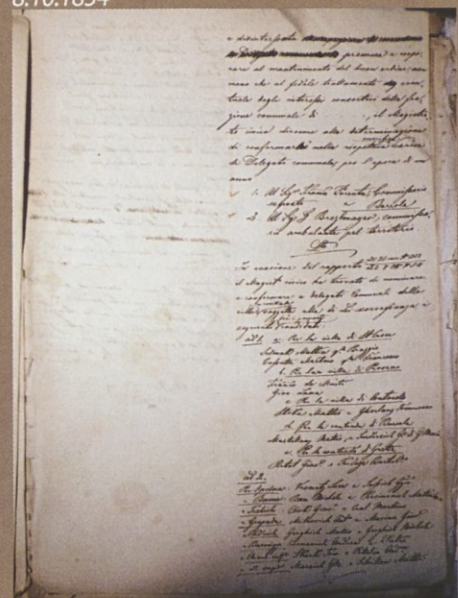
Povsem nekaj novega se pokaže z okrožnico št. 12080 - Trst 24.8.1865, v kateri piše: "*S pričujočo okrožnico se sporoča častitljivim duhovnikom in občinskim delegatom, da je bila sprejeta odločba, da se pošlje g. Stefano de Marchesetti v lastnosti političnega zastopnika s sedežem na Opčinah za vasi: Sv. Križ, Prosek, Kontovel, Opčine, Bane, Trebče, Gropada, Padriče, Bazovica in Lonjer*". V tem dokumentu zasledimo za Bane za delegata ime **Luka Vidau**⁹, ki je tudi lastnoročno podpisan... Po osemletnem opravljanju te zadolžitve beremo, da ga ponovno potrjujejo na to mesto 16.4.1873 (dok. 7202-1232) za nadaljna tri leta. In tu opazimo spremembo - niso več delegati. Poimenujejo jih (Capi villa) *vaški načelniki ali vaški glavarji*.

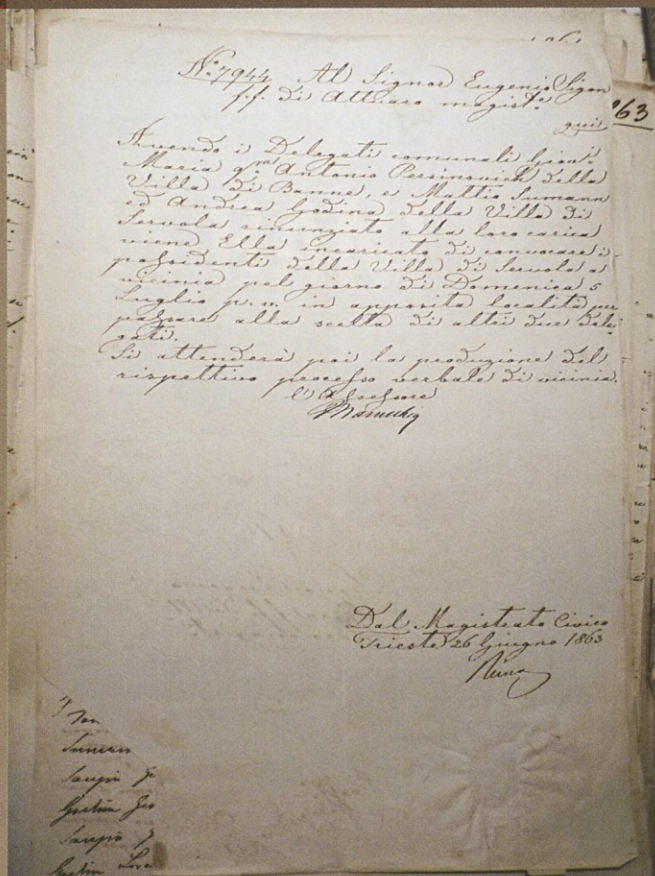
Kot lahko vidimo, se je ime teh vaških načelnikov z leti spreminjalo: od začetka 1777 do 1852 so jih imenovali *župani*, potem do 1873 so bili *delegati*, nato pa so jih imenovali (Capi villa) - *vaški glavarji*.

15. novembra 1875 je politično in bralno društvo Edinost nasloвило pismo "Slavu mestno svetoval-

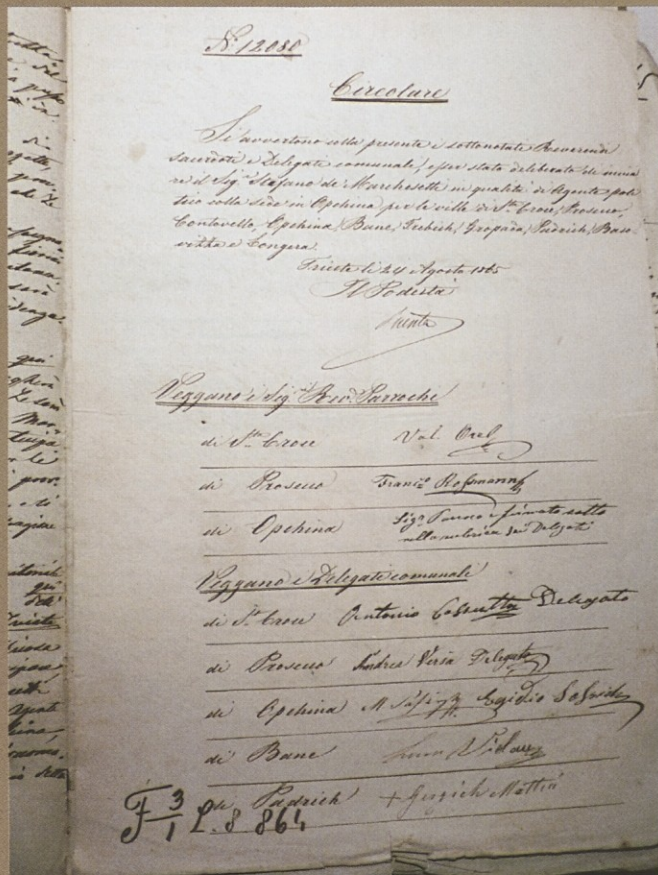
Delegat Jurij Možina, 1852
Delegata Mihael Ban in Matija Persinovič,
8.10.1854

Ivan Marija Ban in Anton Persinovič
dasta odpoved kot delegata, 26.6.1863

Delegat Luka Vidau, 24.8.1865

stvo" (Slavnemu mestnemu svetovalstvu). Na občnem zboru 01.11.1875 je društvo Edinost sklenilo, da ponovi prošnjo od 20. aprila 1875, v katerem izraža mnenje okoliškega prebivalstva za zamenjavo dotedanjih glavarjev in vaških načelnikov. Obraca se na Slavno mestno svetovalstvo, kateremu predlaga v petih točkah izboljšavo upravljanja občinskega okrožja. Med drugim v drugi točki piše, naj volilci vasi izvolijo zaupnega moža za delegata - plačanega človeka, ki zna brati in pisati in je večji del pri domu, da lažje opravlja svojo zadolžitev. Obenem so se zavzeli za odpravo okoliških glavarjev (Capi distretuali), ki nimajo zaupanja domačega prebivalstva, ker da niso od njih izvoljeni, da nekateri ne poznajo niti slovenskega jezika. In zapisali so, da imajo okrajni glavarji prevelika delovna področja in da sami ne zmorejo dobro opravljati svojih dolžnosti. Nekateri ljudje imajo tudi uro hoda daleč do njih.

Ponovno najdemo ime Luka Vidau, ki so mu za nadaljna tri leta podaljšali mandat za glavarja Banov od avgusta 1879 do leta 1882. Na predlog ekonomske komisije (17.6.1881) je mestna uprava odločila znižati plače okrajnim in vaškim glavarjem (capi villa) in to kar za polovico - od 250 forintov (f.) na 120 f.. Tistim, ki so prej prejeli 150 f., pa so plače znižali na 80 f.. In ta zadnja plača je po novem veljala tudi za banovskega vaškega načelnika. Temu sklepu je sledil odgovor vaških načelnikov, v katerem so zapisali, da prepolovljena plača jemlje ljudem pogum za opravljanje njihove težke naloge, zaradi katere morajo opuščati lastno kmečko delo. S primerno visokimi prvotnimi plačami so lahko do tedaj plačevali - najemali druge ljudi za opravljanje domačega dela.

Ta tretji del zgodbe o banovskih županih končujem z zanimivostjo, da je Trst že 30.3.1876 dobil železnico s konjsko vprego in to kakšno leto prej, kot so jo uvedla nekatera večja mesta v Italiji. Železnica se je imenovala Tržaška družba Tramway (Societa Triestina Tramway).

Opombe

- 1 Župnjska šola imenovana Trivialka / Vas, ljudje in čas - zgodovina Opčin str. 48
- 2 Opčine - Zgodovinski oris župnije / Ivan Artač str. 177
- 3 Prisega župana Matije Vidau - 13.8.1838
- 4 Izjava čuvaja Luke Čuka - 17.5.1842, dokument 4894
- 5 Prisega Matije Bana za župana - 10.6.1842, dokument 5909
- 6 Delegat Jurij Možina - 24.6.1852, dokument 6464
- 7 Umestitev dveh delegatov za vas - Matija Persinovič in Mihael Ban, 8.10.1854
- 8 Odpoved delegatov iz Ban in Škednja, 26.6.1863, dokument 7944
- 9 Okrožnica - politični zastopnik Marchesetti / delegat za Bane Luka Vidau, dokument 12080

Viri in literatura

Generalni občinski arhiv
Krajevni leksikon Slovencev v Italiji; 1990.- Trst
Opčine - Zgodovinski oris župnije.- Ivan Artač
Vas, ljudje in čas - zgodovina Opčin

Pavel Vidau - kronist vasi Bani na Tržaškem, Italija.

PISMO

Andrej Arko

V letih, ko sem bil odbornik vaše skupnosti, ki še niso tako daleč nazaj, je kdaj presenetilo marsikaj, češar si pred tem ne bi nikdar mislil. Človek bi rekel - kaj pa je to, če si izbran za enega od pooblaščenecv kakega podeželskega kraja, neznane in neznatne vasice, saj to ni nobena posebno pomembna dolžnost, nobena huda odgovornost. Pa vendar se tudi tu dogaja politika in to še celo tista prvinska, ki praviloma ne pozna slepomišenj in prevar in kulturnega boja, ampak čisto stvarne točke dnevnih redov z njihovimi nujnimi in na občini pogosto prezrtimi finančnimi postavkami; kar lahko potrdi marsikdo, ki je že imel čast opravljati to zadolžitev. A kljub vsem takim nazornim, opredmetenim in otipljivim opravičnim bi lahko rekel, da me je v času mojega mandata doletelo tudi kaj skoraj nestvarnega, nesnovnega, malone umišljenega.

Nekega dopoldneva, ko sem bil sicer v službi, je poštar med vso drugo pošto pustil pri nas doma tudi pismo, ki se mu je takoj videlo, da je bilo že odprto, morda celo večkrat. Poslano je bilo z letalsko pošto in naslovljeno na neko Danilo; samo to, brez priimka, medtem ko je bila naša kraška vas izpisana s polnim imenom, z obema besedama, pod njo pa je pisalo - *Karst, Jugoslavija*. Država, ki je že lep čas ni bilo več. Pismo je imelo žig mesta Auckland, če sem prav prebral. Del žiga se je namreč prekrival z veliko znamko, na kateri je bil v temnorjavi barvi na zeleni podlagi upodobljen kivi - ime tega novozelandskega ptiča sem poznal iz križank.

Seveda me je zanimalo, po kakšnih ovinkih je neobičajno pismo priromalo k nam. Pa češ da je pisano angleško in da jaz pač malo znam. Predvsem pa me je zanimalo, kdo neki bi bila tista Danila brez priimka.

V vasi ni živela nobena Danila.

Z nelagodjem sem obračal pismo po rokah in tehtal, ali ga ne bi bilo primerno odpreti raje na seji odbora vaše skupnosti. Selotejp, s katerim je bil prelepljen zgornji rob, me je prepričeval, da je prav vseeno, če ga odprem najprej sam in morda iz pisma izvem, kateri Danili bi ga izročil. Potem ne bi bilo treba obremenjevati odbornikov. Tako ali tako bi vsak opazil, da je bilo že odprto. Torej sem vzel nož in ponovno zlepljeno pismo odprl. Njegova vsebina, napisana v angleščini, pa mi ni ponudila namiga, kateri Danili bi naj bilo namenjeno. Naj ga za to priložnost prepisem v slovenskem prevodu:

AK, 8. december 2010

Draga Danila,

ker mi je po zdravniških predvidevanjih namenjenih le komaj nekaj mesecev življenja, kvečjemu kako leto, bi se rad s pomočjo teh nekaj vrstic, dokler še zmorem, ponovno - poslednjič - srečal s teboj. Človek, če ga kaj ne preseneti, proti koncu življenja rad naredi obračun v dobri veri, da se mu bo odmerilo, ker je kaj napačnega storil. Nad svojim stanjem in visokimi leti pa se ne pritožujem, saj se zavedam, da je veliko ljudi, ki jih sploh ne dočaka.

Ne vem, ali si kdaj prejela nekaj mojih sicer redkih paketov, odgovora ni bilo. To sem razumel. V prvih letih po slovesu sem čutil slabo vest, ker sem se motal v prepričanju, da nisem dovolj storil za naju: namreč, da bi si bolj prizadeval za tvoj prihod na južno poloblo ali da bi, od česar pa so me odvrčale nove razmere pri vas, ostal kar tam. Najbolj me je prizadelo, da od tebe ni bilo nikakršnega odziva. Tako sem, da bi si olajšal dušo, kanec krivde, da nisva imela več stika ali da bi bila kdaj celo spet skupaj, začel pripisovati tudi tebi. Vem, da po krivici.

A potem so mi desetletja začela odnašati misel nate. Na stara leta, posebno še, če človek začuti konec, pa se mu čedalje raje prikazuje film mladosti. In v mojem si igrala ti eno glavnih vlog; to šele zdaj prav zaznavam. Najbolj me je vznemirjalo, da se ves čas najinega videvanja v daljnem letu 1947 nikakor nisva mogla sporazumeti - pa vendar sva se tako dobro razumela! Za vse tisto, kar sva si hotela izpovedati, za vse plemenite in ljubeče misli in čustva, je bilo čisto premalo znanja italijanščine, kolikor ga je tebi ostalo iz šole, zlasti pa meni s kratkega vojaškega tečaja. A po izgovoru sem si do danes zapomnil tudi eno besedo, ki se sliši enako po vaše in po naše: tisto, ki pri vas pomeni mlako, pri nas pa kravo. In pri vas ste vodili napajat k takim mlakam krave.

Kljub okornemu sporazumevanju in ukradenim srečevanjem, si mi, kot vidiš, ostala za vedno na srcu. A komaj sem si te izbral, že sva se morala ločiti. Dva meseca po tistem usodnem septembru, ko si postala državljanka v novi državi, se je z neodvisnostjo srečala še moja, v katero sem se moral vrniti. Nikoli nisem zvedel, kako ti je bilo tedaj in pozneje, a jaz se še vedno kdaj potikam po tvojih čarnih krajih - po skrivnostnih jasih, kjer sva se v svetlih gmajnah kdaj družila, ali v kaverni, ki naju je obvarovala pred nevihto, ali bežno v podeželski baraki zavezniškega kina, ali med trtami, ko sem ti kdaj prinašal kavo in čokolado ... S tabo vred sem vzljubil tudi tvojo kraško pokrajino, zaznamovano s kamnjem in z bori, tako prevzemajoče pravljico, za čisto ljubezen ustvarjeno ...

Veš, Danila, samo še to napišem: s tega sveta se poslavljam tudi z mislijo na tebe!

Vedno tvoj James

P.S. Srčno upam, da ti bo kdo znal pojasniti te vrstice.

Obstal sem kakor vkopan in se skušal zamotiti z obračanjem pisma. Katera Danila vendar? Nisem se mogel spomniti, če bi kdaj slišal, da bi imela kakšna Kraševka kaj z zavezniki. To bi se pač zvedelo, sem si mislil, saj ti so imeli prepovedano, da bi se družili z domačini. A časi so se pomaknili in vsega za nazaj pač ni mogoče vedeti. Torej sem sklenil pismo zanesti na prvo sejo vaškega odbora.

»Lahko bi bila Danila Skobčeva!« je takoj navrgetel Frančko, ko sem pod točko *Razno* pokazal pismo. »Ona ima taka leta, da je bila pod Cono A še pupa.«

»Danila Skobčeva ni, ker se je v našo vas primožila šele po priključitvi, potem pa sta kmalu z možem, s tistim Viktorjem, napravila hišo na Goriškem,« je v hipu vskočil Justo, najstarejši med nami, a tudi on rojen šele po drugi svetovni vojni.

»Pa če bi vprašali Stažijo?« se je zganil naš najmlajši član, njen sosed.

Tako je tudi bilo. Stažija je nosila bremena najštevilnejših let v vasi. A bila je bistra kot mladenka. Zgodilo se je že, da so jo kot živo legendo vasi spraševali za televizijsko oddajo, vendar nje niso predvajali v kadru, ker se ni hotela kazati. Začuda pa je vedno rada poudarila svoja visoka leta, tako da so se celo nekateri sovaščani kdaj zavzeli, češ, kaj res, toliko, da je že stara.

»Stažija, zdaj pa vprašanje za vaš spomin,« sem se odtegnil od nepomembnih besedic vsakdanjega začetnega pogovora, ko sem stopil k njej. »Kdo bi bila Danila iz naše vasi, ki naj bi imela stike z Novo Zelandijo?«

»S kom?«

»Je imela kakšna Danila stike z nekim zavezniškim vojakom?«

Stažija, ki je ob štedilniku grela vodo za kavo, je sedla k meni, si z desnico podprla brado in se zastrmela v mizo; med tem je dvakrat kratko švignila z očmi k meni. V tišino je nenadoma začel brbotati krop. Stažija se je dvignila in šla vsut kavo. Ko je malo pomešala, me je, ne da bi se obrnila k meni, vprašala:

»Zakaj te pa to zanima?«

»Pismo je prišlo zanjo. Rad bi ji ga izročil.«

»Kaj, pismo? To ni zanjo.«

»Na pismu piše Danila in naša vas.«

»To je pomota. Pisma ji ne moreš izročiti. Količkor vem, je pokojna. Danila je bila z Gorenjega Krasa, bila je malo mlajša od mene, na začetku je služila tu v vasi, pri Lunjevih. On pa menda ni bil vojak, ampak je bil zaposlen v pisarnah zavezniške gradbene obnove in je prihajal v našo vas na teren, ko so popravljali most. Kmalu po priključitvi pa se je Danila odselila v domači kraj, ker je pričakovala otroka. Ampak ga ni dočakala. Ko je pozimi nekje vozila mleko, ji je na klančku, kjer je bil led, spodrsnilo, da je grdo padla in z otročkom ni bilo nič. Mislim, da je nazadnje delala v pralnici v bolnišnici. Ni se poročila.«

»Pa gotovo ima še kakšno sorodstvo.«

»Ano, sestrično. Sem jo poznala, ker je Danilo, ko je bila ta še v naši vasi, kdaj obiskala. Zdaj je Ana v domu. Ko sem šla obiskat Jelančevo Franco, sem jo videla tam. Pa Ane ne bi poznala, ampak je slučajno skupaj s Franco v sobi in smo se malo menili, potem sva bili pa obe presenečeni, ko sva se prepoznali, Ana in jaz.«

Ana je bila postarna visoka ženska z razbolelimi nogami. Mojega obiska se je skoraj razveselila, čeprav me ni poznala. Zažuborela je o vsem, kar me ni dosti zanimalo, in najbrž je tako storila ob vsaki obiskovalki ali obiskovalcu, ki pa so bili, rekel bi, bolj redki kot pogosti. Zato so se ji očitno ob vsaki taki priložnosti izdatno odprle zapornice in je govorila nepretrgano. Vendar je pismo ni zanimalo. Menda sta si s sestrično Danilo pozneje prišli malo navzkriž in življenje ju je vrglo vsaksebi. Pa tisto Danilino kratko druženje s tujcem in njegova bridka posledica sta jo malo odtujila od zlahte.

Tako me je Ana naposled napotila k svojemu sinu, naj ima on pismo.

A ko sem že odhajal, se je spomnila na slike. Odprla je omarico in iz nje vzela škatlo za čevlje, v ka-

Romarska cerkev Device Marije Oberšljanske pri Komnu

Ptič kivi - simbol države Nova Zelandija, upodobljen na kovancu.

Značilni novozeladski vojaški klobuk, ki ga je najbrž uporabljal kot zavezniški vojak v letu 1947 tudi pisec pisma James Danili.

teri je imela kup fotografij in razglednic. Povabila me je, naj sedem nazaj, si nataknila naočnike in začela brodit po škatli. Nekaj slik je vzela iz nje, a niso bile prave. Ne vem, zakaj me je prešinila misel, da mi bo pokazala Danilino sliko in na njej spotegnjenega zavezniškega podčastnika v uniformi kakijeve barve s kratkimi hlačami in s klobukom v obliki ožemalnika za limone. Toda Ana je privlekla ven fotografijo, s katere sta zrli vitki dekleti, oblečeni v svetli poletni oblačili.

»No, vidiš, tu sva slikani z Danilo. Uganeš, katera sem jaz, kaj bi rekel?«

Obrnil sem sliko, da bi videl, če zadaj kaj piše. A ni bilo nobenega podatka. Slika je bila stara najmanj pol stoletja. Ane mi ni bilo mogoče prepoznati. A po tem, s kakšnim poudarkom me je vprašala, sem pomislil, da je morda tista, ki je bila videti lepša, pravzaprav zala. Tudi sicer se mi je zdelo najbolj smiselno, da se tako odločim - da ji dam poklonček.

»Ne, vidiš, prav tista je Danila. Tu sva slikani v Oberšljanu, na praznik; je slikal neki Karlo, so mu pravili Trebalo; je tudi on rad videl Danilo. O, kje je že to!?«

Gledal sem samo še Danilo in postalo mi je jasno, da ni mogel biti samo Karlo; in da ni mogel biti samo James; in da jih ni moglo biti malo, ki jim je bila všeč.

»Kako, da se Danila ni poročila, če je bila tako privlačna?«

»O, ne samo privlačna. Se je znala tudi napraviti, je imela take lepe obleke, vse od tam iz Amerike ...«

»...Z Nove Zelandije...«

»Je dobivala nekaj časa pakete od tam.«

»Zakaj se ni poročila?«

»Taka je bila. Ni se dobro počutila, ko se ji je tisto zgodilo; je mislila po svoje; se ji je vse zamerilo, moški, družina, otroci in vse. Vsi smo postali krivi. Za zadoščenje se je nosila visoko. Pa je bila nazadnje samo perica ...«

Skratka, Ana me je poslala k svojemu sinu v svojo domačo vas.

Kako daleč sega naše sočutje? Ali nam naša brezbržnost - celo do sorodnikov - ne zapira prevečkrat vrata pred njim. Ampak če hočemo, da bodo drugi srečni, kolikor so sploh lahko, moramo biti sočutni; in če hočemo, da bomo sami srečni, kolikor je pač mogoče - moramo biti sočutni! Se pravi usmiljeni.

Anin sin me je sprejel kar pred hišo, vso v soncu. Sedel je za izdelano mizo, na kateri je popravljaval razstavljeni motor zamrzovalne skrinje. Desno nogo je držal predse, imel jo je v mavcu. Nisem se mogel spomniti, da bi ga že kdaj videl; bil je mogoče kakih deset, petnajst let mlajši od mene. Ni vstal. Nejevoljno je vzel kuverto v roko, ko sem mu na dolgo pojasnil, zakaj mu jo prinašam. Bežno si jo je ogledal, izvlekel iz nje pismo in ga takoj odložil, ni ga zanimalo, pač pa je še pokukal vanjo in nato namrdnjen še njo frcnil po mizi.

»A solde ste pa že vi pobrali ven?«

Popravek Jolke Milič k njenemu sestavku v reviji Kras št. 122-123

V uredniškem uvodu k sestavku pesnice, prevajalke, publicistke in literarne kritičarke Jolke Milič iz Sežane z naslovom »O prevajalskih dilemah. Tokrat v zvezi s Pasolinijem« v reviji Kras št. 122-123 na straneh 50-52 smo v uredništvu napak razbrali njeno besedilo. Avtorica nam je poslala naslednje pojasnilo, za kar se ji zahvaljujemo in se njej ter bralcem opravičujemo! Uredništvo

Na 50. strani letošnje februarske revije Kras (številka 122/123) čisto na začetku v uredniškem pojasnilu, kjer teče beseda o Pasolinijevi pesmi *Dan moje smrti*, se je vrnila drobna pogreška, vendar bistvenega pomena, ki prav kliče po popravku. Ne gre, kot je rečeno, za prevod iste pesmi: na levi iz Pasolinijeve furlanščine, na desni pa prav tako iz Pasolinijeve italijanščine, marveč gre za prevod iste pesmi - in tudi drugih furlanskih pesmi, ki jih je objavil in opremil s prevodom, že leta 1954, in so vse v knjigi na levi strani, od mene - za lažje razumevanje - označene na začetku zbirke kot **Očarane pesmi**. Leto dni po njegovi smrti, in sicer 1975, pa je izšla pri turinski založbi Einaudi knjiga, v kateri so ponatisi furlanskih pesmi, ki sodijo v medvojni in zgodnji povojni čas, in nove številne njihove variante z dodatki, ki jih je avtor napisal tudi v furlanščini in jih nato prevedel v italijanščino, v moji knjigi pa so označene kot **Odčarane variante**, saj je iz njih mogoče razbrati zlasti pesnikovo globoko razočaranje nad svetom in skrajno zagrenjenost. Gre za delne prepesnitve ali predrugačitve istih motivov, ki jih je pesnik 20-25 let kasneje in tik pred smrtjo napolnil z ironijo, distanco, novimi pretežno grenkimi spoznanji in bridkostjo. Da bo moja misel bolj prozorna, navažam primer. Njegova prva ... **očarana** pesem se glasi: *Posvetilo*: Vodnjak v moji vasi. / Nikjer ni bolj sveže vode kot v moji vasi. / Vodnjak kmečke ljubezni. **Odčarana** varianta pa se glasi: *Posvetilo*: Vodnjak v vasi, ki ni moja. / Ni bolj stare vode kot v tisti vasi. / Vodnjak ljubezni za nikogar... Pasolini govori o isti vasi, da se razumemo, a povsem razočarano, odtujeno in boleče.

Jaz sem pri prevajanju upoštevala besedila v furlanščini, ki mi jih je pomagal razumeti pesnik s tem, da jih je prevedel tudi v italijanščino in prevod je v Einaudijevi zbirki dodan pod vsako furlansko pesmijo.

Obe pesmi *Dan moje smrti* na 52. strani februarske številke revije Krasa sta bili napisani tako v furlanščini kot v italijanskem Pasolinijevem prevodu. Prva na levi strani sodi med **očarane pesmi**, druga na desni s svetopisemskim mottom pa sodi med **odčarane variante**.

Zahvaljujem se uredništvu revije, da je temu italijanskemu vsestransko nadarjenemu umetniku dala na razpolago toliko strani!

Jolka Milič

ZADRUGA JE REZULTAT TRDEGA DELA IN VZTRAJANJA

Matej Caharija

Leto 2012 je bilo oklicano za Evropsko leto združništva. Ko smo pomislili, kdo je dejaven na tem področju v naših krajih, nam je kot prvi prišel na misel upravitelj Društvene prodajalne na Opčinah Alojz Purič, ki ga ljudje dejansko istovetijo s trgovino, saj enostavno hodijo nakupovat »k Gigitu.« Za svoje več kot 60-letno delo je Purič, ki nerad govori o samem sebi, prejel veliko priznanj. Na naše prigovarjanje nam je vendarle dejal, da je uspeh zadruga rezultat »trdega dela in vztrajanja.« Openska prodajalna, kolikor se je od nastanka dalje vselej znala prilagajati novim časom in zahtevam tržišča, velja za pravi zgled uspešnega združnega poslovanja. Da bi spoznali zgodovino te stvarnosti, smo se obrnili na njeno dolgoletno predsednico Stanko Hrovatin, ki je prijazno odgovorila na zastavljena vprašanja.

Alojz Purič - Gigi (na desni) in Paolo Kalc, predsednik zadruga. Fotografija je iz knjige "Združništvo na Opčinah" - "Le cooperative a Opicina" avtorja Milana Pahorja.

Kako in kdaj je prišlo do ustanovitve Prodajalne zadruga?

Nastanek sega v leto 1946, to je v čas, ko je potekala dvanajstdnevna splošna stavka na Tržaškem, ki je povsem ohromila mesto in okolico ter krepko otežkočila preskrbo s prehrano. Odtod splošno pomanjkanje najnujnejše prehrane tudi na Opčinah. Krajevni narodnoosvobodilni odbor je zato dal pobudo za rešitev nastalih težkih razmer in osnovala se je skupina prostovoljcev, ki je postavila temelje bodoči zadrugi.

Nastala je torej iz nuje?

Tako je. Prostovoljci so vzpostavili stike s podobnimi skupinami na Proseku, v Miljah in Križu, se povezali s kmeti in ribiči, našli prevoznike in namestili stojnice na vaškem borjaču: ribe so dobivali iz Sesljana, zelenjavo in sadje iz Milj. Delo se je nadaljevalo tudi po stavki vse do začetka leta 1947, ko je bila zadruga tudi uradno ustanovljena. Njeno prvotno ime je bila Nabavljalna in prodajalna zadruga za Trst in okolico, njena prva predsednica je bila Kontovelka Ana Pertot.

Iz knjige, ki opisuje delovanje openskih zadrug, izhaja, da so v odborih Prodajalne zadruga od začetka naprej dejansko bile skoraj izključno ženske ...

Velja! V glavnem je bila zadruga v ženskih rokah. Moški so na začetku bili prevozniki. S tem v zvezi naj omenim Justino Daneu, Delko Ferluga, Berto Sosič, Nelo Persič Sosič, Stanislavo Čebulec, Nives Šuligoj in druge. Prodajalno je pa od začetka dalje upravljal Alojz Purič, ki je, poleg tega, da je duša zadruga, zaslužen za postavitev trdnega podjetja, ki je v vseh povojnih desetletjih uspevalo. Dejansko je zadruga za Gigija pravo poslanstvo. Predvsem njegova je zasluga, da je leta 2005 prišlo do uresničitve projekta Nova ob cesti, ki pelje proti Fernetičem, katere stooctotna lastnica je Društvena prodajalna.

Kakšna je bila oziroma je politika delovanja Društvene prodajalne?

Zadruga je vseskozi prodajala, in tako je tudi danes, kakovostne prehrambene izdelke in drugo blago po nizkih cenah. V prvem povojnem obdobju so v njej lahko nakupovali le člani zadruge z družinami, ki so prihajali iz vasi tržaške občine. Šele v drugi polovici 60. let minulega stoletja so vanjo lahko vsi hodili nakupovat. Zaradi ugodnih cen se velja spomniti časa, ko so kupci z območja nekdanje Jugoslavije množično zahajali v prodajalno sredi Opčin. Ti prihodi so se pozneje zmanjšali, a še danes redno kupujejo v trgovini tudi stranke iz Slovenije in Hrvaške.

Iz začetnega navdušenja prostovoljcev je torej nastala solidna trgovska dejavnost, ki se je vseskozi razvijala in imela kot cilj nudenje zaposlitve krajevnemu prebivalstvu: skupno je danes v prodajalni sredi vasi ter v novem sedežu na Pikelcu zaposlenih več kot 50 oseb.

Vas veže morda kakšen spomin iz prvih povojnih let na delovanje Prodajalne?

Spominjam se, denimo, kako smo kot mladinci, na poziv Gigija, včasih hodili prostovoljno čistit zelenjavo. Bila so to leta velikih pričakovanj, idealov in vsakršnega družbeno-kulturnega delovanja. Bila so gotovo tudi leta stiske, vendar hkrati, če pogledamo, denimo, koliko ljudi in v kolikšni meri so prispevali za odbor stavekajočih, opazimo, da je bila takrat zelo razvita solidarnost.

Ali so se spori in delitve ob resoluciji Informbiroja odražali tudi v Zadrugi?

Vem, da se je v tistih časih odvijal zelo napet občni zbor Zadruge, na katerem so člani ohranili enotnost zgolj po zaslugi Gigija. Vsak je torej odstopil od svojih političnih gledanj, da je lahko zadruga obstala. Ko bi ne bilo Gigija, tako vsaj jaz mislim, bi se kot v številnih drugih primerih razdelili. Tako so potem v odboru zadruge ostali eni in drugi in delovanje se je uspešno nadaljevalo.

Delovanje zadružne prodajalne predvideva tudi, da se vsako leto del dobička namenja skupnosti ...

Velja! Del vsakoletnega dobička je bil in je namenjen podpori kulturnih društev in drugim socialnim dejavnostim, ki obstajajo na Opčinah in v širši okolici. Vseskozi so odbori zadruge del zaslužka tudi dajali na stran za gradnjo bodočega novega sedeža, do katerega je, kot omenjeno, prišlo leta 2005. Tako je prišlo do nadaljnega razvoja dejavnosti.

Branik slovenstva in slovenske kulture

REPENTABOR - IME, KI ZDRUŽUJE VASI V DVEH

Mira Cencič

Fotografije s podpisji: Bogdan Macarol

Med razgledom z vrha Repentabra, ko se sprehodimo ob starodavnem obzidju, ki sega gotovo v čas pred 3000 leti, nas prevzame lepota tega kraškega svetâ. Tod se prepletajo skrivnosti kraške narave in večtisočletno delo ljudi, ki so tod živeli, obvladovali naravo, jo krotili, se ruvali s kamenjem, da jim je zemlja dala kos črnega trdega kruha za preživetje. Hkrati so se bojevali za svojo zemljo, da so jo obvarovali zase in za svoje bodoče rodove. Kdo ve, kolikokrat so se tolkli z organiziranimi močnimi vojskami, ki so hotele to zemljo zase, in se bili z roparskimi tolpmami, ki so jim jemale, kar je z velikim trudom dala zemlja. Hkrati s tem bojem z naravo in z bojem za ohranitev svoje zemlje so naši predniki ustvarjali tudi svoje kulturno bogastvo. Z delovanjem v prosvetnih društvih in v skrbi za svoje izobraževanje so ustvarjali svojo kulturo, ki je del narodne kulture, ter vzbujali in ohranjali narodno zavest.

Razmere so bile ves čas težke in stalno so se spreminjale. Naglo se spreminjajo tudi danes. Naš čas ima izredno moč, ker izrazito sega v svet vrednot, sega v korenine naše narodne biti in jih razjeda. Od nas je odvisno, od naše zavesti in naše kulture, koliko bomo znali iz sodobnosti izbirati in vsrkavati le trajne vrednote ter ohranjati iz preteklosti tisto dobro, da bi ostali otroci svojih očetov in ne le otroci novega časa.

Repentabor imenujemo Kraševci pogovorno ne le cerkev in tabor, temveč vse vasi, ki so nanizane ob čudoviti taborski vzpetini: Repen, Col, Poklon, Vrhovlje, Dol in Voglje. Nekoliko moteče je vmes posegla nova državna meja, ki je to skupnost razdvojila in naselja Voglje, Vrhovlje in Dol ločila od svojega upravnega, kulturnega, cerkvenega in šolskega središča, Repen in Col pa od narodne države. Ta razdelitev je polagoma posegala tudi v pojmovanje. Vendar Tabor s svojo povezovalno močjo še vedno prevladuje in povezuje, kar je na silo ločeno.

Čeprav so si repentaborske vasi blizu in sestavljajo celovito kulturno skupnost, jih poleg državne meje delijo geografske, geološke in zgodovinske posebnosti. Razmejujejo jih vrhovi taborskih gričev, tako da Vrhovlje, Dol in Voglje ležijo severneje od njih, ostala naselja pa južneje, kar določa ne le blage klimatske razlike, temveč tudi razlike v geološki podlagi.

Izrazit kraški apnenčasti svet

Vsa naselja ležijo na izrazitem kraškem apnenčastem svetu, vendar ves apnenec ni enak. Severneje od taborskega gričevja prevladuje tomajska varianta lipiškega apnenca (z apnenastimi roženci, drobci pirita

Repentabor z vasi na obeh straneh meje.
Atlas Slovenije, založba MK, 2005

DRŽAVAH

Znana romarska cerkev na Repentabru je dala ime občini in območju. Cerkev je bila leta 1512 posvečena Blaženi Mariji Vnebovzeti. Slovenski napis v bohoričici iz leta 1828 nad zahodnih vhodom trdi, da je bil tabor zidan leta 911... Še pred tem je na teh markantni razgledni točki stalo eno izmed največjih prazgodovinskih gradišč iz halštatskega in latenskega obdobja.

in bituminoznimi vložki), južneje pa je apnenec kredne starosti, ki ga sestavljata dve reliefni enoti. Starejši dolo-mitiziran hrbet se razpoteza ob državni meji, proti jugu pa sega v te kraje bazovsko nabrežinsko podolje, ki ga tvorijo čistejši apneneci zgodnje kredne starosti. Pri Colu se dvigajo tudi po 10 m visoki skalni bloki, relikti ali preostanki nekdanje višine kraških tal, ki so se ohranili, ker jih sestavlja odporna vrsta brečastega apnenca. Te razlike vplivajo na različno sestavo prsti in na različne pogoje za razvoj kamnoseštva.

Razlik pa je še več. V podolju, na prelazu pri Vogljah, so začrtali mejo med Sežanskim oziroma Trža-

škim in Komenskim Krasom. V davnini pa so tu pote-kale meje med fevdalnimi gospodstvi. Vrh Tomajskega Govca je razmejeval posest devinskih, završniških in veliko-žabeljskih fevdalcev. Nazadnje so se umislili po-staviti tod še državno mejo. Toda človek, njegova za-vest, narodna pripadnost, kultura premagujejo vse pre-grade in vse meje.

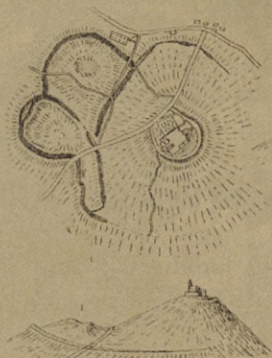
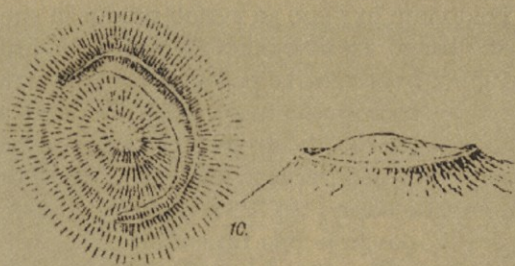
Kraška pokrajina se kaže tod z vsemi svojimi izrazitimi značilnostmi. Ta svet ima toliko posebnosti, površinskih in podzemnih, da ga zares lahko samo ob-čudujemo. Svet tod okrog je posejan s številnimi in za-nimivimi kraškimi jamami ter s suhimi dolinami, ki so razporejene ob vznožju kraškega hribovja.

Prostor brez izvirov in tekočih površinskih vodâ

Tudi tod je Kras suh, brez izvirov in tekočih po-vršinskih vodâ. Le v Vogljah je med Zgornjo in Spodnjo vasjo struga hudourniškega potoka, ki izvira v Golcu, a po njej teče voda le ob velikih nalivih. Bližnji izvir Na studencu ima vodo nekaj dni po dežju. Kali so na našem Krasu edine površinske vode. V njih se zadržujeta de-ževnica in voda, ki se steka s klancev. Brez kalov ni bilo nobene vasi, saj bi bili prebivalci tako brez prepotrebne vode za napajanje živine pa tudi za pranje.

Kapnico so zbirali po vseh teh vaseh v vaških in zasebnih štirnah. V Repnu sta ohranjena dva javna vodnjaka iz konca 19. stoletja, ki sta dobivala vodo z bližnjih streh po kamnitih žlebovih. Po dvoriščih posa-meznih domačij je ohranjenih precej vodnjakov z lepimi kamnitimi šapami (obodi vodnjakov), v Vrhovljah tudi s šapo iz enega samega kosa kamna.

Vodovod, ki je bil zgrajen na Krasu leta 1916, ni dosegel teh vasi. Dobile so ga šele po drugi vojni. V Repen je bil vodovod napeljan v letih 1947-1948, na Col

Zgoraj: Skica gradišča
na Okroglem hribu
pri Colu.

Levo: Skica gradišča
Repentabor.

Avtor: Marchesetti,
iz knjige »I castelli
preistorici di Trieste e
della Regione Giulia«.

Kraška hiša v Repnu je arhitekturni muzej na prostem. Zaslovela je po zaslugi zadruga Naš Kras, ki jo je leta 1968 odkupila in jo uredila v muzej. V nekaj desetletjih je na svoj borjač privabila na tisoče obiskovalcev z vsega sveta. V poletnih mesecih je primerna za koncerte, v skednju ob hiši pa prirejajo najrazličnejše razstave. Stavba izvira iz 18. stoletja. Letnica 1831, ki je vklesana v zadnjo fasado, pa sporoča leto prenove. ... Muzej je obiskovalcem odprt od aprila do oktobra v nedeljah in praznikih med 11. in 12,30. uro ter med 15. in 17. uro. V preostalih mesecih ali drugačnih terminih pa je odprta po dogovoru z upravitelji muzeja.

leta 1952 in na Fernetiče šele leta 1954. Takrat so po vaseh uredili moderna napajalna korita za živino in javne pipe za gospodinjstva, ki jih danes ne uporabljajo več. V Repnu so leta 1955 zgradili občinsko kopališče s pralnico, ki pa seveda za današnji čas ni več uporabna.

Ceste od morja v notranjost - pomembne poti

Zgodaj pa so tod vodile pomembne poti. Cesta, ki je speljana od morja mimo repentaborskih vasi in mimo Dutovelj proti Stanjelu, je povezovala že v davnih časih morje in Kras z Vipavsko dolino in z Goriško. Domnevajo, da se je v davnini na to cesto priključila pot, ki je vodila od vzhoda mimo Krepelj, kar pričajo tod najdeni arheološki ostanki rimske ceste, medtem ko se je cesta, ki pelje iz Sežane mimo Tomaja, navezala v Dutovljah na to cesto mnogo pozneje, šele v 18. stoletju. V preteklosti je cesta od Dutovelj proti Trstu potekala čez prelaz Prelovec in se nato spustila proti Vogljam, čez Novelo na Prosek in v Trst. V času, ko je Trst postal prosto pristanišče, so to cesto skrajšali, tako da so jo speljali skozi Dol, čez Poklon in skozi mitnico Col proti Opčinam. Pot so po potrebi širili in posodabljali. V času italijanske okupacije, tik pred drugo svetovno vojno, so odpravili strmino proti Poklonu, tako da so cesto vsekali v steno in ta uspeh ovekovečili s fašističnim simbolom - fašjem. Od glavne ceste je nekaj pomembnih odcefov, ki povezujejo bližnja naselja.

Od leta 1906 tudi železniška proga Trst-Jesenice

V začetku 20. stoletja so se ti kraji s svetom povezali še z železnico. Devetnajstega julija 1906 je vlak zapeljal tod mimo po bohinjski železnici. Načrt za železnico Trst-Jesenice, čez Kras in Gorico, so izdelali leta 1900. Graditi so je jo začeli spomladi leta 1904. Na Kras se je zgnila množica tujih delavcev iz vseh avstrijskih dežel. Pod Poklonom in Kepo so zvrtili predor in speljali železniško progo. Istočasno kot železnico so zgradili tudi čuvajnice in železniške postaje. Prav luksuzno postajo za tisti čas so postavili tudi v Dolu. Ta proga je med 1. in 2. svetovno vojno utrpela velike poškodbe. Prizadeti so bili mostovi, tračnice, čuvajnice in postaje. Z novo državno mejo med STO (Svobodnim tržaškim ozemljem) in Jugoslavijo je bila uporaba proge Dutovlje-Opčine prekinjena, zato so v letih 1947-1948 zgradili železniški odcep Krepelje-Sežana, ki poteka pod Vrhovljami in mimo Govca.

Prometne poti so močno vplivale na naseljenost na tem območju. Odločilna za razvoj Cola je bila cestna povezava, za razvoj Dola pa železnica.

Slikovite in raznolike so te kraške vasi

Vasi na tem območju so izredno slikovite in raznolike, urejene, z asfaltiranimi potmi, imajo pa tudi različno dolgo zgodovino.

Najmlajša vas na Repentaberskem je **Dol pri Vogljah**. Njena rast se je začela v začetku 20 stoletju, ko so gradili železniško progo. Posamezne hiše so spadale pod Col, Voglje ali Vrhovlje. Samostojna vas je šele od leta 1950. Leta 1961 je tu bilo 21 hiš. Prav malo nad hišami, kjer poteka državna meja, sta bila do nedavnega mejni prehod in carinarnica za maloobmenjani promet.

Vrhovlje je strnjena vas v zatišju pod vrhom griča, ki je visok 409 m. H kraju pripada tudi zaselek **Salince**. Središče vasi je ob pilu, lepem znamenju iz domačega kamna. Leta 1961 je naselje štelo 31 hiš. Leta 1316 je Vrhovlje omenjeno kot Vorcoglian.

Vas **Vogljje**, ljudsko Uglje, je na nadmorski višini 317 m. Je strnjeno naselje, ki obsega starejšo Spodnjo vas in mlajšo Zgornjo vas. Stoji sredi gričevja na severovzhodu kraške doline, ki deli Tržaški Kras in Komenški Kras. Ob zahodnem robu vasi poteka državna meja z Italijo. Zatišje dajejo vasi vzpetine Golc, Srednji hrib in Pesek. Skozi Voglje se vije stara pot, ki je povezovala Vipavo s Trstom. Leta 1961 je v tej vasi stalo 24 hiš. Leta 1316 je ta vas omenjena kot Voglan.

Col je naselje, ki je nastalo ob mitnici, ki se jo prvič omenja leta 1494 in je tod delovala do leta 1576. Po njej je kraj dobil tudi ime (Zoll, carina). Vas se je razvijala počasi. Ima svoje gručasto zgodovinsko jedro, v 19. stoletju sta se razvila še zaselka Poklon in Kepa, pred kratkim pa je nastal še nov zaselek Na gorici.

Repen ali Veliki Repen je gručasto naselje na prisojnim pobočju kraškega hrbta ob cesti Col-Briščki. Deli naselja so Lazarski kot, Škabarski kot, Nebeški kot, Rena, Gabrovca, Lejškovca, V robidi in V bršljanu. Vas se omenja leta 1301 kot Ripen, leta 1316 pa kot Reyphen.

Repentabor je skupno ime za vsa ta naselja. Repentabor je tudi krajevno ime za samostojno naselje **Tabor**. Za to slikovito utrdbo ne poznamo začetka. Najdeni ostanki kažejo na zelo dolgo človekovo prisotnost

na tem kraju, ki s svojo izjemno lego prevladuje nad velikim delom Krasa. Kar se danes kaže našim očem, je dobro ohranjen ostanek nekdanjega gradišča, srednjeveškega tabora ter trikrat prezidano in dozidano Marijino svetišče in nekaj starih stavb. Vklasan slovenski napis v bohorici in letnica 911 naj bi nam sporočala, kdaj je bil tabor zidan. Morda je pa bil tedaj le na novo utrjen.

V občino Veliki Repen spadata **Col** in od nove državne razmejitve tudi naselje **Fernetiči**, ki je sicer prej vedno spadalo pod Sežano. Fernetiči so razpotegnjeno naselje ob državni cesti med Sežano in Opčinami. Nastalo je kot skupina gostiln ob pomembni prometnici, ki so jo odprli leta 1779. Prva hiša naj bi bila iz leta 1804, druga iz leta 1807. Vse do leta 1910 je naselje štelo pet hiš in je imelo okrog 30 prebivalcev. Močnejše je začelo naraščati leta 1947 z nastankom mejnega prehoda Fernetiči, ki je dajalo ugodne možnosti za gospodarski razvoj.

Arhitektura repentaborskih vasi

Nekatere repentaborske vasi so po svojem nastanku zelo stare, kar tri pa so mnogo mlajše. Ne glede na starost vasi je večina hiš enonadstropnih. Starejše stojijo v okvirih obzidanih borjačev, novejše so sredi okrasnih vrtov. Hiše so se skozi čas večale, razvijale in izboljševale, kakor se je spreminjalo in izboljševalo življenje. Predpostavljamo, da so bile v preteklosti take kod drugod na Krasu - pritlične, zidane iz kamnja. Prvi opis hiš v letih od 1820 do 1830 navaja, da prevladujejo v Repnu enonadstropne, iz kamnja zidane in obmetane hiše, ki so vse krite s skrilami. Prav tako so s skrilami krita nekatera gospodarska poslopja, medtem ko so bile po drugih kraških vaseh v tistem času stanovanjske hiše krite s slamo, s skrilami in izjemoma s korci, skoraj vsa gospodarska poslopja pa so bila krita s slamo. V 19. sto-

Kraška ohcet je največja etnološka prireditev Slovencev v Italiji. Poteka od srede do nedelje, ko se v vasi nizajo sto let stari ženitovanjski običaji.

V sobota pred tradicionalno Kmečko ohceto na Tržaškem Krasu je namenjena prevozu bale do Repna, kjer v muzejski Kraški hiši simbolično živi ženin.

Repen ima enega lepših vaških jeder, ali - kot jim tukaj pravijo - placov.

Okrog vaškega vodnjaka v Vrhovljah iz leta 1830, bogato opremljenega s kamnitimi kanaletami v centru vasi, se domačini že stoletja družijo, posedajo, pojejo in praznujejo.

letju so lastniki kraške hiše posodabljali in lepšali, predvsem s kamnoseškimi okrasnimi kolonami in z drugimi dodatki. Značilno arhitekturo sta najbolj ohranili stari kraški jedri Repna in Cola, čeprav so hiše po vojni prenovili in posodobili. Prevladujejo tipične kraške domačije z notranjimi dvorišči - borjači. Ohranjenih je nekaj hiš, kritih s skrilami, nekaj kamnitih stopnišč, napuščev, izbočenih dimnikov, zanimivih kamnitih balkonov - gankov, kolon ali kamnitih vratnih okvirov in štirn. Vse značilnosti kraških domačij so ohranjene v Kraški hiši v Repnu, v eni izmed najstarejših kraških stavb, ki so jo leta 1968 odprli kot muzej.

Skoraj tisoč prebivalcev

Po oceni živi v repentaborskih vaseh nekaj manj kot 1000 prebivalcev, okrog 250 ljudi na slovenski strani meje; ostali živijo na italijanski strani meje. Gibanje prebivalstva je razvidno iz razpredelnice:

Po vaseh na slovenski strani meje, v občini Sežana, je razen v Dolu opazen močan upad števila prebivalcev. V vaseh na italijanski strani, v občini Repentabor, ni tako. K naraščanju števila prebivalcev so prispevali razni dejavniki: novi zaselek Poklon, ki je nastal ob gostilni, odprti leta 1825; razvoj kamnoseštva in terciarnih dejavnosti ter priseljevanje tujcev v te kraje kot predmestje Trsta, žal na račun narodne sestave prebivalstva. Do nedavnega so bili namreč vsi prebivalci teh krajev Slovenci. Domnevno so devinski grofje v 16. stoletju na izpraznjene kmetije, zaradi turške morije in kuge, naseljevali srbske uskoke, kar naj bi potrjevali tudi nekateri priimki.

Prebivalci so bili pretežno kmetje in kamnoseki

Prebivalci so bili do srede 19. stoletja večinoma le kmetje, podložniki devinske gosposke, razen v Vrho-

Leta

Kraji	1869	1900	1910	1921	1945	1961	1971	1981	1985
Repen	478	413	409	381	390	344	385	471	481
Col	111	137	153	161	156	191	181	208	198

Leta

Kraji	1869	1900	1910	1931	1948	1953	1966	2002
Voglje	108	136	146	153	110	104	81	72
Vrhovlje	178	204	195	205	148	143	117	90
Dol	18	19	60	63	73	82	93	87

vljah, kjer so nekaj stoletij gospodovali završniški grofje Petači.

Na skromnih kmetijah so si ljudje pridelali vse, kar so potrebovali za življenje. Pomembna gospodarska panoga je bila živinoreja, zlasti mlekarstvo, ki je bilo donosna zaradi bližine Trsta. Zgodaj se je tod razvila kamnoseška obrt, najprej za domače potrebe, v 19. stoletju pa se je razvijala kot dopolnilna kmetijska dejavnost. Odprtje kamnolomov je pospeševala gradnja železnice. Okrog Tabra je bilo kakih 24 manjših kamnolomov. Lomili so dve vrsti kamna: mušec in repenc. Še leta 1958 je v teh kamnolomih delalo skoraj 100 domačinov. Svetlo in temno sivi sloviti repenski kamen so uporabljali za gradnjo pomembnih stavb v vseh večjih srednjeevropskih mestih. Danes pa je ta naporna proizvodna dejavnost močno v upadu. V novjšem času prodajajo neobdelane kamnite bloke večinoma v Verono.

Razvijajo pa se nekatere druge dejavnosti. V Vogljah pri Oštirjevih so v času, ko so se razmere spostile, razvili prašičerejo in mesno predelovalnico, kjer se dobi odličen pršut in druge mesne izdelke. V porastu je gostinstvo, ki ima v teh krajih, zaradi pomembnih prometnih poti, že dolgo tradicijo. Zelo stara gostilna, ki naj bi delovala najmanj 400 let, je bila pri Oštirjevih v Vogljah, po kateri je domačija dobila tudi ime. Nekoliko pozneje je zacvetelo gostinstvo na Colu. V Repnu so gostilno Škabar v drugi polovici 19. stoletja odprle mati in hči Mežnarjeve iz Dutovelj, ko sta se sem omožili - ena z vdovcem očetom, druga pa s sinom. Fernetiče so začele svoj naselitveni razvoj ob novi prometnici z dvema gostilnama iz začetka 19. stoletja. Prav tako je začelo svoj razvoj naselje Dol pri Vogljah, ko je leta 1868 kupil prvi Ravbar že obstoječo gostilno, ki je imela donosen posel zlasti v letih gradnje bohinske železnice.

Domačije, ki so imele primerne prostore, so se ukvarjale z letoviščarskim turizmom in odpirale osmice. Danes je kmetijstvo v močnem upadu. Večina prebivalstva je zaposlena v terciarnih dejavnostih.

Repentabsko območje je poseljeno od davnine

Najstarejši ostanki v jamah okrog Repentabra segajo v srednjo kameno dobo. Našli so jih v Orehovi pejci, v jami Lonca in pod previsom Prči dol.

Iz mlajše kamene dobe, iz obdobja med leti 10000 in 4300, so najdišča še številnejša. Tu je bilo bohotno življenjsko okolje za prve udomačene živali: koze, ovce, domnevno tudi govedo, tod je bilo mogoče obirati lešnike, orehe, jagodičevje ter kuhati in shranjevati plodove, kar je del družine priklepalo na stalno bivališče. Tako najdemo v jamah tržaškega zaledja s kamni obložena ognjišča, ob kuriščih stalne sedeže in zidane pregrade, ki pomenijo prve arhitektonske posege. Za ta čas je značilen izum lončarstva, pripomočkov za netenje ognja, preprost stroj za tkanje platna in lok s puščico. To so tudi najstarejše najdbe mlajše kamene dobe, odkrite na Krasu. V Pečini pod Muzarji, v Pečini pod steno, v

Pejci v Lašči, v pečini Pri dubih in v Gorenjih Tarah ter v Prčjem dolu so našli poleg predmetov iz mlajše kamene dobe tudi predmete iz vseh obdobji kovin, vse do rimske dobe.

Iz obdobja kovin so ne le posamezne najdbe, temveč tudi mogočne zidane ostaline, ki pričajo o zelo gosti poseljenosti prostora. Gradiščani ali kasteljeri so si na Krasu gradili svoja utrjena bivališča na vzpetinah. Na Tabru, vzpetini visoki 424 m, je imelo gradišče obliko terena; zavarovano je bilo z več nasipi, ki so služili še obrambi srednjeveškega tabora in so s svojimi ostanki vidni tudi danes.

Drugo prazgodovinsko gradišče, ki še ni bilo raziskano, a je njegov nasip še dobro viden, je stalo na Kroglem hribu pri Colu in bilo ovalne oblike. Nasip obkroža vrh griča.

Tretje gradišče je na manjši vzpetini, nad kamnolomom, na vzhodni strani vasi Repnič. Ker tod ni strmine, je bilo treba zavarovati dohod v gradišče s kupi kamenja in z visokimi in širokimi zidovi, zgrajenimi iz ogromnih kamnitih skladov. Ta zgradba je ena izmed najmočnejših doslej odkritih gradišč na tem delu Krasa.

Na Volniku, najvišjem griču v tem okolju, visokem 545 m, je nekoliko nižje pod vrhom v višini 524 m gradišče Nijvica, imenovano tudi Ajdovski grad. Ta ima dvojno obzidje. Pri izkopavanju so odkrili veliko jelenovih rogov in razbitin glinastih izdelkov. Sklepa se, da je bil naseljen spodnji del gradišča, od koder je čudovit razgled na okolico.

Število gradišč v okolici Repentabra iz bronzne in začetka železne dobe, na Tabru, Kroglem vrhu, Njivicah na Volniku in pri Repniču, pričajo o gosti poselitvi tega območja. Številni najdeni predmeti v jamah in na gradiščih iz vseh kamenih dob in iz vseh časov obdobja kovin, rimske najdbe in najdbe iz vseh poznejših obdobj na istem kraju dokazujejo stalno človekovo prisotnost na tem območju in njegovo neprekinjeno poselitev.

Organiziranost lokalnih skupnosti

V vseh obdobjih so bili prebivalci organizirani v lokalne skupnosti, da so lahko ustvarjali tisto, kar je še danes vidno. Kako je bila skupnost organizirana v prazgodovini, lahko samo ugibamo. Pisani viri bolj zanesljivo dokazujejo, da je bila vaška skupnost, soseska ali srenja pomembna gospodarska in upravna enota. V tej skupnosti je veljala izjemna povezanost vaščanov in izjemna veljava vaškega starešine ali župana.

Vloga vaškega župana je bila zelo pomembna tudi v času zemljiških gospodstev. Skrbeli so za gospodarstvo vasi in bili posredovalci med kmeti in gospodsko. Soseska ali župa je obsegala vas ali pa nekaj manjših vasi. Župa Veliki Repen je leta 1494 vključevala še Voglje (Gross Rieppen und Voglach). Urbar iz leta 1524 omenja v Repnu župana Avgušтина.

Zametki občinskih uprav kot državnega organa segajo v čas Jožefa II. Razvile pa so se pod Francozi. V času Ilirskih provinc so Voglje in Vrhovlje spadale pod merijo (županstvo) Tomaj, Repen pa je spadal pod merijo Devin.

V letih od 1814 do 1850, ko je bilo ozemlje urejeno na občine in nadobčine ali glavne občine, je občina Repen spadala pod glavno občino Zgonik v okraju Devin. V tem času je bil na Repentabru župan in grofov zastopnik Lazar, ki je leta 1828 dal zapisati zgodovino Tabra.

Novo obdobje najnižje vaše uprave se začne po marčni revoluciji (1848), ko so postale občine najnižje državne upravno gospodarske enote. Leta 1850 je Repen spadal pod občino Zgonik. Repen je dobil svojo občino leta 1867, ko so se po novem zakonu ustanovljala županstva na podlagi starih žup. Repenska občina je obsegala katastrsko občino Repen in katastrsko občino Voglje.

Tako upravno ureditev so konec leta 1918 podedovale italijanske oblasti, ki so reformo krajevne uprave izvedle leta 1927, a so že leta 1923 preimenovalе občino Repentabor v Rupingrande ter leta 1932 v Monrupino.

Z razvojem oboroženega upora in ljudske oblasti so se tudi v vaseh Repen, Col, Vrhovlje in Dol pri Vogljah organizirali krajevni narodnoosvobodilni odbori. Pod Zavezniško vojaško upravo se je v februarju 1947 napol ilegalno izvajala reforma, odbori so se združevali in preimenovali v krajevne ljudske odbore. Ozemlje Krajevnega ljudskega odbora Repen je v jeseni 1947 ostalo zunaj mej Jugoslavije, ostale repentaborske vasi je združeval Krajevni ljudski odbor Dol pri Vogljah. Leta 1952 so se te repentaborske vasi vključile v mestno občino Sežana. Občina Repen, ki vključuje Repen, Col in Fernetiči, pa deluje po zakonih Republike Italije.

Kraševci se zavzemajo za svoje šolstvo

Tudi tod so se Kraševci prizadevali za svoj narodni in kulturni razvoj. Ena izmed najpomembnejših dejavnosti je šolstvo. Njihova skrb za pismenost prebivalstva se je udeležila v prvi polovici 19. stoletja, ko je imela šolstvo v rokah krajevna cerkev. Leta 1825 je cerkovnik Jože Lazar začel poučevati vaščane pisanja in branja. Državno šolo naj bi po podatkih v Krajevnem leksikonu odprli v Colu leta 1873, po navedbi v šolski kroniki pa leta 1876. Šolsko poslopje so zgradili leta 1880 in ga povečali v prvem desetletju 20. stoletja. Najdlje, v letih od 1876 do 1921, je tu poučeval učitelj Anton Fakin s sodelovanjem dveh ali treh učiteljev. Pouk za povprečno 70 učencev je bil slovenski. A že leta 1923 je v šolo prišel prvi italijanski učitelj, potem pa so v letih od 1923 do 1927 pouk postopoma poitalijančili. Slovenski pouk so obnovili novembra 1943 v gostilni v Repnu s hišno številko 75 za otroke iz Repna in Cola, a je zaradi aretacije učiteljice kmalu prenehal. Ponovno je pouk oživel marca leta 1944 v šolski stavbi na Colu z združitvijo repenske in vrhovelske partizanske šole, vendar

je bil zaradi takratnih vojnih razmer večkrat prekinjen.

Redno slovensko osnovnošolsko dejavnost so obnovili za več kot 120 učencev po vojni v šolskem letu 1945-1946 v prostorih osnovne šole na Colu. Učitelj, ki jih je namestila Zavezniška vojaška uprava, vaščani niso sprejeli, zato je bil pouk večkrat prekinjen.

Leta 1947 je repentaborska osnovna šola ostala za mejo in šolstvo od takrat poteka po zakonih države Italije. Leta 1972 so zgradili novo šolsko poslopje in ga poimenovali po Alojzu Gradniku. Desetletje pred tem, leta 1961, so odprli še oddelek italijanske osnovne šole. Od leta 1953 delujeta v kraju tudi slovenski in italijanski otroški vrtec.

Na tem območju je krajše obdobje delovala še osnovna šola v Vrhovljah. Svoje vzgojno-izobraževalno delo je ta enorazrednica z dvema oddelkoma opravljala v letih od 1940 do 1963. Šolski prostor je imela na področju vasi Dol. Leta 1959 je ta šola postala podružnica osnovne šole v Dutovljah, leta 1963 pa je prenehala delovati.

Pomembno vlogo pri povezovanju vasi je imela tudi krajevna cerkev

Repentaborska duhovnija je bila najmanj od leta 1316 pod tomajsko župnijo in se je postopoma osamosvajala. Leta 1742 je postala samostojna kaplanija, leta 1856 pa župnija, ki je obsegala vasi Repen, Col, Vrhovlje in Voglje. Takrat je štela 830 duš. Prvi kaplan Jožef Škerlj in prvi župnik Franc Černe sta bila doma iz Tomaja. Tod sta župnikovala tudi častitljiva gospoda Matija Sila in Emil Wester. Leta 2012 je bila Marijina cerkev na Tabru povzdignjena v škofovsko središče in župnija povišana v nadžupnijo. Rektor svetišča je postal gospod Anton Bedenčič, krajevni župnik in dekan ter škofov vikar za Slovence v tržaški škofiji.

Cerkev na Tabru (418 m nadmorske višine), ki jo vidimo danes, je vsaj tretja na tem mestu. Gotovo je imel Repentabor svojo cerkev že zdavnaj. Kdaj je nastala prva, ne vemo. Morda takrat kot Tabor. V pisnih dokumentih je omenjena leta 1316 kot Sancta Maria Rypen. Leta 1512 je bila na temeljih stare cerkvice postavljena nova, ki je bila posvečena po škofu Petru Bonomu. Valvasor jo je leta 1692 imenoval cerkev Naše Ljube Gospe (zu Ripen), ki ima tudi tabor. Tretjo, to je sedanjo cerkev, je zidal tomajski župnik Klapše, istočasno kot kaplanijo in vodnjak. Cerkev je bila posvečena 4. junija 1764. Glavni oltar v tej cerkvi je nekdanji stranski oltar iz tomajske župnijske cerkve, oltarna slika Matere Božje pa je darilo tržaškega škofa iz leta 1794. Zvonik je bil zgrajen leta 1802.

Na ozemlju sedanje repentaborske župnije sta stali še dve cerkvi. V Vrhovljah je stala cerkvica, ki je bila posvečena sv. Nikolaju. Kdaj je bila zidana, ne vemo. Prvič je izpričana v dokumentu o posvetitvi 14. novembra 1605. Omenja jo tudi Valvasor (S. Nicolai zu Verholien). Zadnjič je omenjena leta 1741. Morda je dal tudi to cerkev zapreti Jožef II.

Tudi Voglje so imele svojo cerkvico, ki je bila posvečena sv. Janezu Krstniku. Ta cerkvica je omenjena v repentaborskih zapisih leta 1623, zadnjič pa leta 1741 kot zelo zanemarjena.

Prizadevanje za kulturni napredek in narodni obstoj

Tudi na tem delu Krasa so se ljudje prizadevali za svoj kulturni napredek in narodni obstoj predvsem z društvenim delovanjem. Na Repentabru je bilo leta 1896 ustanovljeno pevsko in bralno društvo Dom in sicer za Repen, Col in Vrhovlje. Po 1. svetovni vojni so ga obnovili kot pevsko in izobraževalno društvo Dom in je delovalo do nasilnega razpusta leta 1928. Godba na pihala je omenjena leta 1924, Katoliško slovansko izobraževalno društvo na Repentabru je omenjeno leta 1912 in je delovalo do leta 1926.

Po vojni so društveno dejavnost obnovili in po letu 1947, ko je ostal Repentabor zunaj jugoslovanskega državnega ozemlja, se je slovenska prosveta nadaljevala z delovanjem pod imenom Novi Dom. Ta je imel svoj mladinski in članski pevski zbor ter godbo na pihala. Društvo je skrbelo za nastope pevskih zborov in folklornih skupin, za gledališke predstave ter organiziralo kulturne in politične govore. Leta 1970 je začelo delovati prosvetno društvo Kraški dom, ki ima več sekcij in vsako leto organizira folklorno prireditev Kraška ohcet. Na Tabru je župnijski dom Emila Westra. V okviru župnije deluje slovenska skavtska organizacija. Prosvetno delo je na tem področju tudi narodnoobrambno delo.

Viri

Arheološka najdišča Slovenije; 1975: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), Državna založba Slovenije, Ljubljana
 Arhiv Slovenije, Pokrajinski arhiv Koper, Vodnik po fondih in zbirkah; 2006: Koper Arhiv Slovenije, Pokrajinski arhiv Koper; Fond: 157, 339, 361, 633, 634, 635, 637, 642, 818.
 Cencič, Mira; 2004: Tomaj Krasa raj.- Samozaložba,
 Enciklopedija Slovenije.- Mladinska knjiga, Ljubljana
 Kjuder, Albin; 1956-1960: Zgodovinski mozaik Primorske.- Tipkopis, Tomaj
 Kjuder, Albin: Zgodovinska zrna.- Rokopis, Župnijske Tomaj
 Kjuder, Albin: Tomaj, Knjiga 3.- Rokopis, Župnijske Tomaj
 Kos, Milko; 1954: Urbarij Slovenskega Primorja, II. del.- Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
 Kos, Milko; 1955: Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. stol.- Slovenska Matica, Ljubljana
 Krajevni Leksikon Slovenije; 1968.- Državna založba Slovenije, Ljubljana
 Krajevni leksikon Slovenije; 1995.- Državna založba Slovenije, str. 604, Ljubljana
 Krajevni leksikon Slovencev v Italiji; 1990: Tržaška pokrajina, knjiga I.- Založniško tržaškega tiska, Trst
 Kras, pokrajina, življenje, ljudje; 1999.- Ljubljana
 Marchesetti, Carlo; 1903: I castellieri preistorici di Trieste e della Regione Giulia.- ponatis 1981, Trieste
 Morato, Nada; 1993: Svet na Meji - Repentabor.- Koper
 Operato dell'Estimo Castrale, Sežanski politični okraj, Goriško okrožje, 18. marca 1830
 Renčelj, Stanislav; 2002: Kras kamen in življenje.- Libris, Koper
 Valvasor, Janez Vajkard; 1689: Die Ehre des Hertzogthums Crain.- Narodna univerzitetna knjižnica v Ljubljani
 Zgodovina Slovencev; 1979.- Cankarjeva založba, Ljubljana

Na Poti pesnikov na Krasu, ki je v Colu, stojijo kipi treh pesnikov: Srečka Kosovega (na fotografiji), Umberta Sabe in Iga Grudna, ki so vsak s svojimi občutki doživljali Kras.

Vaški pil v Vogljah je eden izmed najlepših v Sloveniji, zato je od leta 1992 zaščiten kot sakralna nepremična stavbna dediščina lokalnega pomena. Na njem je napis v bohoričici iz leta 1852.

Sledovi slovenščine so prisotni vsepovsod - tudi na štirih iz leta 1818

Ob nekdanji rimski cesti
Vrhopolje-Col nad Vipavsko dolino

Sanaborska cerkev sv. Danijela.

VASICA SANABOR, SVETI DANIJEL IN POTOK BELA

Drago Kolenc

Za vipavsko vasico Sanabor ve le malo Slovencev. Iz ptičje perspektive jo lahko opazijo obiskovalci razvalin gradu Trilek ob cesti med Ajdovščino in Colom, od blizu pa si jo lahko ogledajo le ljubitelji avtomobilskih izletov na zahodni del planote Nanos. Okoli osem kilometrov dolgo nanoško cesto so zgradili avstrijski vojaki že leta 1915, njeno položnejšo različico pa je zgradila I. minerska stotnija 11. italijanskega pehotnega polka petnajst let pozneje. Sanabor je nekakšna človeška oaza sredi gozda, zato prijetno preseneti večino popotnikov. Njegova okolica je bila naseljena že v starem veku. O tem priča bližina rimske magistralne ceste iz Vrhopolja proti Colu in bližina nemara še ene ceste, ki je tekla ob Beli proti Podkraju.

V zaselku Zavetniki so se spominjali stare hiše z zelo debelimi zidovi in z majhnimi odprtinami v njih. Vrata te hiše so bila tako ozka, da so pogrebci s krsto zadnje stanovalke obtičali v njih. V kletnih prostorih je stala stara peč, ki je menda bila še antična: v njej da so pekli kruh za rimske legionarje, ki so gradili colsko cesto. V predelu Pri bajtah so pri kopanju jam za sadno drevje zadeli ob rimske ostaline, prav tako na ledini Izreje pri cerkvi sv. Danijela, ko so leta 1896 prekopavali zemljišče za nov vinograd. Tam so izkopali kovance cesarja Klavdija I., rimski oltar z napisom in obcestni milnik iz 4. stoletja našega štetja.

Cesarja Klavdija so nam pred leti predstavili v simpatični televizijski nadaljevanki. Klavdij je hudo jecljal. Prezirala ga je celo žena, zato se je držal bolj sam zase. Zanimali sta ga le zgodovina in filozofija. Na prestol so ga tako rekoč na silo postavili vojaki leta 41 na-

šega štetja, potem ko so ubili njegovega nečaka cesarja Kaligulo, pozneje pa se je Klavdij kot vladar izjemno izkazal.

Najdeni žrtvenik je postavil neznanemu bogu neki Caius Petedius Moderatus, ko je bila Primorska pod Italijo, pa so ga odnesli nekam v Oglej. Milnik je za sedaj še v obzidju vaškega pokopališča. Zelo okrašan napis na njem so strokovnjaki prebrali kot: DOMINIS NOSTRIS FLAVIO VALENTINIANO ET FLAVIO VALENTE DIVINIS FRATRIBUS DEVOTA VENETIS CONLOCAVIT. V njem se pokrajina Venetia zahvaljuje za zasluge »božanskima bratoma«, cesarjema Valentianu in Valensu, ki sta si delila rimski prestol in vladala v letih od 364 do 375 našega štetja.

Nič pa ni znanega o obstoju kakšne zgodnje-krščanske cerkve, o kateri krožijo vaše zgodbe. Pripovedujejo, da je bilo ob njej pokopališče za velik del Vipavske doline. Celo iz Črnič da so prinašali pokopovat pokojnike. Na zemljevidu iz druge polovice 17. stoletja je zarisano le svetišče, ki so mu zaradi majhnosti rekli kapela. Od njene stavbe so ostali šilast gotski portal in verjetno spodnji del sten prezbiterja iz večjih klesanih kamnov. Iz tistega časa je morda tudi kamnit stožčast zaključek tedanjega zvonika ali strešnega slemenca, ki je pristal na tleh, od takratne notranje opreme pa so znani leseni kipi sv. Danijela, sv. Antona Puščavnika in sv. Neže, izdelki umetnikov iz 15. stoletja. Že v času Jugoslavije so jih ukradli zbiralci starin. Za dvema figurama še vedno ni sledu, 89 centimetrov visok kipec cerkvene-ga zavetnika iz lipovine pa so našli in ga je sedaj mogoče videti v Goriškem muzeju.

Prezbiterij cerkve sv. Danijela.

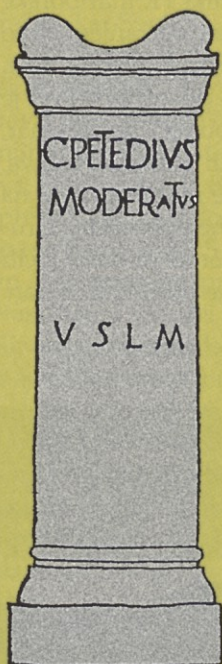
Henrik Dejak: Danijel v levnjaku.

Stari križev pot: Marijino objokovanje.

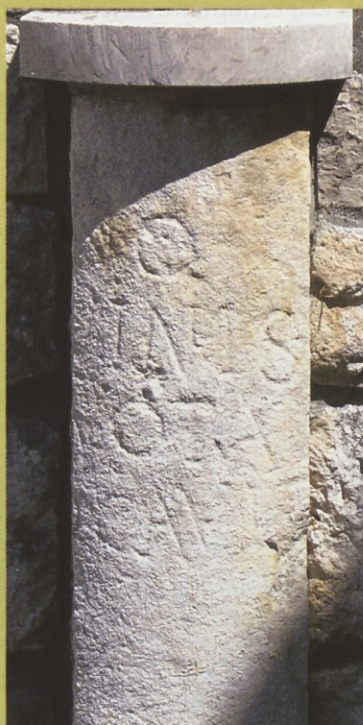

Kovanec cesarja Klavdija I.

Oltar Caiusa Petediusa.

Rimski miljnik.

Kapelo so sprva imenovali Sveti Danijel na Jeru. V večjo cerkev so jo prezidali leta 1750, sedanja stavba pa je dobila svojo podobo leta 1877 po načrtih znanega lokavskega stavbenika Mihaela Blaška. Nišo kamnitega stebrnega oltarja iz leta 1827 krasi oljna podoba starozaveznega preroka Danijela v levnjaku. Naslikal jo je vrhpoljski kurat in župnik Henrik Dejak, rojen Ljubljčan, ki je bil dober ljubiteljski slikar in kipar. Bil je učenec znanih mojstrov Janeza Wolfa in Ivana Franketa, za čopič in dleto pa je prijemal zaradi bogoslužnih potreb. Ni mu bilo do izvirnosti, njegova dela so bila predvsem kopije, pri tem pa se ni ustrašil nobenega, še tako velikega umetnika. V Vrhopolju je služboval trideset let, od leta 1881 do leta 1911.

Leta 1893 so na oltarju zamenjali tudi vse kiparsko okrasje. Nova kipa svete Neže in Antona je izdelal Dejakov učenec in poznejši poklicni slikar Alojzij Repič iz Vrhopolja. Leta 1896 je diplomiral na Dunajski likovni akademiji in s svojimi deli znatno presegel svojega učitelja. Na oboku prezbiterija se vrstijo mlajše freske Mojzesa, kralja Davida in preroka Elije. Prizori Kristusovega trpljenja na stenah so na papir tiskano delo italijanskega slikarja Luigija Secchija. Rojen je bil v Cremoni leta 1853, umrl pa je v Novari leta 1921. Stari križev pot pa je bil slikan na platno in zelo lep. Zaradi dotrajanoosti so ga prestavili v mrliško vežico, tam pa so neznani storilci pokradli večino slik. Ostali so le prazni okvirji in prizor Marijinega objokovanja. Ob levi slavaločni steni visi všečna slika Rožnovenske Matere božje s sv. Dominikom in s Katarino Siensko, delo neznanega avtorja. V cerkvi se je ohranil tudi starejši lesteneč, ki spominja na

beneške delavnice, v zvoniku pa železni možnar, s katerim so nekdanj streljali ob cerkvenih slovesnostih. Imeli so še enega, vendar ga je med streljanjem razneslo.

V zgodovini cerkve so bili tudi zabavni pripekljaji. Za enega izmed njih je poskrbela nekdanja vipavska knjižničarka Nada Kostanjevic. Na dan blagoslova novih cerkvenih zvonov je v okolici nabirala gobe. Ker je videla cerkev odprto, je smuknila vanjo kar v blatnih supergah in v zanikrni trenerki. Še preden je odšla, se je v cerkvi nagnetla množica ljudi s koprskim škofom Metodom Pirihom na čelu. Morala se je potuhiniti in vse je bilo v redu do *ofra*. Tedaj se je nenadoma znašla pred škofom, ki ji je ponudil roko in se ob pogledu nanjo nadvse široko nasmejal.

Domneva se, da je na cerkvenem platu nekoč živelo prazgodovinsko naselje z utrjenim pribežališčem na vzpetini Gradišče. Na njej so arheologi izkopali tudi ostanke srednjeveških zidov. Gradišče so ponovno utrjevali Avstrijci med prvo svetovno vojno. Col in Sanabor sta bila pomembni postojanki na tretji obrambni liniji, postavljeni za primer, če bi razpadla goriška fronta. Gradišče je dobilo obzidje s strelnimi linami, vodnjak za tisoč litrov deževnice, v mrtvem kotu pa prostore za zasilno nastanitev moštva. Pred prodorom skozi dolino

proti Hrušici so se zavarovali tudi z več bočnimi utrd-bami. Eno izmed takih je mogoče videti na vrhu Vrhka ob cesti na Nanos. Pred njimi so razpeli štiri nize bodeče žice, prvo na kolih, ostale tri pa na železnih palicah. V žice se je dalo napeljati električni tok, zato so pri vasi vkopali v tla poseben agregat. Po vojni so se o tem razpletale nenavadne zgodbe. Govorilo se je o nekakšnem skrivnostnem izumu. Če bi ga uporabili, so trdili, bi zagorela celotna fronta do Gorice. Če bi ga odkopali, bi obogatela vsa vas.

Zgodbe je pogreval zlasti Josip Pavlič iz Trenčina na Slovaškem, avstrijski vojak, ki je po razpadu Avstro-Ogrske ostal na Vipavskem. Znal je krpati lonce in popravljati dežnike, v glavnem pa je beračil od hiše do hiše. Pod imenom Jožko Mažar so ga poznali v treh farah: na Colu, v Podkraju in v Črnem Vrhju. S sabo je vedno nosil zvito Marijino svetinjšico, ki da je prestregla italijansko kroglo in mu rešila življenje. V resnici pa si jo je zvil kar sam.

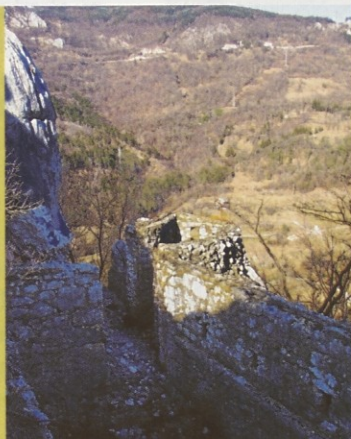
Iz vojaških razlogov si je po letu 1994 Sanabor ogledal tudi ljubiteljski arheolog Dimitrij Kebe iz Ljubljane. Dolina Bele med Vrhpoljem in Podkrajem s strateško postavljenim Gradiščem ga je navdušila. Prepričan je, da antična bitka med cesarjema Teodozijem in Evgenijem leta 394 našega štetja ni potekala pri Vrhpolju, ampak na ravnici pri Sanaboru. Lokacija je za blokada nasprotnika na Hrušici idealna, okoliške vzpetine pa so kot nalašč za postavitve kipov poglavarja poganskih bogov Jupitra, o katerih so poročali zgodovinarji. Bela pomeni razpenjeno mrzlo vodo. Po njegovem bi prav lahko bila rimska reka Frigidus, ki je bila vsa krvava od pobitih poganskih vojakov.

Zaraščene vojaške objekte pri Sanaboru so med počitnicami leta 2009 očistili pripadniki 11. mariborske študentske brigade. Bilo jih je šestdeset, nastanjeni pa so bili v šotorih pri Kobalovih na levi strani potoka Bela. Dva med njimi sta vzbujala splošno pozornost. Prvi je bil 220 centimetrov visok košarkar, bodoči zgodovinar, ki je bil zelo priden, a imel je zaradi velikosti težave. Ko je pomagal pobirati krompir, se je moral spraviti na kolena, a je bil še vedno višji od večine pobiralcev. Druga so si vaščani zapomnili zato, ker se ni hotel ločiti od svoje delovne čelade; na glavi jo je nosil noč in dan.

Možnar.

Vzpetina Gradišče z Zavetnikov.

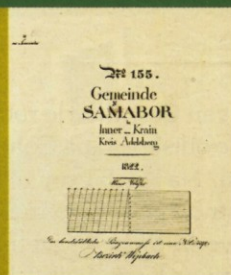
Levo: Utrdba na vrhu Vrhka.

Del avstro-ogrskih utrd na Gradišču.

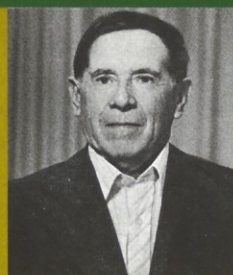

Sanabor na avstrijske vojaškem zemljevidu.

Vaško ime v Franciscejskem katastru.

Stanko Ferjančič

Problem so rešili tako, da so ga tretji dan skupaj s čelado poslali domov.

O krajevnem imenu Sanabor je nekaj dilem. Po mnenju domačinov je ime povezano s spraviom sena. Kot dokaz za to so navajali celo kozolce v vasi, ki jih drugje na Vipavskem ni. V resnici se je kraj sprva imenoval Samobor. Strokovnjaki pravijo, da po prvem slovan-skem naseljencu. Ime pomeni človeka, ki se sam bori, naselje pa je bilo prvič zapisano v urbarju vipavskega gospostva leta 1499. Obsegalo je več kmetij, podložniki, ki so jih obdelovali, pa so se pisali: Mahne, Pregel, Arel, Planinec, Abraham, Škapin, Golingo, Samoletec, Divjak, Špiller, Janez, Vrbanov sin ter Urh iz Bukovja (am Puechen). Na avstrijskem vojaškem zemljevidu iz let od 1763 do 1787 so vas zapisali kot Sanmobor (ali Sainmobor), v Franciscejskem katastru leta 1822 pa najprej kot Samabor, potem pa so »m« prečrtali in nad njim zapisali črko »n«. Goriški nadškof Karl Mihael Attems je ob svoji vizitaciji leta 1750 zapisal ime vasice z 22 družinami kot »Nabora«. Cerkev je tedaj spadala pod vipavsko župnijo, leta 1790 pa so jo podredili župniji na Colu. V njenih dokumentih beremo ime Senabor. Tako so kraj označevali tudi Italijani, domačini pa mu, imenoslovcem v brk, rečejo kar Snobr.

Nobena vaška hiša ni starejša od dvesto let, pa še te izginjajo. Ko so leta 1959 Sanabor obiskali sodelavci Slovenskega etnografskega muzeja iz Ljubljane, so njihovo pozornost pritegnile predvsem tri hiše: Česnova, Starešinoва in Bizjakova. Dve še stojita, čeprav sta že prepuščeni na milost in nemilost zobu časa, Starešinovo pa so že porušili. S širokimi stopnišči in s prostranimi prostori je veljala za najimenoitnejšo v vasi. Njeni lastniki so se pisali Ferjančič, vzdevek Starešinovi pa so menda dobili, ker je bilo iz njihove družine največ županov. Leta 1900 se je tu rodil Stane Ferjančič. Že zelo zgodaj je ostal sirota. Kot edinemu dediču velike kmetije mu še na misel ni prišlo, da bi moral v vojaško suknjo. Kljub temu so ga leta 1918 vpoklicali in poslali na rusko fronto. Nekega dne so njegovo enoto obkolili Rusi. Vendar vojakov niso odgnali v ujetništvo: samo orožje so jim pobrali in jih poslali domov. Na poti skozi Ljubljano se je mladi Sanaborec patriotsko odzval pozivu generala Rudolfa Maistra in potem v enoti stotnika Alfreda Lavriča kot prostovoljec sodeloval v bojih za slovensko severno mejo ob reki Zilji na zahodnem delu Koroške. Svojo zvestobo domači grudi je pozneje dokazoval tudi med drugo svetovno vojno kot pripadnik slovenskih partizanskih enot. Status Maistrovega

Plaketa borcev prostovoljcev za slovensko severno mejo.

Pri Starešinovih leta 1959.

borca mu je leta 1965 na osnovi pričevanj soborcev potrdila Zveza združenj borcev NOV, Republiški odbor Zveze prostovoljcev - borcev za severno mejo 1918-1919 pa mu je leta 1975 podelil tudi posebno plaketo. Kljub težavnemu življenju je dočakal precejšnjo starost. Umrli je v domači vasi, star 83 let.

Česnova domačija z velikim ločnim portalom je leta 1852 postavil Andrej Česen. V popisu duš župnije Col iz leta 1868 je že zapisan kot Česnik. Rojen je bil leta 1815, v zakonu z ženo Ano iz Orešja pa se jima je rodilo šest otrok, med njimi edini sin Janez (v dokumentih kot Johann), oče nekoč znanega krajevnega pisatelja Iva Česnika.

Nadarjeni fant Ivan Česnik se je rodil 4. novembra 1885. Osnovno šolo je obiskoval na Colu in v Vipavi, gimnazijo pa v Ljubljani. Na graški univerzi je najprej študiral jezike, umetnostno zgodovino in filozofijo, nazadnje pa je končal pravo in postal odvetnik v Novem mestu. Politično je bil blizu Krekovemu krščanskemu socializmu, kandidiral pa je v vrstah takratne Slovenske ljudske stranke. Pisati je začel zelo zgodaj in je bil kot pisec izjemno plodovit. Tako zelo, da je včasih pozabljal na kvaliteto. Za svoje zgodbe je jemal dogodke iz domačega vaškega življenja. Pogosto tako neposredno, da se je njegov oče kar naprej otepal zamer. Loteval se je tudi dramatike. Kot Nande je nastopal v Rokovnjačih, dramtiziral je Jurčičevega Domna, napisal je tudi kmečko komedijo Pogodba, ki so jo med obema vojnama pogosto igrali na podeželskih odrih. Zbiral je vipavske ljudske pesmi, napisal nekaj literarnih zgodovinskih esejev, loteval pa se je tudi verskih in političnih tem. Med njegovimi zapisi pa zaman iščemo članke o Sanaboru, o njegovi zgodovini, stavbah, etnologiji, družinskem in gospodarskem utripu. Če o njem že kaj zapiše, stori to anonimno. V zgodbi Siromakova bajta tako beremo: »Vsa vas se je bleščala v zahajajočem solncu, obrobljena je bila od zelenih travnikov in pisanih vinogradov, pred njo je stala cerkev in na malce vzvišenem prostoru in mirno je žuborel potok v mogočnih skokih preko kamenja in skal. Ptiči so peli v grmovju in s pašnikov so se čuli zvonci in klici pastirjev. Drugače je bil razlit nad vsem krajem velik, svečan mir.« Tak je videti Sanabor s colske ceste, pisec pa njegovega imena ne omeni niti pomotoma in tudi Vipavski dolini se izogiba skoraj do konca. O njej se je temeljiteje razpisal pred koncem druge svetovne vojne v Koledarju Družbe sv. Mohorja za leto 1945. Toda tudi tu je Sanabor omenil le v zvezi s cestami.

Če se je Ivanu Cankarju pripetilo, da je zatajil svojo mater, potem bi lahko za Ivana Česnika dejali, da je zatajil svoj rojstni kraj. Njegove zgodbe so zato brezosebne in brezčasne, kar je opazilo več literarnih zgodovinarjev. Zdi se, da je na koncu to ugotovil tudi sam. Zato zapis o Vipavski dolini samokritično končuje:

Česnova hiša, pozneje dom družine Jerončič.

»Njene lepote nismo nekdaj znali ceniti, dasi smo bili v njej rojeni in smo njene čare gledali in doživljali v mladih letih. Danes jo cenimo drugače, ko mislimo nanjo s poljskim pesnikom Mickiewiczem: »Domovina, ti si kakor zdravje!« To njegovo obžalovanje je kmalu postalo še močnejše. Po vojni je namreč z družino emigriral v Avstrijo, nato pa se je naselil v Švici in tam leta 1951 tudi umrl. Njegovi potomci so prekinili stike s Sanaborom in se preselili v ZDA. Oglasili so se šele po slovenski osamosvojitvi, ker sta jih zanimali nacionalizirani očetovi vili v Ljubljani in Medvodah.

Posestvo je pozneje prevzel Simom Jerončič, ki se je v Sanabor priženil. Prazna domačija, ki jo je že deloma prizadel požar, je zdaj v lasti njegovega pravnuka Ivana. Starša Jože in Marija Jerončič sta imela pet otrok, a so se vsi odselili. V vasi je ostala le hči Ivanka, poročena v družino Ambrožič.

Njihove poglede zapira naravnost mogočna trnadstropna domačija Bizjakovih, ki ima gospodarski in stanovanjski del pod skupno streho. Izstopa njena ulična fasada s kamnitimi okenskimi napušči. Zgrajena je bila leta 1828, prezidana pa slabih 45 let pozneje. Tudi Bizjakovi so bili ena izmed bogatejših vaških družin. Imeli so več hlapcev in dekel in kot edini v vasi tudi kar dva para volov. Anton Bizjak, rojen leta 1867, je bil v avstro-ogrskih časih izbran za častno funkcijo sodnega po-

Pisatelj Ivo Česnik.

Zakonca Marija in Jože Jerončič z otroci. Stojita Štefka in Ivan, sedita Ciril in Tone.

Bizjakovi - iz arhiva Slovenskega etnografskega muzeja.

Mogočna Bizjakova hiša.

Bizjakova ali Tonetova hiša, gospodarski del.

Desno: Okno s kamnitim napuščem.

rotnika. Poleg slovenščine je obvladal tudi nemški jezik. V dobro so mu šтели tudi podatek, da je plačeval skoraj 32 kron letnega davka. Leta 1959 so etnologi pred njegovo domačijo fotografirali staro mater Frančiško Bizjak s sinom Ivanom, s snaho Cirilo in s petimi vnuki: Marijo, Ivanom mlajšim, Danilom, Vereno in Antonom.

Vaška znamenitost je tudi Kobalova ledenica. Tako ji rečejo le zaradi nizkih temperatur v njej, v rešnici pa je bila predvsem klet, urejena v naravni podzemeljski jami, v enem izmed odtokov izginulega sanaborskega jezera. Dno visokega prostora zvonaste oblike pokriva betonska plošča, dva metra višje pa je bil na tramovih narejen še lesen pod, ki je že propadel. Ureditve prostora je leta 1879 naročil prejšnji lastnik kmetije Janez Tomažič, po domače Blažišar. Ni služil le za pridelke; včasih so v njem hranili tudi led. Za steklenice boljše vsebine je bila izklesana posebna stenska niša. Z njimi je gospodar postregel imenitnejšim gostom, med njimi zlasti vipavskemu grofu Karlu Lanthieriju. Postala sta prijatelja, dovolj dobra, da je dobrosrčni plemič Sanaborcem daroval del svojih nanoških gozdov. Na vsako družino sta prišla po dva hektarja. Občasen gost je bil tudi baron Janez Henrik von Maasburg, topniški oficir, ki se je priženil v Vipavo. V Sanaboru je imel svoj vinograd, sredi vasi pa si je omislil vinski hram, ki ga je uporabljal tudi kot počitniško hišico. Domačini so stav-

bici rekli Baronovše. Da je bila lastniku res v veselje, je pričala freska z muzikanti na fasadi. Naslikal jo je menda baron sam. Tako kot vrhpoljski župnik Dejak je bil tudi sam dober amaterski slikar. Hram še vedno stoji. Uporabljajo ga kot gospodarsko pritliklino, razposajenih godcev na zidu pa že ni več.

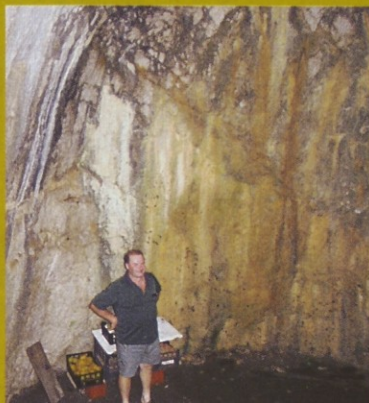
Janez Tomažič je bil eden izmed najvplivnejših sanaborskih kmetov. Dosti je pomagal revežem, precej pa daroval tudi za vaško in župnijsko cerkev na Colu. Umrl je leta 1905. Na nagrobnik so mu zapisali: »Ljubi Bog poplačaj mu, kar storil je dobrega revežu. Delil je dobrote le malo let, a zaslužil si je gotovo nebeški svet. Svetila mu večna luč!« Njegova vdova Frančiška, rojena Pregelj, se je odselila v Budanje, hišo s posestvom pa prodala. Kobalovi so jo kopili že iz druge roke leta 1910. Klet v naravni jami so s pridom uporabljali. Med zadnjo svetovno vojno je služila celo za vaško zaklonišče.

Sanaborci nasploh niso bili nikoli revni. »Vejste, tiskrot je njeslu kmetijstvu!« Bili pa so tudi pridni, znali so se znajti in bili, kot pravijo stari ljudje, *mitlnasti*. *Mitlnost* ne pomeni le iznajdljivosti, temveč pomeni tudi kanček poslovne prijaznosti in prisrčne premetenosti, s katerima so se nekoč odlikovali grški in judovski trgovci. Prodajali so mnogo živine, udarni vaški pridelek je bilo stoletja dolgo vino sanoborec. V nekaterih kletih ga je bilo tudi po 12 hektov. Še v italijanskih časih so bile v

Pred Kovačevo hišo leta 1959.

Kobalova ledenica

Baronovšče, bivši hram barona Maasburga.

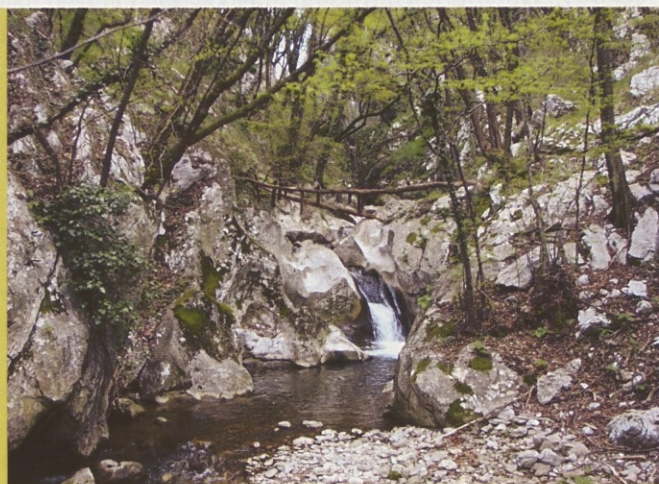
modi osmice ali *trife*. Gospodarju Matiji, rojenemu leta 1750, ali njegovemu sinu Štefanu Ambrožiču, rojenemu leta 1810, iz prve hiše v vasi, je k blaginji pomagal celo zaklad. Pri preurejanju hleva, pravijo potomci, ali v Griži na gmajni, kot pripovedujejo drugi, je našel lonec francoskega denarja. Vsem hčerkam je zato dal veliko dote in njegova domačija je edina v Sanaboru, ki se po naša s pokritim dvoriščem.

Vas je dobro živela tudi zaradi ugodnega podnebja. Trte so zato pol manj škropili kot drugje na Vipavskem. Zdravi pa so ostajali tudi ljudje. V vasi se ni umiralo zaradi bolezni, pač pa od starosti. Visoke strosti niso bile redkost. V letu 2012 so slavile stoletnico tri

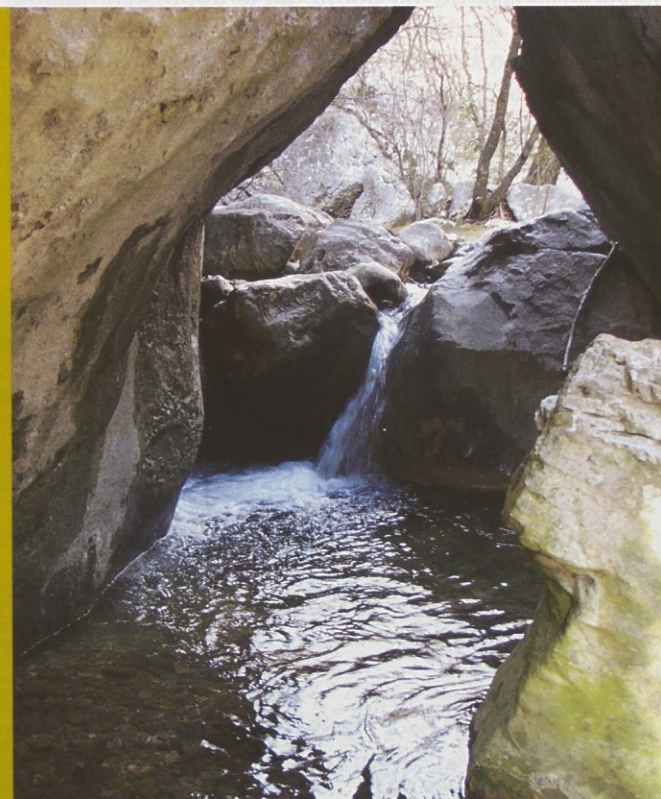
krajanke: dve doma, ena pa v domu upokojencev. Ni čudno, da so se teh krajih dobro počutili že stari Latinci. Tudi sprememba prvotnega krajevnega imena ni tako nenavadna. Sanabor namreč v latinščini pomeni »zdrav bom«.

Niso pa bila taka vsa leta v zgodovini vasi. Kraj je precej pretrpel zlasti med drugo svetovno vojno. Vanj so namreč pogosto prihajali partizani. Neke noči spomladi 1943 se je njihova patrulja zmotila in namesto pri simpatizerju potrkala na vrata pri italijanskem cestarju. Vrsto vaščanov so potem zaprli, ostale pa pregnali iz vasi in v njej namestili vojaško posadko. Sanaborci so se lahko vrnili domov šele po italijanski kapitulaciji, vse hiše pa so bile izropane.

Poseben čar daje sanaborskemu kraju potok Bela. Nekoč se je pred Gradiščem širila v jezero, pozneje pa je voda pregrizla apnenčasto pregrado in pod vasjo izdolbla slikovit skalni kanjon. Vanj pada Bela ob visokih vodah z deset metrov visokim slapom. Začetni najbolj divji deli soteske se imenujejo Hramc, Čjak in Paveljca. V njih so se poleti kopali vaški najstniki. Predvsem fantje, dekleta so namreč strašili s skritim požiralnikom. V Čjaku (ali Paveljci) je videti ostanek lesene brvi iz časa gradnje utrdb med prvo svetovno vojno. Nižje si sledijo še drugi bolj ali manj prijazni deli soteske: Krnica, Sklečka, Mali hudičev stol in Veliki hudičev stol. Z Malega stola je baje hudič pazil na svoje otroke, kadar so se kopali v Sklečki, z Velikega stola pa je nadzoroval vso sotesko. To je tam, kjer se je z njenega roba utrgala velika skala, ki jo zdaj vidimo ob vodni strugi. Skalno steno, ki se od tod razteguje ob Beli navzgor, imajo da-

Soteska rečice Bele pod Gradiščem.
Spodaj: Slap Bele pri Tekacevem mlinu.
Desno: Nekje nad Sklečko.

*Družina
Janeza Lemuta.*

*Ostanki žlindre
pri Ukmarjevih
na Plavžu.*

nes alpinisti za svoj plezalni vrtec. Ob lepih vikendih tukaj mrgoli plezalcev, zgodaj spomladi, ko drugod še leži sneg, pa si pridejo sem pretegovat ude tudi tisti, ki so že izkušeni plezalci.

Niže od Velikega hudičevega stola naredi Bela šestnajstmetrski skok v globino. Pod njim so ostanki kovačije in mlina, ki ga je po letu 1892 postavil Janez Lemut - Tekec s Frate na Gori nad Ajdovščino. Kovaštva se je izučil v avstrijskem Leobnu, kjer je služil vojaščino. V novi delavnici je voda poganjala 120 kg težko kladivo, imenovano norec, steber padajoče vode pa je ustvarjal tudi veter za razpihovanje dveh kovaških ognjišč. Veliko nakovalo na hrastovi podlagi je bilo sidrano dva metra globoko, malo nakovalo za ročno kovanje pa je bilo gospodarju dragocen spomin. V sotesko Bele ga je namreč s Cola pritovorila njegova mati peš v jerbasu na glavi. Kovačija je delala predvsem po naročilih, pogosto pa so svoje izdelke ponujali tudi na sejnih. Mlin je bil družini bolj za priboljšek. Imel je le en kamen, s katerim so mleli pretežno koruzo. Tekčevi so imeli tudi stope za luščenje ječmena, ki so bile postavljene nad kovačijo. Če bi Janez koval že v 16. stoletju, bi imel verjento zelo dobre odnose s sanaborsko družino Ukmar. V zaselku Plavž nad Sanaborom so namreč njeni člani topili limonit in prodajali surovo železo. Spodnji del starega plavža še stoji, ker so ga pozneje uporabljali za sušenje sadja, okoli pa je še videti ostanke železove žlindre.

Janez Lemut je bil ob ženitvi izbirčen. Ko so ga spraševali o tem, je pripovedoval, da ima za nevesto ugledano lepo, mlado, bogato in izobraženo, edini problem pa je, da ga ne mara. Dlje časa je hodil vasovat tudi na Kras. Tam so ga nekega dne obstopili domači fantje in ga prisilili, da jih je pogostil v gostilni, vendar jih je potegnil za nos in še pred plačilom zapitka izginil. Nazadnje je izbral ženo kar doma - Marijo Marc iz Vrhpolja. Rodilo se jima je devet otrok, vendar jih je v

enem samem letu kar pet umrlo. Družinsko dediščino je nato prevzel sin Franc. Koval in mlet je v nevarnih časih italijanske in pozneje nemške okupacije. Italijani so ga imeli na piki že zaradi brata Janeza, ki se je izognil italijanskim univerzam in odšel študirat v Ljubljano. Med svetovno vojno so Tekčeve osumili sodelovanja s partizani. Gospodarja so pogosto zasliševali, ob izrednih dogodkih je bil tudi zaprt. Na primer ob uboju vrhpoljskega fašističnega učitelja Sottosantija. Sicer pa so bili sumi upravičeni. Fantje, ki so želeli v partizane, so stike z uporniki iskali ravno pri Tekčevih. Partizani so pri njih pogosto puščali v pranje svoje perilo. Domači so jim potem vračali oprano. Kovačija in mlin sta utihnila leta 1952, ko si je gospodar našel drugo zaposlitev, potomci pa si prizadevajo, da stari zidovi ne bi v celoti propadli. Dosti težav imajo že s cesto, ki vodi iz Vrhpolja v sotesko in jo je treba stalno popravljati...

Pisni viri

- Cerovšek, Franc; 2002: Sanabor.- Vipavski glas, št. 63
Česnik, Ivo; 1907: Siromakova bajta.- Dom in svet, št. 11
Česnik, Ivo; 1944: Vipavska dolina.- Koledar družbe sv. Mohorja za leto 1945, Celje
Hladnik, Tanja; 2008: Fantje in možje, pojdite domov, boste morali na vojsko.- Col
Kos, Milko; 1954: Srednjeveški urbarji za Slovenijo.- Urbarji slovenskega Primorja, Ljubljana, www.veneti.info
Kostanjevič, Nada; 1992: Ogleđovanje sv. Danijela.- Planinski vestnik, št. 12
Kragelj, Jožko; 1995: Col, Kratka zgodovina župnije...- Podružnična cerkev sv. Danijela v Sanaboru, Col
Premrl, Božidar; 1999: Terenski zvezki 1996
Pripovedovalci
Ambrožič, Ivanka; Sanabor
Ambrožič, Matija; Sanabor
Člekovič, Jožko; TIC Vipava
Kobal, Franc; Sanabor
Lemut, Silvo; Ajdovščina

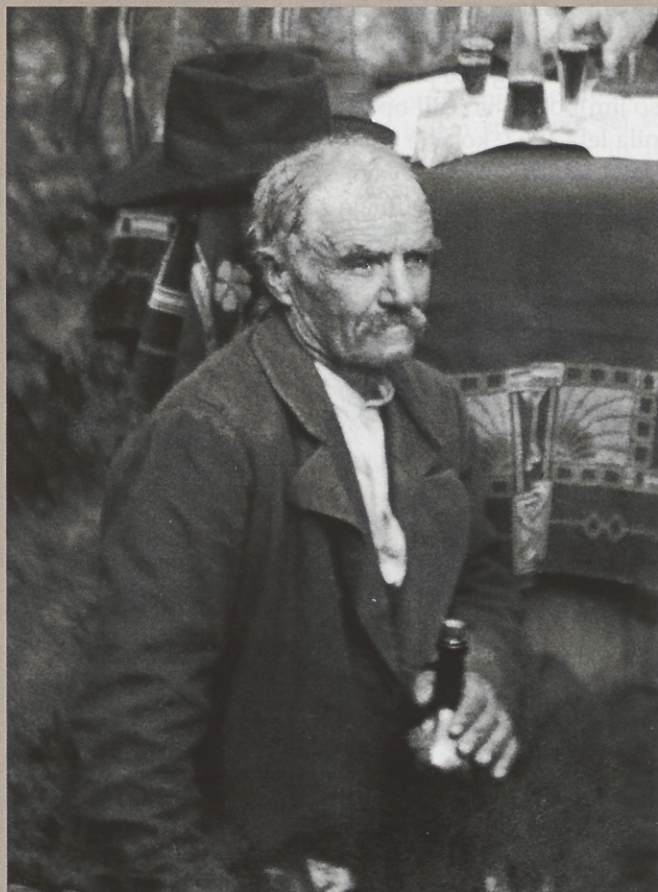
Divaški jamar in posebnež

GREGOR ŽIBERNA. ZAKAJ VZDEVEK TENTAVA? *

Ladislav Placer, Pavel Medvešček

Jamar Gregor Žiberna - Tentava (1855 - 1929) iz Divače je znan po odkritju Divaške jame leta 1884 in po prvem spustu v vhodno brezno Kačne jame leta 1889. Njegov vzdevek Tentava izhaja od bajeslovnega bitja tantave, ki prihaja iz jam in brezen in obseda ljudi. Obsedenost se kaže kot nemir, nagnjenost in hudomušnost s kančkom hudobije. Vzdevek so Žiberni verjetno nadel domačini, ki so tako označili njegovo nemirno naravo.

Danes poznajo nadležno bitje tantavo redki starejši prebivalci zahodne in Beneške Slovenije. Tantava se pogovorno izgovarja s polglasnikom v prvem zlogu - tantava, tako kot tudi vzdevek Žiberne - Təntava, zato je nihanje v knjižnem zapisu med a in e razumljivo. Poleg bajeslovnega bitja tantave je na Primorskem poznana tudi beseda tantava kot sinonim za skušnjava, zato je bajeslovno bitje posebljenje skušnjave. Predlagamo dopolnitev leksikalnega članka za iztočnico tantava - 1. skušnjava, 2. bajeslovno bitje.

O divaškem jamarju in posebnežu Gregorju Žiberni - Tentavi (pogovorno Təntavi) je bilo napisanega že marsikaj. Prispevek tega jamarja k odkrivanju skrivnosti matičnega krasa je bil tolikšen, da je poznan širši evropski jamarski javnosti, po njem se imenuje Divaško jamarsko društvo. Njegov največji jamarski dosežek je bilo odkritje Divaške jame leta 1884 in leta 1889 prvi spust v poznano brezno Kačna jama, ki je imelo med tedaj poznanimi brezni največjo navpičnico 186 m. Opravil ga je skupaj z domačinoma Jakobom Rešaverjem - Harambašo in J. Rebcem. Poleg tega je prvi vstopil v več deset jam in brezen.

V tem sestavku se sprašujemo, zakaj je Gregor Žiberna nosil vzdevek Tentava. Zato so v ospredju njegove značajske poteze. Rodil se je v Divači 9.3.1855 v hiši, kjer se je po domače reklo Pri Pikcu (Pikcavi). Izučil se je za zelharja (iz nem. *Selcher* - prekaževalec), kot se je tedaj »po domače« reklo klobasičarju in prekaževalcu. Na začetku sta z bratom v Trstu odprla kavarno, potem delikateso, vendar jima ni šlo zaradi veseljaškega življenja in poudarjenega slovenstva, kar pa v Trstu ni bilo zaželeno. Po nekem incidentu z iredentisti je bil izgnan v domačo občino. Vrnil se je v Divačo in ostal pri starejšem bratu do smrti 17.2.1929. Skozi življenje se je prebijal s priložnostnimi deli, s sodelovanjem v raziskovalnih podvigih tujih jamarjev na naših tleh in z vodenjem turistov v Divaško jamo, saj je tekoče govoril italijansko in nemško (Žiberna, 1981: 148-149).

Gregor Žiberna, posebnež

Gregor Žiberna - Tentava je bil posebnež nemirnega duha. Domačini, ki so Žiberno poznali in pozneje o njem pripovedovali zapisovalcem, so bili vsi mlajši od njega. Ti so njegov vzdevek razlagali s splošno razširjenim mnenjem, da so ga ljudje klicali tako zato, ker je marsikoga pretental. Vendar se s tem nihče ni podrobneje ukvarjal. Ker je vzdevek v splošnem običajno povezan s posameznikovim značajem in z njegovim življenjskim slogom, si pogledajmo, kaj danes vemo o Gregorju Žiberni!

Za pričevanja je najboljši vir knjiga Divaški prag (Žiberna, 1981: 148-152). Sovaščanom in okoličanom je ostal Žiberna v spominu predvsem po potegaščinah. Rad si je privoščil marsikaj, iz česar je mogoče sklepati, da je svojo presežno energijo, ob pomanjkljivi izobrazbi, sproščal na obešenjaški in pogosto netankočuten način. Ker je za namen tega članka ta del Žibernove osebnosti pomemben, je tu naštetih nekaj njegovih najbolj znanih vragolij.

Rad je pogledal v kozarec in se obnašal tako, kot da nima doma. Ko ga je imel pod kapo, je rad razgrajal. Ko je nakelski župan pisal na okrajno glavarstvo v Sežano, je o njem menil, da sicer ni mnogo vreden, ker se rad opija in razgraja, vendar je zaradi znanja italijanščine in nemščine primeren za vodiča po Divaški jami. Ko so svoji samomorilca, ki je skočil v neko brezno med Divačo in Povirjem, prosili Žiberno, naj ga spravi ven, se je spustil v jamo, ven pa je prišel sam. Povedal je, da se je potem, ko je pospravil ostanke umrlega v vrečo in si jo naložil na hrbet, iznenada zablistalo in zasmrdelo po žveplu. Pojavil da se je sam hudič in zagrmel: »S tega ne bo nič! Ta je moj«, mu strgal vrečo z rame in izginil. Svoji in radovedneži so se v strahu razbežali, Žiberna pa je v prvi gostilni pognal zaslužek po grlu.

Antoniji Obersnel (babica L. Placerja) je v kleti ukradel pršut in ji ga takoj zatem prodal v gostilni, ki je bila v pritličju. Denar je pri priči zapil in ji nato povedal, kako ga je zaslužil. Ko je zahtevala denar nazaj, je ves ogorčen dejal, da ji ga je pravkar vsega pošteno vrnil, do zadnjega.

V hudi zimi pred smrtjo (leta 1929) je bdel pri pokojniku v mrliški vežici na pokopališču v Divači. Ker ga je zeblo, je mrliča postavil pokonci v kot, sam pa se je ulegel v krsto, se pokrtil in udobno zaspal. Potem je zjutraj nastal preplah.

Imel je razvit nacionalni čut, zato ga je italijanska zasedba Primorske po prvi svetovni vojni bolela. Na račun italijanskih vojakov in uradnikov si je privoščil marsikatero šalo.

Poleg ustnih pričevanj se je ohranila bežna vendar zanimiva beležka začetnika psihoanalize Sigmunda Freuda o Gregorju Žiberni, ki ga je vodil po Divaški, takrat Rudolfovi jami... Tja je pripotoval s spremljevalcem spomladi leta 1898 in si dopoldne, 11. aprila, ogledal Divaško jamo, popoldne pa Škočjanske jame. Po vrnitvi na Dunaj je 14. aprila pisal prijatelju Wilhelmu Fliessu med drugim tudi naslednje: »... Največja posebnost je bil naš vodič, močno omamljen od alkohola, toda povsem zanesljiv in šaljivo živahen. Sam je bil najditelj jame, očitno propadli genij, neprestano je govoril o svoji smrti, svojih sporih z duhovniki in o svojih osvajanjih v tem podzemeljskem svetu. Ko je izjavil, da je bil že v 36 »luknjah« na Krasu, sem ga spoznal za nevrotika in njegovo osvajaštvo za erotični nadomestek. Nekaj minut pozneje je to potrdil; ko ga je Aleksander vprašal, kako daleč je mogoče priti v jami, je odgovoril: To je kot pri devici; dlje ko se pride, tem lepše je. Največja želja možakarja je, nekoč priti na Dunaj in si tam v muzejih najti zglede za poimenovanje svojih kapnikov. Preplačal sem »največjega lumpa v Divači«, kot se je imenoval sam, z nekaj goldinarji, da bi s popivanjem hitreje prišel do svoje smrti.... « (Masson 1999, 338; prevod M. Urankar, Vestnik katastra JZS 1, 1993; dopolnil Placer).

Freud je mnenje o Gregorju Žiberni napisal po nekajurnem lahkotnem klepetu, zato lahko izraža, kljub dolžnemu spoštovanju, le bežen vtis. Mogoče se je z njim strinjati ali pa tudi ne, posebno glede povezave Žibernove raziskovalne sle z zatajevano erotično slo.

Zlasti, če je taka ocena povezana z navihanimi namigovanji, značilnimi za jamarsko družčino, zaradi česar bi morali kar lepo število jamarjev proglasiti za erotične nepotešence.

Nedvomno pa je bil Žiberna talent, ki mu ni bilo dano, da bi se izšolal in ki mu je bilo raziskovanje krasa strast. Človek, ki ni okusil privzdignjenih občutij odkrivanja še nepoznanega, torej deviškega podzemlja, verjetno ne more poznati vzgibov strastnega raziskovalca, ki je svoj smisel videl v odkrivanju tega svetâ in to povezoval s pripadnostjo slovenstvu in slovenskemu Krasu. Žibernova odkritja namreč spadajo v čas rasti slovenske narodne zavesti po čitalniškem in taborskem gibanju (1868-1871), ki je bilo na Primorskem še posebej množično in je nedvomno zaznamovalo njegovo odrasčanje. Omemba spopadov z duhovščino ga postavlja v liberalni tabor. Če gledamo na Žiberno s tega zornega kota, je povsem mogoče, da so vragolije, ki jih je počel, morda bolj odziv na nerazumevajoče okolje, v katerem je bil prisiljen živeti, kot pa pravi odraz njegove osebnosti.

Kaj pomeni tantava?

Po sicer skopem, vendar značilnem opisu življenjskega sloga Gregorja Žiberne - Tentave, ne bo odveč, če si za razumevanje njegovega vzdevka ogledamo tri iztočnice. Te so **tentati** - *pregovarjati, pridobivati, goljufati* (SSKJ, 1991: 61); *izkušati* (Bezljaj, 2005: 169); *skušati* (Novak po Bezljaju, 2005: 169); *pregovarjati, izkušati* (starejše) (Snoj, 1997: 661), **tantati** - *mečkati* (Pleteršnik, 2006: 649); *ustvarjati napačen vtis, navajati napačna dejstva* (Novak po Bezljaju, 2005: 169); *prazno govoriti* (Bezljaj, 2005: 153) in **tantava** - *skušnjava*, nar. primorsko (SSKJ, 1991: 33).

Po etimoloških slovarjih Bezljaja (2005: 169), Skoka (1973: 458) in Snoja (1997: 661) izhaja **tentati** iz lat. **temptare** - *potipati, poskušati, izkušati, nagovarjati, zapeljevati v skušnjava, vznemirjati*, preko itl. **tentare** in po Snoju furl. **tenta** - *tipati, otipavati, skušati, izkušati, vabiti*. Po Skoku je oblika na e - **tentati** italijanskega izvora, oblika na a - **tantati** dalmato-romanskega in istro-romanskega izvora. Bezljaj (2005: 153) domneva, da izhaja **tantati** iz **tentati**.

Iztočnica **tantava** - *skušnjava* (nar. primorsko) ni omenjena ne v Pleteršniku ne v nobenem izmed navedenih etimoloških slovarjev. Domnevno je izvedena iz **tentati** oziroma **tantati**.

V pripovedki »Kako so v Avskem odganjali ob-sedenost« (Medvešek, 1990: 62) so med uroki naštete **tantaua, skušnjava, hudoba, ludra**, po SSKJ (1975: 650) *ničredna, malovredna ženska* in **lintuar**, po Medveščku (2006: 210) *lintvar*, po SSKJ (1975: 611) *lintvern* - *zmaj*. Iz naštetih urokov in zagovorov zoper uroke v isti pripovedki izhaja, da sta **tantaua** in **skušnjava** različna pojma. Če upoštevamo razlago iz SSKJ (1991: 33) za besedo **tantava** - *skušnjava*, ima ta potemtakem dva pomena. Zamenjava med u in v je narečna posebnost, zato

Divaška jama

Kačna jama

je enačenje tantave in tantaue nevprašljivo. Pomembno pa je, da se v pogovornem jeziku najpogosteje uporablja polglasnik v prvem zlogu, torej **tantava**.

Pričevanja o drugem pomenu besede tantava je v zahodni Sloveniji, natančneje v srednjem Posočju in ob reki Idriji v Beneški Sloveniji, zbral **Pavel Medvešek** in so zdaj prvič objavljena. Iz teh izhaja, da je bila tantava do konca 20. stoletja dokaj znana, res pa je, da mnogi niso poznali njenega pomena. Danes so le redki, ki o njej še kaj vedo. Tantava je bajeslovno bitje, ki so ga pripovedovalci opisali zelo različno. Nekateri pa njene podobe sploh niso poznali. Pri vseh pa naj bi šlo za nagajivo, hudomušno bitje, ki pa premore tudi kanček, ali še kaj več, hudobije. Otrokom, ki so bili nemirni in nagajivi, so rekli, da so obsedeni od tantave. Tudi odrasle s podobnim vedanjem so enačili s tantavo. Primeri, ki so izstopali iz klišejskega vzorca, kako tantava izgleda in od kod prihaja, ter kaj v človeku povzroča, so zelo redki:

V Desklah tantava prihaja iz jam in brezen. Podobno ji dajejo meglice, ki se tam zadržujejo. Ima poudarjeno glavo, ki je enkrat majhna, drugič zelo velika, in številne roke, ki se prav tako daljšajo, krajšajo, ožijo in širijo. Poleg tega se tudi neslišno premika (Jan, Ivan Kumar, roj. 1889, po domače Pirnavi, Deskle, Srebrničeva 12, Deskle 1968).

Na Dolenjem Nekovem je pripovedovalec povedal, da je tantava le lupina brez vsebine. Zato lahko spreminja obliko in z lahkoto pride tudi skozi ključavnico v prostor. Je megličaste barve, pogosto pa tudi brezbarvna in zato nevidna (Florjan Lovišček, roj. 1885, po domače Plaunkavi, Dol. Nekovo 35, Nekovo 1955).

V Puštalah je poleg že znanega tantava prihajala predvsem ob sušnem času iz vodnih požiralnikov. Takrat je bila namreč nevidna, zato je bilo primerov, ko je obsedla ljudi več kot takrat, ko so bili požiralniki polni vode in zato ni mogla ven iz podzemlja. Tudi pri njih je spreminjala obliko po potrebi, najpogosteje pa je bila

nevidna. Najuspešnejše izganjanje tantave je bilo s križem in žegnano vodo, na Lokvah pa s kurjenjem mačjih dlak (Franc Horjak, roj. 1902, po domače Hojakovi, Puštale 4, Puštale, 1963).

V Pangercih so poznali ljudi, ki so bili od tanta-ve le občasno obsedeni, nekateri pa so se z njo že rodili. Pripovedovalec je povedal, da je poznal mlajšo žensko, ki jo je tantava tako obsedla, da se ji je v nosečnosti zmešalo. Zahvala gre zeliščarki, ki je s posebnimi zelišči okadila hišne prostore in z zagovori tantavo izgnala. Ker so se ob rojstvu otroka zbal, da bi v njem vseeno lahko ostalo nekaj tantavine moči, so takoj ukrepali. Zeliščarka je morala ponovno k porodnici, da je dojenčka obvarovala pred njo z zagovori in s kopanjem v posebni vodi (Jože Pangerc, roj. 1893, Dolgi Log 8, po domače Blaževi, Kanalski Lom, Pangerci, 1965).

Poleg teh pričevanj obstaja tudi izpoved Borisa Čoka iz Lokve, ki jo je povedal za ta članek. Starejši Lokavci in Preložani poznajo tantavo kot bitje nedoločene oblike, ki živi v jamah in nagaja ljudem. Če se kdo megleno in opletajoče premika, pravijo, da hodi kot tantava. Mlajši tantave ne poznajo več (Boris Čok, roj. 1951, Lokev 166/e).

Če primerjamo razlago v SSKJ in pričevanja informatorjev, je tantava homonim ali enakozvočnica z dvema pomenoma: 1. skušnjava in 2. bajeslovno bitje, ki pooseblja skušnjava in se kaže kot nemir, nagajivost in hudomušnost s kančkom hudobije. V nadaljnjem besedilu je tantava omenjana kot bajeslovno bitje.

Zakaj Gregorju Žiberni vzdevek Tentava?

Za nas je posebej zanimivo, da tantava prihaja iz jam in brezen in da obseda ljudi. Glede na slog in obnašanje Gregorja Žiberne je gotovo, da se njegov vzdevek nanaša na imenovano bajeslovno bitje. Povsem vseeno je, ali si je Žiberna vzdevek nadel sam ali so mu ga

nalepili drugi. Tantava je bila v njegovem času poznana, vendar se je danes v Divači spomin nanjo povsem izgubil. Vzrok je v južni železnici, ki je leta 1857 povezala Trst z Dunajem. Tedaj se je poleg zunanjega svetâ spremenil tudi intimni svet ljudi ob progi, ki so razmeroma hitro opustili stari miselni svet. Svoje so k opustitvi starih verovanj prispevali tudi novi priseljenci, ki jih je železnica privabljala in tradicije niso poznali. V Lokvi in Preložah, ki sta bolj oddaljena, verjetno pa tudi drugje, se je vedenje o tantavi ohranilo, vendar tantavo poznajo le še starejši ljudje. Globalizacija uničuje poleg naravne tudi duhovno dediščino. Zapis vzdevka Gregorja Žiberne - Tentava - ne more biti vzrok za dvom o povezavi s tantavo, samoglasnik v prvem zlogu se je v obeh primerih v pogovornem jeziku izgovarjal kot polglasnik. Oblika Tentava je prej posledica odločitve prvega zapisovalca vzdevka kot pa jezikovna norma.

Sklep

Sklenemo lahko, da je domneva o povezavi vzdevka Gregorja Žiberne - Tentave s tantavo, ki prihaja iz jam in brezen ter premore poleg nagajivosti in hudomušnosti še kanček ali več hudobije povsem stvarna, saj ustreza Žibernovemu življenjskemu slogu. Uganil je marsikatero zabavno, pa tudi netaktno, npr. do svojcev samomorilca ali do pokojnega v mrliški vežici in njegovih sorodnikov. Ljudje so se mnogim njegovim šalām iz srca smejali, pri nekaterih pa so čutili nelagodje, zato se mu je marsikdo včasih raje izognil. Vzdevek Tentava takemu občutju še najbolj ustreza. Nadel pa so mu ga verjetno domačini, ki so nadležno bitje poznali. Izgleda, da se je s tem ponašal in morda izražal svoj cinični odnos do okolja, v katerem je bil prisiljen živeti. Na to bi navajal njegov odgovor Freudovemu spremljevalcu, ko se je predstavil za največjega lumpa v Divači. Pri svojih 43. letih je že vedel, kaj govori.

Pisna oblika vzdevka Gregorja Žiberne - Tentava je enakovredna Tentavi. V pogovornem jeziku je bil vedno Tantava.

Če upoštevamo zapis v SSKJ (1991: 33), ugotovitve Medveška v tem sestavku in pred tem (Medvešek, 1990: 62) ter Čokovo pričanje v tem članku, je iztočnica tantava večpomenka. Zato je treba dopolniti njen leksikalni članek; **tantava** - 1. *skušnjava* (nar. primorsko), 2. *bajeslovno bitje*, poosebljenje skušnjave, ki izraža nemir, nagajivost in hudomušnost s kančkom hudobije (Primorska).

* Glej tudi sestavka Divačana Jožka Žiberne, univ. dipl. pravnik, leta 2002 umrlega sodelavca revije Kras, o jamskem vodniku Gregorju Žiberni - Tentavi: »Sigmund Freud v škocjanskih jamah«, revija Kras št. 16-17, november 1996, str. 26, in »Kako se je Tentava srečal s samim hudičem«, revija Kras št. 34, julij 1999, str. 40-41!

Literatura

Bezljaj, F.; 2005: Etimološki slovar slovenskega jezika, 4. knjiga.- ZRC SAZU, ZRC, str. 494, Ljubljana.
Masson, J. M.; 1999: Sigmund Freud - Briefe an Wilhelm Fliess (1887 – 1904).- S. Fischer Verlag, XXXII + 613 str., Frankfurt am Main.
Medvešek, P.; 1990: Na rdečem oblaku vinograd rase: pravce in štorje od Matajurja do Korade.- Kmečki glas, str. 223, Ljubljana.
Medvešek, P.; 2006: Let v lunino senco. Pripovedi o starih verovanjih.- TAURA Nova Gorica, str. 294, Nova Gorica.
Pleteršnik, M.; 2006: Slovensko-nemški slovar. Transliterirana izdaja, 2. knjiga.- ZRC SAZU, ZRC, str. 967 + XXVIII, Ljubljana.
Snoj, M.; 1997: Slovenski etimološki slovar. 1. izdaja.- Mladinska knjiga, str. 900, Ljubljana.
Skok, P.; 1973: Etimološki riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, 3. knjiga.- SANU, str. 691, Zagreb.
Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ); 1975: 2. knjiga, str. 1030; ZRC, SAZU, DZS, Ljubljana.
Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ); 1991: 5. knjiga, str. 1051; ZRC, SAZU, DZS, Ljubljana.
Žiberna, J.; 1981: Divaški prag.- Svet Krajevne skupnosti Divača, str. 207, Divača.

Dr. Ladislav Placer, univ. dipl. inž. geologije - sodelavec Geološkega zavoda Slovenije, Ljubljana
Pavel Medvešek, svoboden umetnik - Solkan

V Radljah na Koroškem poznamo kras in kraške pojave...

PA TUDI REVIVO »KRAS« BEREMO!

Janez Semlak

Gorenjski snežniki so mi takisto ljubi, kakor dolenski holmci, puste pleše na Krasu nič manj, nego prijazne štajerske gorice.

Fran Erjavec

Kaj urednike revije Kras tokrat zanima, se sprašujem. Jasno mi postane, da je pravi urednik pogosto korak pred piscem. In tudi to, da včasih pisec potrebuje nekakšno spodbudo.

Revijo Kras sem vzel prvič v roke pred petnajstimi leti v Univerzitetni knjižnici v Mariboru. Pisal sem diplomsko nalogo o mednarodnem terorizmu in ko sem potreboval oddih, sem začel listati po časopisih in revijah z bližnjih polic. Revija me je zaradi dobre vsebine in svoje krasne barvitosti takoj očarala. Odpovedal sem Planinski vestnik in se naročil na revijo Kras. To bo dodatna vzpodbuda in hkrati zelo priročna literatura za raziskovanje Krasa, sem si mislil. Poznal sem Koroški fužinar, podobno pokrajinsko revijo (izhajal je od leta 1951 do leta 2007), a takšne velikopotezne, celovite revije, kot je revija Kras, pri nas ne poznam.

Urednike sem prosil za starejše številke revije in na moje veliko veselje sem jih tudi prejel. Pomislite, imamo zbrane vse številke! In ko revijo preberem, jo nesem v knjižnico v Radljah ob Dravi in jo tam pustim. Tam lepo med desetimi drugih revij in časopisov vsaka nova številka Krasa tiho vabi obiskovalce, da jo vzamejo v roke. Prav zanima me, koliko je takšnih občudovalcev? Kajti v Radljah, še posebej mladina, poznamo kras in kraške pojave. Natančneje rečeno, poznamo **osameli kras***. To so posamezne, raztrosene skale, peči, večji vzpetini Stari grad in Perkolica nad Radljami, ki so vse iz apnenca. Tudi Kalvarija, Lenina skala, Huda luknja, Pavlijevo brežno, Prepihova dolina, Herkove jame... V vsej dravski dolini ni nikjer drugje takšne krajinske posebnosti. Že z magistralne ceste lahko opazimo osameli kras. Vse to mlademu otroškemu srcu neizmerno buri domišljijo in daje veliko priložnosti za dogodivščine. Vsaj bilo je tako...

Le malo sem razočaran. Na polico v knjižnici bi lahko dopisali, da je revija Kras donacija, potem bi se morda še kdo odločil za kaj podobnega. Danes toliko tega kupimo in potem lahko zavržemo. Če boste iskali revijo Kras v čudovito prenovljenih ali novih knjižnicah na Ravnah na Koroškem, na Ptuj, v Domžalah, v Grosuplju, v knjižnici slovenske skupnosti v Gorici, je tam ne boste našli! To so nekatere knjižnice iz Kozinčeve čudovite knjige Vrata v vse čase, ki sem jih obiskal.

Jenišekova skala in za njo Stari grad - oba primera osamelega krasa v Radljah ob Dravi.

Revija Kras v knjižnici v Radljah ob Dravi v družbi z drugimi periodičnimi publikacijami. Avtor sestavka Janez Semlak jo po prebranju odstopa knjižnici, da jo tam lahko prebirajo Radeljci in okoličani.

Cvetka in Janez Semlak med obiskom na robu Krasa nad dolino Glinščice, za katero pa je avtor sestavka in vseh fotografij nedavno prebral, da je njeno pravilno ime Klinščica

Kraševskih ali primorskih korenin nimam. Moje korenine so alpsko-panonske, povedano v šali. Gornišstvo in spoznavanje Slovenije je za naju z ženo Cvetko skupni hobi. Obiskujeva celotno etnično ozemlje Slovenije. Na poti naju zvesto spremljajo Kozinčevi krasni opisi iz »Lep dan kliče« in včasih tudi revija Kras.

Kot opažava, mnogi ljudje poznajo Rim, Pariz, Amsterdam, Šarm el Šejk, niso pa obiskali Porabja, Roža, Rezije, Terskih dolin, Nadiške doline, Tržaškega Krasa, Brkinov, doline Kolpe, Kočevskega Roga, Kozjanskega, Goriškega. Ne vedo, kje je slovenska Čičarija, kje natančno so Haloze ali Prlekija, celo, kje se začne Prekmurje. Poznajo Koper, Izolo, Piran in Portorož, a niso obiskali dolino Dragonje in zaledja Slovenske Istre. A ljudje smo različni...

Kaj se mi je na teh potovanjih najbolj vtisnilo v spomin? Sčasoma sem opazil, da so to ljudje, srečanja z njimi, njihova drugačna govorica in razgledanost. V Šembijah mi je, na primer, domačin razložil, da je Volovja Reber napačno poimenovanje, da mu je oče govoril o Jalovi Rebri, saj tam ničesar ni uspevalo. Na avstrijskem Koroškem, na primer, je doma slovenska pesem. Ko sem bil z njimi, so večkrat sami vprašali, ali bi skupaj zapeli slovensko pesem. In smo zapeli, tudi s solzami v očeh. Kje pripravijo najlepše martinovanje? V Halozah

to najbolj znajo. Kje sem najbolj čarobno pustoval? Na Ptuj in v njegovi okolici. Zaradi kurentov (korantov) in njihovega demonskega zvončavega hrupa. Ko jih slišim, mi zaledeni kri po žilah. Kje so najbolj pisane pustne šeme? Zame je to v Ilirski Bistrici in njeni okolici. Kakšna izvirnost, kakšna barvitost, kakšne zgodbe vse skrivajo njihova oblačila. Kje je pust najbolj skrivnosten? Pod Krnom, seveda. Kraškega pusta na Opčinah si še nisva ogledala. Kje so najlepša jezera pri nas? Na Pivškem in pod Javorniki. Kje je pršut najbolj dober? Uganili ste, na Krasu. In kaj je Cvetki na Krasu najbolj ljubo? Mir in tišina, v katero je zavita pokrajina...

Do vseh teh srečanj, doživetij, pisanih barv, vonjev, različnih zvokov in različnih človeških govoric, do spominov sploh ni treba daleč od doma.

Pripis: Reviji Kras želiva s Cvetko še dolgo polno življenje!

* Osameli kras = kras sredi nekraške okolice. - Vir: Geografski terminološki slovar, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana

Janez Semlak, poklicni vojak v Slovenski vojski.
Vse fotografije: Janez Semlak

Poimenovanji Lipica in lipicanec sta povezani tudi z zgodbo o lipi - drevesu, ki ga na Krasu pogosto srečamo. Zgodovina pravi, da je bil v sredini 14. stoletja na območju sedanje kobilarne, v bližini vasi Lokev, priljubljen vinotoč, imenovan »Pri lipici«. Ta mala lipa naj bi dala ime Lipica tudi takratni naselbini oziroma posesti tržaških škofov, ki so si tu postavili letno rezidenco in prostore za rejo konj.

LIPICA PRAZNUJE 433. ROJSTNI DAN

Tina Čič

Odhod črede na pašo je eden izmed najlepših in najbolj magičnih trenutkov v Lipici. - Fotografija: Janet Efrati.

Devetnajstega maja 2013 je minilo 433. let, odkar je habsburški nadvojvoda Karel II, sin cesarja Ferdinanda I. Habsburškega, kupil lipiško posest od tržaškega škofa Nicola' de Coreta. Lipiško posestvo je tako postalo temelj bodoče cesarsko-kraljeve kobilarne, 19. maj 1580 pa je datum ustanovitve Kobilarne Lipica in datum začetka reje lipicanske pasme konj.

Ko Kobilarna Lipica in lipicanec praznujeta 433. rojstni dan, je priložnost za pogled v njuno bogato zgodovinsko dediščino.

Kobilarna Lipica je izvorna kobilarna ene najstarejših kulturnih pasem konj - lipicanca. Z več kot štiristoletno tradicijo je najstarejša kobilarna z neprekinjeno vzrejo konj na svetu, so pa konje na Krasu gojili že veliko pred tem. Sloveli so po svoji moči, okretosti, vztrajnosti in dolgi življenjski dobi, zato so po ustanovitvi kobilarne kraškega konja plemenitili s križanjem s španskimi, italijanskimi in arabskimi konji. Pasma lipicanec, kot jo poznamo danes, se je oblikovala od sredine 18. stoletja dalje. Kljub vzponom in padcem, ki so jih povzročile vojne, politične spremembe in naravne nesreče, se je vzreja lipicancev ohranila vse do danes. Lipicanec pa je ponesel ime njegove izvirne kobilarne v širni svet.

Lipiška kobilarna je nastala v burnih časih 16. stoletja, ki so jih v Evropi zaznamovali predvsem tur-

ški vpadi. To je Habsburžane prisililo v iskanje primerne lokacije za kobilarno, ki bi zagotavljala večje število dobrih bojnih konjev - enega izmed bistvenih vojaških adutov tistega časa.

Zanimanje nadvojvode Karla II. za postavitev kobilarne v Lipici je spodbudilo tudi dejstvo, da so bili pogoji na Krasu precej podobni pogojem španskih kobilarnah, vključno z dolgoletno konjerejsko tradicijo. Zato so za potrebe kobilarne že leta 1581 v Španiji kupili šest izbranih plemenskih žrebcev in štiriindvajset kobil. Do leta 1585 so zgradili najnujnejše stavbe in tako omogočili nadaljnji razvoj kobilarne.

Naslednika habsburškega nadvojvode Karla II., cesarja Ferdinand II. (1619-1637) in Leopold I. (1658-1705), sta vzrejo konj v Lipici še pospešila in dogradila nove stavbe. Kobilarna je cvetela, število konj je raslo.

Od 18. stoletja dalje so v Lipici, na osnovi šestih izbranih žrebcev, izoblikovali šest klasičnih linij žrebcev z značilnimi telesnimi lastnostmi. To so linije: Conversano, Neapolitano, Favory, Maestoso, Pluto in Siglavy. Obenem je nastalo 17 klasičnih rodov kobil.

A za dobrimi časi so v Lipico prišli tudi slabi časi. Prvo veliko odisejado je doživela v letih Napoleonovih vojn, to je od leta 1797 do leta 1815. Ko so Lipico nato znova prevzeli Avstrijci, se je sredi 19. stoletja zgodila prva večja širitev kobilarne z gradnjami vzhodno od lipiškega zgodovinskega jedra.

Naslednji hud udarec Kobilarni Lipica je prišel s prvo svetovno vojno: kobilarno, v neposredni bližini krvave soške fronte, so izselili in spremenili v veliko vojaško taborišče. Z razpadom avstro-ogrskega cesarstva, ki je sledil, je območje Lipice pripadlo Italiji. Pod njeno oblastjo je ostala 24 let. Italiji je pripadel tudi del črede, ki so jo Avstrijci pred vojno vihro umaknili v okolico Dunaja.

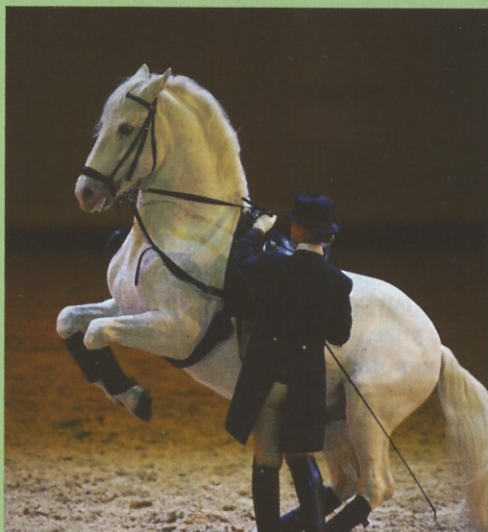
Sledila je še druga svetovna vojna. Po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 so v Lipico prišli nemški vojaki. Nemci pa so čredo lipicancev evakuirali v Hostoun na Češkem. Po koncu vojne je Lipica postala baza za tovornjake in tanke anglo-ameriške zavezniške vojske.

Leta 1947 je del Primorske, vključno z Lipico, pripadel Jugoslaviji, vendar se je iz Hostouna od nekdanj številne lipiške črede vrnilo le 11 konj. Manjkajoče linije in rodove so v Lipici zapolnili s konji iz drugih lipicanskih kobilarn tedanje Jugoslavije. Začel se razvoj povsem nove dejavnosti - turizma, ki je v »zlatih« 70. in 80. letih 20. stoletja Lipici vrnil nekaj svetovne slave. Kobilarna je v tem času razvila tudi svojo lastno klasično šolo jahanja z osupljivimi elementi v zraku in na tleh.

Prav razvoj turizma z oblikovanjem novih integralnih turističnih produktov, s povezovanjem Lipice in kraških turističnih ponudnikov ter z destinacijskim managementom je - ob skrbnem in strokovnem delu v kobilarni ter varovanju dediščine Kobilarne Lipica kot kulturnega spomenika Republike Slovenije izrednega pomena - v sedanjem obdobju negotovosti in sprememb priložnost za nov razvojni cikel Kobilarne Lipica.

Tina Čič, JZ Kobilarna Lipica
Vir: Katalog muzeja Lipikum

Lipicanec je inteligenčen, ponosen in dostojanstven, hkrati pa skromen in vzdržljiv konj, zato je zelo primeren za visoko šolo dresurnega jahanja. - Fotografija: Patric Domec.

Lipicanci pridejo na svet temne barve in z leti osivijo.
Fotografija: Dalibor Gregor.

Kljub vzponom in padcem, ki so jih povzročile vojne, politične spremembe in naravne nesreče, se je vzreja lipicancev ohranila vse do danes. Lipicanec pa je ponesel ime izvirne kobilarne v širni svet. - Fotografija: Darinka Mladenovič.

Velbanca je najstarejši in najlepši zgodovinski hlev v Kobilarni Lipica. Tu so že več kot 300 let nastanjeni lipicanski plemenski žrebci.

V KOBILARNI LIPICA SE ZAVZEMAMO ZA SKUPNI RAZVOJ TURISTIČNO-KULTURNE DESTINACIJE KRASA

Darko Ravnikar

Kobilarna Lipica se želi odpreti v prostor in postati povezovalka turistične ponudbe Krasa. Z oblikovanjem integralnih turističnih produktov želi pritegniti goste na Kras in jim ponuditi zanimiva doživetja. Z dosedanjim načinom dela na področju turizma lahko Lipica sicer zadrži goste le na lastnem posestvu tako, da preživijo nekaj ur med lipicanci. V povezavi z ostalimi turističnimi ponudniki na Krasu, z oblikovanjem novih, privlačnih integralnih turističnih produktov pa lahko goste pritegne za več dni, je prepričan vršilec dolžnosti direktorja Javnega zavoda Kobilarna Lipica in vršilec dolžnosti direktorja gospodarske družbe Lipice turizem, d.o.o., Boštjan Bizjak, mag. turizma. Tako zastavljeno vizijo razvoja turizma v Kobilarni Lipica in na Krasu je predstavil strokovni javnosti na okrogli mizi z naslovom »Skupni razvoj turistično-kulturne destinacije Krasa«, ki jo je Kobilarna Lipica priredila 5. februarja 2013 v prostorih hotela Maestoso.

Udeleženci okrogle mize o novi razvojni viziji turizma v Kobilarni Lipica in na Krasu, ki je bila 5. februarja 2013 v JZ Kobilarna Lipica.

Možnost za povezovanje in sodelovanje pri oblikovanju integralnih turističnih produktov - to je produktov, ki bi Lipico povezali s praktično vsemi drugimi turističnimi ponudniki na Krasu - je po njegovih besedah ugodna za vse. »To je win-win situacija, od katere bi imeli korist vsi ponudniki,« je prepričan Bizjak. Zato je bil cilj okrogle mize pridobiti odziv kraških turističnih ponudnikov oziroma vseh deležnikov v turizmu.

Dr. Bizjak je obenem zagotovil, da bodo trenutne težave Lipice turizem, d.o.o., v doglednem času odpravljene, družba pa bo z oddajo gostinsko-hotelskega dela v našem zagotovila višjo kakovost storitev.

Kot je dodal moderator okrogle mize Darko Ravnikar, mag. turizma, sicer strokovni sodelavec Lipice turizem, d.o.o., za razvoj turističnih produktov in destinacijski management, je v Lipici treba obnoviti turistično infrastrukturo, da bo ustrezala ugledu lipiške blagovne znamke. Med razvojnimi načrti lipiškega turizma je izpostavil ustanovitev turistične agencije, ki bi razvijala turizem vsega Krasa, ter postavitev on-line rezervacijskega sistema, prek katerega bodo gostje lahko rezervirali in po lastni želji sestavljali pakete ponudbe Krasa.

Udeleženci okrogle mize, med katerimi so bili tudi direktor Celjskih mesnin Izidor Krivec, predsednik odbora za turizem občine Sežana ter predstavnik sežanske občine v svetu Kobilarne Lipica Rudolf Pečar, vodja projekta Kras-Carso Katja Fedrigo, direktor lipiške igralnice Bogdan Česnik, generalni sekretar Golf zveze Slovenije Gorazd Kogoj, predstavnik kmetijske zadruge Vinakras Brane Gasparini, predstavnica Turistične zveze Postojna Marica

Na levi Boštjan Bizjak, mag. turizma, vršilec dolžnosti direktorja JZ Kobilarna Lipica in vršilec dolžnosti direktorja Lipice turizem, d.o.o., ter ob njem moderator Darko Ravnikar mag. turizma

Gombač in predstavnik Slovenske kinoteke Ivan Nedoh, so pozdravili prizadevanja novega vodstva JZ Kobilarna Lipica in gospodarske družbe Lipice turizem, d.o.o., za razvoj turizma. Povedali so vrsto pripomb in predlogov, izpostavili pomen koordinacije med turističnimi ponudniki na Krasu in podprli prizadevanja za dvig kakovosti na področju konjeniškega turizma v Lipici. Dotaknili pa so se tudi dileme, ali naj Lipica vlaga v kvalitetno svoje ponudbe, ali pa naj se odloči za množični turizem. Večinsko so podprli prvo možnost.

V kritično zastavljeni razpravi je bilo slišati tudi pripombe, da je bila država v Lipici slaba lastnica, saj je zamudila z vlaganji v turistično infrastrukturo. Gospodarska kriza je s tem povezane izzive še poglobila, zato se je treba v kratkem času zavzeto lotiti razvojnih projektov. Vršilec dolžnosti direktorja dr. Boštjan Bizjak je dodal: »Država je v preteklosti vlagala veliko denarja v Lipico, ni pa nadzirala njegove porabe«. Opozoril je tudi na prepletenost različnih razvojnih konceptov, ki jih ni bilo mogoče vedno uskladiti, in dodal: »Da je zato je Lipica večkrat delovala kot preplet nepovezanih idej in načinov njihovega uresničevanja... Zato bo tudi na tem področju treba delo zastaviti na novo!«, je prepričan in poudaril je še, da bodo prispevki udeležencev okrogle mize v razpravi v JZ Kobilarna Lipica dobrodošla in cenjena pomoč.

Darko Ravnikar, mag. turizma - strokovni sodelavec za razvoj turističnih produktov, Lipica turizem, d.o.o., Lipica

Obe fotografiji: Tina Čič, Kobilarna Lipica

Letos je bila kraška hiša izbrana za novo lokacijo poročnih obredov v Lipici. Mala kraška hišica sredi posestva Kobilarne Lipica je idealna lokacija za poročne utrinke. - Fotografiji: Uljana Ozbič, JZ Kobilarna Lipica

Prekrasni utrinji iz Lipice med stoletnimi hrasti, na prostornih zelenih pašnikih in v kraški naravi se bodo ohranili na lepih poročnih fotografijah. - Fotografija: Arhiv JZ Kobilarna Lipica

**Recite svoj najpomembnejši »da«
v avtohtoni kraški hiši!**

NOVA URADNA POROČNA DVORANA NA KRASU

Minka Dolič

Naj bo vaša poroka lepa in nepozabna! Če razmišljate o tem pomembnem življenjskem koraku, se vam ponuja zanimiva, pristna lokacija na Krasu. Mala kraška hišica sredi posestva Kobilarne Lipica je idealna lokacija za poročne utrinke. V njej lahko doživite ta lep trenutek vajinega »da«, ki je najpomembnejši del civilnega obreda.

Letos je bila kraška hiša izbrana za novo lokacijo poročnih obredov v Lipici. Tako je postala ena izmed najlepših lokacij na Krasu, ki si jih lahko izberete za vaš poročni obred.

Ob izvedbi civilnega poročnega obreda, ki ga morate prijaviti na pristojnem Matičnem uradu Občine Sežana, si lahko dan polepšate z lipiško kočijo, ki vas bo popeljala na fotografiranje po čudovitih, skritih kotičkih lipiškega posestva. Prekrasni utrinji med stoletnimi hrasti, prostranimi zelenimi pašniki in kraško naravo se bodo ohranili na prelepih poročnih fotografijah.

Za vse, ki imate posebne želje, so še vedno na razpolago tudi obredi na prostem. Izkoristite najlepší bližajoči se letni čas v Lipici in preverite široke možnosti poroke, ki se ponujajo v Lipici!

Več informacij o porokah v Lipici dobite po telefonu s št.: 05 739-16-16 in po elektronski pošti: poroke@lipica.org

Minka Dolič, JZ Kobilarna Lipica

Mag. Borut Širca,
direktor poslovne enote Koper
zavarovalnice Adriatic Slovenica

KO PRIDE DO ŠKODE, JE ZAVAROVANJE ZELO DOBRODOŠLO!

Pogovarjala se je Danica Cmerčnjak

»S sklenitvijo zavarovanj lahko naredimo veliko za svojo varnost, za večjo varnost družine in premoženja, še posebno v času zaostrenih gospodarskih razmer. Strokovnjaki v zavarovalnici pa smo tisti, ki moramo poskrbeti za zavarovance tako, da jim lahko takoj ponudimo zavarovanje, ki ga potrebujejo. Zato je potreben pogled v prihodnost in nenehen razvoj novih vrst zavarovanj«, poudarja direktor poslovne enote Koper v zavarovalnici Adriatic Slovenica mag. Borut Širca.

Mag. Borut Širca pred vhodom v poslovno zgradbo Adriatic Slovenica, d.d., PE Koper, Ljubljanska cesta 3a.

Na delovnem sestavku s sodelavci: (z leve na desno) direktor PE Koper mag. Borut Širca, vodja prodaje ključnim strankam Leonida Romanello, vodja prodajne mreže William Knapič in vodja reševanja zavarovalnih primerov Zdravko Vinovrški

**Pravite, da ste kompozitna zavarovalnica.
Kaj to pomeni?**

To pomeni, da ponujamo vse vrste zavarovanj, ne le premoženjskih, ampak tudi življenjska in zdravstvena zavarovanja, ki tvorijo pri nas pomemben del portfelja. Vsekakor smo edina zavarovalnica v Sloveniji, ki ponuja strankam »pod eno streho« celovito zavarovalno ponudbo. Imamo tudi izredno dobro razvežano mrežo po vsej Sloveniji, tako glede sklepanja zavarovanj kot prijave škod. Smo hitri in prijazni do strank, tudi pri reševanju zahtevkov za povrnitev škode, kar potrjujejo tudi ugotovitve neodvisnih raziskav.

**Smo Slovenci dobro zavarovani
in kaj najpogosteje zavarujemo?**

Zavarovani smo manj kot v razvitih evropskih državah in bolje kot na Balkanu in v vzhodni Evropi. Najpogosteje zavarujemo avtomobil, ker nasploh še vedno damo veliko na prevozna sredstva. Se pa tudi tukaj pozna kriza, saj upada ne le število novih vozil, temveč tudi število kasko zavarovanj. Rekel bi, da se ljudje premalo zavedamo, kako pomembno je kasko zavarovanje v primeru prometne nesreče.

Kako se še odraža kriza pri vašem poslovanju?

Različno. Zavarovanci se bolj poglobijo v zavarovalne pogoje, so zahtevnejši, primerjajo različne ponudbe, se pa tudi bolj zavedajo svojih potreb in pravic. Vse pogosteje se odločajo za obročno plačevanje premije. Več je žal tudi zavarovancev, ki nenadoma ne zmorejo več plačevati premije za sklenjeno zavarovanje. Še vedno je preveliko število nezavarovanih hiš in stanovanj. Z našim Dom AS zavarovanjem premoženja celovito poskrbimo za zavarovanje doma in premoženja v njem, saj so nepremičnine, v katerih živimo, pogosto največji del premoženja, ki ga imamo. Dejansko vključuje vse najpogostejše nevarnosti in tudi tiste, na katere običajno nismo pozorni. Ko pride do škode, so takšna kritja zelo dobrodošla.

Kako pa je z zavarovanji pravnih oseb?

Podjetja se bistveno bolj zavedajo pomena zavarovanja, žal pa imajo mnoga med njimi težave, kar občutimo pri plačilu premije. Ob tem pa želim poudariti, da smo vedno pripravljeni na dogovor s stranko in iščemo skupno rešitev, da zavarovanje teče naprej in da skupaj s podjetji premagamo težave.

**Ponujate na področju zdravstvenih zavarovanj
kaj posebnega?**

Naša zavarovalnica je vodilna pri ponudbi zdravstvenih zavarovanj. Poleg dopolnilnega zdravstvenega zavarovanja ponujamo vrsto dodatnih zdravstvenih zavarovanj, ki smo jih prilagodili razmeram in potrebam. Nedavno smo prenovili zavarovanje za tako imenovane moške in ženske vrste raka, saj beležimo stalno rast obolevnosti in povečanje interesa za zavarovanje. Poimenovali smo jih Ona As in On As.

Naša pomembna posebnost, ki smo jo ponudili kot prvi v Sloveniji, je samostojno zdravstveno zavarovanje za težke bolezni in operacije, ki nudi zavarovancem dodatno finančno varnost. Že ob nastanku bolezni oziroma diagnozi zavarovanje omogoča finančno pomoč. Zavarovanje krije tudi več kot 2.000 različnih operacij za osebe med 14. in 64. letom starosti. Zavarovanje je zanimivo ne le za posameznike, temveč tudi za podjetja. Veliko povpraševanje beležimo tudi po zdravstvenem zavarovanju z asistenco v tujini. To omogoča zavarovancem 24-urno pomoč v slovenskem jeziku po vsem svetu. Pri nas lahko zavarovanci poskrbijo tudi za večjo varnost vse družine z neugodnimi in življenjskimi zavarovanji.

Ali zaradi poplav in neurij v zadnjem obdobju pridobivate nove zavarovance?

Opazamo več sklenjenih zavarovanj proti poplavam in meteornim vodam, čemur gotovo botrujejo vremenske razmere v zadnjem času. Na območjih Obale, Krasa in Goriške je pogosto veliko škode tudi zaradi posledic burje. Žal pa se tudi na našem koncu še vedno premalo zavedamo pomena zavarovanja premoženja. Ljudje pogosto ugotovijo, da niso bili dovolj kakovostno zavarovani ali pa sploh niso bili zavarovani. Razmeroma dobro pa že poskrbimo ljudje za zavarovanje premoženja v primeru izliva vode.

Kako pa je s kmečkimi gospodarstvi?

Kmetje lahko na isti polici zavarujejo kmečka gospodarska poslopja in kmetijske premičnine. Tudi oni imajo to možnost z zavarovanjem Dom AS. Zanimivo je, da tudi ostali, ne le kmetje, vse pogostejše zavarujejo tudi svoje živali, konje in razne hišne ljubljence.

Ste uvedli kakšno novost tudi na področju avtomobilskega zavarovanja?

Seveda! Za mlade, ki nimajo svojega avtomobila in imajo vozniški izpit manj kot tri leta, smo pripravili ponudbo Moja prva avto polica AS. Ti vozniki pogosto vozijo različne avtomobile. Polica zato ni vezana na posamezno vozilo, ampak glasi na ime mladega voznika in vsebuje kritje za primer, če ta povzroči prometno nezgodo s katerikoli vozilom. Zavarovanje lahko prinese precejšen družinski prihranek.

Kaj pa pomeni zavarovanje Vita AS Royal in kdo ga potrebuje?

Gre za zavarovanje, ki bi ga moral imeti vsak v svojem aktivnem obdobju do 65. leta starosti. To je prvo celovito osebno zavarovanje, ki nudi zavarovancu življenjsko, neugodno in zdravstveno zavarovanje. Lahko ga oblikujete po svoji meri, potrebah in željah ter prilagajate različnim finančnim situacijam. Sami si dolgoročno, lahko tudi z majhnimi mesečnimi zneski, zagotovimo socialno varnost zase in za družino, saj vemo, da nam država nudi vse manj.

Zavarovalnica Adriatic Slovenica je ves čas zelo dejavna v širšem okolju?

Res je, vedno smo usmerjeni v prihodnost, tako pri razvoju zavarovanj, kot pri podpori projektom, ki prinašajo razvoj širši skupnosti. Med našimi zavarovanci so Kobilaria Lipica, Škocjanske jame, Postojnska jama, Sečoveljske soline... Mnogim zavarovancem hkrati pomagamo pri razvoju. Škocjanskim jamam smo pred kratkim omogočili obnovo poti, s čimer hkrati skrbimo za varnost obiskovalcev, ki so tudi naši zavarovanci. Pomagamo jim finančno pri ohranjanju naravne in kulturne dediščine. Z nakupom vstopnice je vsak obiskovalec tudi neugodno zavarovan. V solinah neprestano vlagajo v obnovo nasipov, ohranjajo solna polja in se razvijajo, mi pa jih pri tem podpiramo.

Na področju izobraževanja sodelujemo z Univerzo na Primorskem kot partnerji pri različnih projektih. Smo tudi veliki podporniki slovenskega športa in uradna zavarovalnica slovenskih olimpijcev, slovenske nogometne reprezentance in slovenskih rokometišev. Lahko bi še naštevali, a najpomembneje je, da z zavarovanci tesno sodelujemo in z njimi gradimo dolgoročne odnose.

V zavarovalništvu delate že vrsto let.

Katere spremembe opazate?

Predvsem se vse bolj zavedamo pomena zavarovanj svojega premoženja in svoje odgovornosti v okolju. Zavarovalnice smo veliko naredile v okviru Slovenskega zavarovalnega združenja z ozaveščanjem javnosti, kako se zavarovati in kako zaščititi svoje premoženje, preden pride do škode. S časom se spreminja tudi življenje. Tudi za primere telesnih poškodb so ljudje bolj zavarovani. Pri vseh svojih dejavnostih še krepimo pomen strank, sledimo njihovim sodobnim potrebam, po drugi strani pa v zavarovalnici zanje razvijamo sodobne zavarovalne ter finančne produkte.

Gotovo tudi razvoj tehnologije vpliva na način vašega dela?

Spremembe na tem področju so zelo velike. Zato uvajamo nove tehnologije, kot je sklepanje zavarovanj preko mobilnikov in prijava škod preko spleta. Naše storitve nenehno posodabljam in lani smo bili prva zavarovalnica, ki je v Sloveniji omogočila sklepanje zavarovanj preko mobilnega telefona. Gre za zdravstvena zavarovanja v tujini, dopolnilno zdravstveno zavarovanje in neugodna zavarovanja otrok in mladine. Zavarovanje Tujina AS lahko uredite preko SMS-a, interneta ali prek mobilnega telefona, velja pa že dve uri po sklenitvi.

Uvedli smo tudi novo zavarovanje WIZ. To so povsem nova avtomobilska zavarovanja, ki jih v celoti uredimo preko interneta. Kot sem omenil, smo strankam omogočili kar elektronsko prijavo škod, s čimer jim olajšamo stik z nami. Pomembno je, da dobijo stranke informacije na različne načine in da so storitve zanje preprostejše, hitrejšje in udobnejše. Kljub novim tehnologijam pa poudarjam, da je osebni stik z izkušenim zastopnikom še vedno pomemben in bo tak tudi ostal!

Punčka Maja, Racko In Lija

OTROCI SVOJEGA IN NAŠEGA ČASA - II. DEL

Ob petdesetletnici smrti pisatelja Bogomirja Magajne, rojenega leta 1904 v vasi Gornje Vreme

Zoltan Jan

V prejšnji, 122.-123. številki revije Kras je bil objavljen prvi del prispevka o nekaterih značilnostih mladinskih del Bogomirja Magajne.¹ Ena izmed značilnosti njegovih del za mlade bralce je, da so ciklično sestavljena iz krajših zgodb, ki jih povezujejo pripovedovalec, isti junaki in mizanscena. Odprta zunanja zgradba je omogočila, da je posamezne epizode objavljali tudi samostojno, lahko pa jih je tudi širil ali ožil z dodajanjem, oziroma izpuščanjem posameznih zgodb. Lahko jih je tudi prilagajal razmeram, ki so bile ob nastanku drugačne kot ob ponatisih po drugi svetovni vojni. Mogoče prav zaradi tega nastaja vtis, da se delu Magajne pozna vzdušje časa, v katerem je nastalo. Kljub temu te usedline časa nastanka ne motijo, ker prevladujejo druge, globlje, nadčasovne resnice, ki jim je namenjena pozornost v tem delu članka.

Usedline časa nastanka

Poetika, zgradba in usedline časa, ki jih je mogoče prepoznati tako v *Povesticah o punčki Maji* kot v delu *Racko in Lija*, odpirajo še druge razsežnosti, med katere spadajo dokaj pogoste sledi časa, ko so ta dela nastala. Poleg omenjenega obiska Racka pri (zobo)zdravniku lahko tako označimo ogled nastopa vrvohodca, ki ga nato Racko posnema; navdušenje ob obisku manjšega cirkusa; ogled padalskega mitinga; dogodivščino v koloniji pionirjev na morju (oziroma na Sinjem rtiču, kot je preimenovan Debeli rtič), kjer Racko sanja, da se je potopil v podmorski svet in si brez dovoljenja vzel potapljaško opremo ipd.

Zgovoren je tudi opis, kako stric Jaka prihaja na Opekarsko cesto, kjer avtomobili še ne obstajajo in ni »zone« z omejitvijo hitrosti na 30 km/h. Po njej se samoumevno in brez nadzora podijo otroci, ki so navdušeni, da jim bo stric spet »povedal pravljice, legende, zgodbe in kaj podobnega«.² Ta pripovedovalec, ki se sicer ne pojavlja v vseh epizodah, omogoča pisatelju, da uporabi tudi snov, ki bi bila morda v tistem času neprimerna in izpostavljena kritičnemu odklanjanju (*Pravljica o lutki Lepuški*, *Pravljica o Turmalinu*...), lahko pa stric pripoveduje tudi socialno angažirano zgodbo (*Ananas*, *O Sneguljčici*).

Glasiło učencev osnovne šole Bogomirja Magajne Divača, ob 80-letnici rojstva pisatelja Bogomira Magajne

Prisrčnost in topel humor nastajata, ko opazujemo otroške transformacije: majhna lopa postane grad, navadne klešče zobozdravniški aparat, posoda za petrolej se spremeni v boben itd. Že pri teh pretvorbah se večkrat pripetijo nezgode (v petrolejski posodi npr. teta goji čebulice cvetic, ki jih deček strese v potok). Ponekod pa pisatelj spretno izkoristi in prepleta domišljjsko igro s kvazi resničnostjo kot npr. v zgodbi *Racko - razbojnik*:

»Toda ko je zunaj zatulila Lija, je Racko hitro odvezal graščaka, planil skozi vrata k Liji, pokleknil pred njo na koleno in ji poljubil roko:

»O, lepa Krasotka, jaz sem razbojnik Strahomir in sredi te mesečine izjavljam, da ne bo nihče drug moja žena kakor vi.« Lija ga je pogledala od glave do pet in vzklíknila:

»Racko, jaz sem mislila, da imate kosmate in divje oči, pa ste tako lepi, dragi moj Racko!«

»Jaz nisem Racko, jaz sem gospod razbojnik Strahomir!« se je razsrdil Racko.

»Razbojnik Strahomir, vzemite me s seboj,« je zaklicala Lija. Racko jo je zavihtel na ramo in zbežal z njo in razbojniki v temne gozdove med vrbovje proti Ljubljani. Tam sta sedla z Lijo na breg, drugi razbojniki pa so med vikom in krikom metali kamenje v reko.

Racko je držal Lijo za roko:

»Veš Lija, jaz bi bil strašno rad pravi razbojnik. Ugrabil bi te in potem bi živela v sreči in blaginji.«³

Marsikateremu pojavu iz sveta odraslih se ni mogoče približati v igri, čeprav je danes takrat nedosegljivi svet nekaj dokaj vsakdanjega. Izlet z letalom, sprehod po morskih globinah itd., to lahko tedanji, ne pa današnji otrok, doživi le v sanjah. V svojih mladinskih delih Magajna ne uporablja sanj kot sredstvo za slikanje duševnih procesov, oziroma kot odsev podzavesti, kar je mojstrsko oblikoval v novelah za odrasle (npr. v zbirki *Zaznamovani*, 1940). Morda se je temu malce približal v zgodbi *Racko - kralj Matjaž*, ko Racko postane vojskovodja, kot si na skrivaj želi marsikateri otrok. Večinoma pa so sanje v mladinskih delih predvsem svet, ki je sicer vzročno posledično povezan z resničnostjo, toda istočasno se tu sprosti fantazija, nastajajo poetični opisi, otrokove želje pa se lahko uresničijo. A tudi tu nastopi omejitev. Treba se je prebuditi. Pisateljev realizem razbi je iluzijo, toda navadno s tem, morda malce poceni, razreši morečo brezizhodno situacijo, iz katere mladi junak ne najde poti. Otrok je vedno otrok in svet odraslih ni svet otrok. Domala vedno je potrebno pripisati tudi povsem neposredno svarilo pred takšnimi nevarnostmi. Postavlja pa se vprašanje, v kolikšni meri velja to le za pripovedni čas, ne pa tudi za danes, ko to beremo. Gre za prikazovanje splošno in nadčasovno sprejemljive resnice, ki pa jih Magajna prikazuje s snovjo svojega časa. A tudi tu se pojavljajo enake distance: ko se kralj Matjaž ponudi Racku, da bo s svojo vojsko premagal sovražnike, je jasno, da s helebardami ne bo ničesar dosegel, zato njegovi čarovniki priskrbijo tanke, topove in letala, danes pa bi verjetno morali laserje, rakete in bog ve kaj. Sredi te sproščene domišljije Magajna poda globoko sporočilo:

»Kralj Matjaž pa si je mislil: 'Tole orožje bo pobijalo tudi žene in otroke. Rušilo bo mirne vasi in cvetoča mesta in prineslo bo pogin na svet.' Glasno pa tega ni hotel izreči, ker se je bal, da bi se komu ne zdel zastarel v svojih nazorih.«⁴

To, kar poskušajo mali junaki doseči in postati, lahko razvrstimo v dve skupini. V prvo skupino spadajo poklici in dejavnosti iz realnega sveta (zdravnik, vrvoходеc, cirkusant), v drugo skupino pa spadajo junaki iz pravljičnega sveta (kralj Matjaž, podvodni svet s

Pozejdomom in nimfami). Vprašanje pa je, ali si današnji otroci še želijo to, kar bi rad postal Racko. Gotovo pa se v igri še vedno spreminjajo in postajajo junaki, ki imajo atraktiven poklic ali sposobnosti, pa tudi fantazijski svet in celo tradicionalni pravljični motivi se še vedno pojavljajo v njihovih predstavah, čeprav se jim pozna vpliv današnjih risank. Vsebinska se torej spreminja, sama struktura otroške igre pa v svojem temelju ostaja enaka. Pisatelj je znal odkriti globlje zakonitosti, zaradi katerih se časovne zaznamovanosti posameznih motivov niti ne zavemo in dela še vedno učinkujejo. Poleg tega pisatelj iz vseh omejitev otrokovega vključevanja v svet odraslih ne napravi tragedije, pač pa vse te dogodivščine zavije v toplo dobrodušen humor. Mogoče je ta optimizem prinesla tudi doba, v kateri je izšla druga izdaja *Racka in Lije*, pa tudi *Povestice o punčki Maji*.

Z dobo, ko so ta dela nastajala, so povezane tudi značajske lastnosti otrok, ki jih je upodobil. Pisatelj se ne spušča v podrobnejšo analizo značajev svojih malih junakov in včasih opušča obsežnejše slikanje duševnosti. Otroci, ki nastopajo v tedanjem pripovednem času (Maja, Racko, Lija), so pravzaprav tipizirani po ustaljeni predstavi o srečnih otrocih v svobodni socialistični domovini, vendar vključujejo lastnosti, ki so tipične za določeno razvojno stopnjo otroka v določeni starosti. Če bi lastnosti junakov primerjali s spoznanji razvojne psihologije, bi odkrili zgovorne vzporednice. Kot bi pisatelj upošteval znanje, ki ga je imel kot psihiater in ga širil kot avtor nešteti zdravniških nasvetov v časopisih in na javnih predavanjih. Individualizacija otroških likov, ki pravzaprav nastopajo v omejenem številu, je skromna, čeprav so psihološko prepričljivo podani. Zelo težko bi namreč pokazali, kakšne značajske lastnosti ločijo Racka od Lije, od Tinča, punčko Majo od Lukca, če odmislimo, da so eni glavni, drugi stranski ali epizodni junaki. Milan Dolgan je v članku *Magajna za mladino* označil Racka kot zelo bistrega, razboritega, ambicioznega otroka, katerega sanje niso prav nič sanjske, njegov egoizem pa izvira iz duševne izrednosti.⁵ Gotovo bi lahko iste oznake uporabljali tudi za ostale male junake. Otroci iz prekletega časa (npr. v zgodbah *Ananas*, *Deček*, *O Sneguljčici*) so bolj raznoliki, vendar tudi pri njih prihajajo bolj do izraza njihove življenjske usode, kot pa značajske lastnosti. Novela *Deček* prikazuje pretresljiv dogodek iz življenja malega Tita, toda zelo malo zvemo o njegovi osebnosti, čeprav je delo emotivno bogato.

Pisateljeva koncentracija na zgodbo upošteva, da je mladi bralec bolj sprejemljiv za razgibano zgodbo kot pa za razglabljanja. Dogodki sami morajo jasno podati pisateljevo sporočilo, v mladinskih delih ni mesta za dolga razmišljanja in razčlenjevanja. Upoštevanje te zakonitosti je seveda bistveno in pomembnejše kot vprašanje, ali današnje otroke še zanimajo dedki Mrzli, vrvoходci, podzemeljski zmaji, lutke iz turmalina, ananasi, robinhoodovski razbojniki ali so učinkoviti le tisti animirani vesoljski junaki, ki jih srečujemo na današnjih televizijskih programih in vplivajo na posodabljanje tradicionalnih pravljič.⁶

Ljubljana dne 24. oktobra 1950.

Dragi tovariš Magajna!

Spomladi izide za 10. obletnico OF poleg drugih publikacij izbor slovenske leposlovne proze, ki se vsebinsko nanaša na leta naše osvobodilne borbe, brez ozira na to, kdaj je delo nastalo. Za urednika te publikacije so določili mene. Da mi bo olajšan izbor, ki bi ga rad izvršil s pristankom in sodelovanjem avtorjev, Te prosim, da mi sporočiš, katero izmed Tvojih črtic ali novel mi priporočaš, da bi jo uvrstil v zbirko. Glavno merilo mora biti seveda kvaliteta, a nič ne de, če je bila stvar že natisnjena v kakšni reviji ali je že izšla v knjižni izdaji. Najljubše bi mi bilo seveda, če bi bil prispevek docela nov, kar bi zvišalo vrednost nameravane zbirke. Ker bi rad rokopise za zbirko izročil založbi vsaj do 30. novembra t.l. Te prosim, da mi čim prej odgovoriš, da se nato ob priliki, če bo to potrebno, še osebno pomeniva.

Tovariško Te pozdravljam!

France Revž

Dragocena lastnost pripovedi strica Jake ali Baj Baja je nevsiljiva vzgojnost. Nekatere izmed teh zgodb lahko služijo za zgled, kako naj leposlovno delo posredno oblikuje mladega bralca, obenem pa ne zaide v pridigarstvo, umetniško sporočilo in vrednote pa so sprejemljive tudi danes. Zgodbe *O Sneguljčici*, *Ananas*, *Pravljica o Lutki Lepuški* so primeri angažirane književnosti v najboljšem pomenu besede. Družbene razmere povzročijo osebno tragedijo mladih junakov, ki učinkuje na bralca, tako da se zave krivic. Magajna nikjer ne nakaže poti, ki bi vodila iz krivične v novo, pravično družbo, kot so to storili številni pisatelji od Cankarja dalje. Zadovolji se s prikazom posameznih tragedij, vendar že to dovolj zgovorno učinkuje na mladega bralca. Otroci in tudi bralec se zavejo razlike med današnjim življenjem in nekdanjimi krivicami. Ne da bi se poglobljali v vzroke, spoznajo, kaj vse jim je omogočeno v novi družbi. Podobne neprisiljene vzgojne prijeme najdemo še na številnih drugih mestih v Magajnovih delih. Celo v *Povestih o punčki Maji* srečamo zgodbo invalida - žrtve fašističnega nasilja. Pisatelj ni govoril neposredno o veličini naših zmag, o sreči v svobodni domovini itd. S preprosto in komunikativno pripovedjo je naslikal posamezne prizore nekdanjih krivic, opisal nesmiselno smrt male Sonje med NOB, vse to pa je soočil s tedanjim življenjem. Slike same po sebi dovolj zgovorno govore in njihovo sporočilo ostane mlademu bralcu v zavesti. Odpira pa se vprašanje, ali je takšno sporočilo še sprejemljivo v današnjem času, pol stoletja po pisateljevi smrti. In seveda se je treba vprašati tudi, ali so takšna dela enako sporočilna pri drugih narodih v drugih okoljih.

Doživljajski svet punčke

Tudi punčka Maja spoznava zelo širok spekter pojavov v svetu odraslih: smrt mame, razkrije dedka Mraza in tragiko invalida Marka, sreča pa se tudi s pov-

sem konkretnimi predmeti velikega sveta, z neznanim prostranstvom onstran vrtno ograje, ki ga je prej le nedoločno slutila. Ker je še tako majhna, da ne seže čez pšenico, se na sprehodu izgubi v pšeničnem polju, a škrate ne najde, pač pa izve, da se iz pšenice dela kruh, zato ni prav, da je poteptala toliko klasov. Vsa pojavnost je prepletena z otroškim dožemanjem sveta, kar daje pripovedi poseben čar. Pripovedovalec pripoveduje s perspektivo štiriletnega otroka in uspešno opisuje pojave, tako kot jih vidi mala deklica, in posreči se mu podati miselne procese otroka, ki prenaša nauke odraslih v svet lastnih izkušenj. Temu je prilagodil tudi pripovedni slog, kjer pogosto uporabi tretjeosebno poimenovanje prve osebe, kot je značilno za zgodnji otroški govor.

Zgovoren je uvod v *Povestice o punčki Maji*. Pisatelj napravi okvir zgodbicam in povzame narodno-osvobodilno vojno z oznako o »hudih časih, ko so črni in rjavi možje divjali po naših krajih in so se morali z njimi tepsti vaši očetje in matere, med njimi tudi očka in mama punčke Maje. Očka in mama punčke Maje sta se srečala in vzljubila v širnih gozdovih.«⁷ Slogovno zanimiva ubeseditvev, ki rahlo intonira govorjenje odraslih z otroki, sporočilo pa je še danes sprejemljivo in nevtravno, kar zmora umetnik velikih razsežnosti.

Ko pisatelj spregovori, kako je punčki Maji umrla mama, ko je komajda čebljala, pokaže svoje sposobnosti vživljanja v otroški zaznavni, spoznavni, miselni in čustveni svet. Najprej omeni njeno prostodušno izjavo, da bi bila vesela, če bi mama umrla, saj bi potem sama pojedla vse cvrto jajčke, ki ga sedaj mora deliti z njo. Seveda danes pojesti cvrto jajce za otroke ni kakšna posebna poslastica, ki bi si jo lahko privoščili le ob posebnih priložnostih, kot je bilo to še v prvih povojnih letih, saj si danes večina izbere kakšno čokoladno kinder jajčko ali pa kupljeno pecivo. Vseeno pa ta element časa, ko je delo nastalo, ne učinkuje moteče ali odtujevalno. Pisatelj zna naslikati, kako Maja sicer zaznava pešanje in ugašanje mame, a ne zmora spoznanja, da je bolna

in da umira. Zazna žalost očka, pa si je ne zna razložiti. Skozi oči otroka in s stilizacijo otroškega tretjeosebne govora zna podati vse dogajanje ob pogrebu in praznino po njem. In v nadaljevanju v vseh zgodbicah pokaže globoko resnico, da življenje teče dalje kljub takšni tragediji, kot je smrt mame. Maja se sreča tudi z ljubeznijo med teto Lizo in svojim očkom. Čeprav je ne more povsem doumeti, jo zazna. Znajde se v položaju kolenčice - posrednice in katalizatorke med obema zaljubljenicama, ki ne zmoreta odločilne besede ali geste. Spretno je znal vplesti drobne napovedi srečnega konca, ki jih je postopoma vpletal v posamezne zgodbice (*Punčka Maja in marjetka*, pomen makovih cvetov v povestici *Punčka Maja in pšenica* itd.).

Struktura posameznih zgodbic je preprosta. Ko odrasli niso prisotni, se Maja sreča zdaj s tem, zdaj z onim pojavom, ki ga sprejema s presenečenjem, radovednostjo ali strahom. Ponekod se pisatelj zadovolji zgolj z opisom takšne situacije (*Maja in spominčice*, *Maja in mesec*), navadno pa ji odrasli (očka ali teta) te pojave »odčarajo« in ob razlagi domala vedno dodajo poučno vzgojno resnico, ki jo Maja sprejme in vgradi v svoj izkustveni svet (*Punčka Maja in pšenica*). Sedaj se zgodba lahko razplete na dva načina: Maja lahko uspešno uporabi ali pa samo sprejme, kar so jo naučili (*Maja in balonček*, *Maja in marjetka*, itd.). Lahko pa Maja napačno uporabi nauke odraslih, kar povzroči smešne situacije (*Punčka Maja - vrtnarica*). In ko mladi bralec ali poslušalec vidi, kako smešno (in neprimerno) je to, potem spozna, da tega sam ne sme početi.

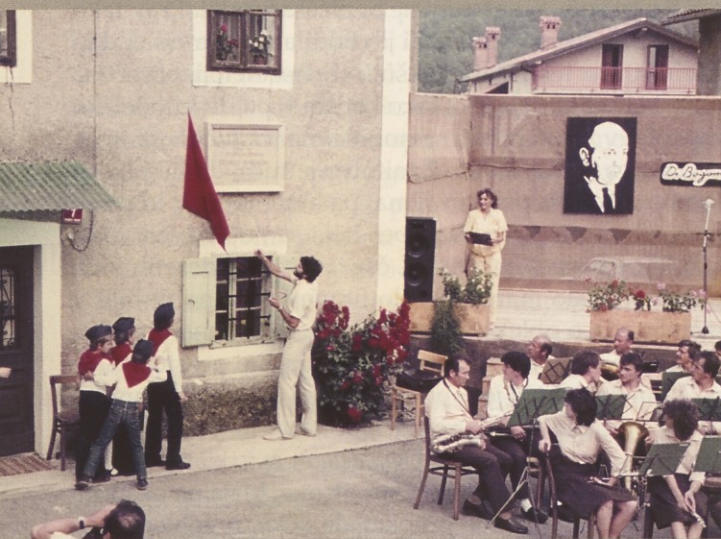
Prav zanimivo je, da se v teh »povesticah« punčka Maja praktično nikoli ne znajde v situacijah, ki jih danes ne bi bilo več. Morda je kakšen prizor malce odmaknjen, pogostejši pa so drobnejši detaili, ki so danes že redki in kažejo, kako se življenje spreminja. Danes le malokdo pelje mestnega predšolskega otroka na sprehod do pšeničnega polja, še manj verjetno je, da takšen malček za vogalom doma naleti na graščino in se

sooči s pavom, o katerem ne bi ničesar vedel. Prav tako so danes redki malčki, ki bi jih hodila na dom vsak dan paziti rodna teta, stara kakšnih trideset let, neporočena in ne bi hodila v službo, tako kot sredi petdesetih let, ko zaposlitev žensk ni bila samoumevna, vključenost otrok v vrte pa dokaj redka. Zanimivo je tudi, da ne pogrešamo radia, televizije in filma, pa avtomobilov in da se nam zdi v teh povesticah peš hoja samoumevna. Mali junaki ne pogrešajo ničesar, čeprav je v petdesetih letih primanjkovalo marsikaj; celo hrane še vedno ni bilo v izobilju, da o oblekah, počitnicah in podobnem ne govorimo. Nič posebnega ni, da je dogajalni prostor nekje na Kodeljevem, ki je v pripovednem času prikazan kot dokaj odmaknjen od mesta Ljubljane. Morda je stilno malce zaznamovano ime *Dom dela in igre*, kjer je dvorana, v kateri dedek Mraz obdari otroke, Maja pa ne more zadržati smeha, ker je prepoznala očka, preoblečenega v to pravljino bitje. Ali bomo čez čas imeli spet samo božičnice in miklavževanja, tako da bo treba praznovanje dedka Mraza pojasnjevati, je seveda malo provokativno vprašanje, danes pa je prizor samoumeven.

Po obsegu razmeroma skromen cikel povestic o punčki Maji je postavljen v ozek časovni izsek od mamine smrti do očkove poroke s teto Liziko, torej do takrat, ko dobi novo mamo, ki je sicer mačeha, a jo ima prav tako rada kot mama. Morda je to vzrok, da kljub pozitivnim odmevom ni nadaljeval in dodal še kakšno epizodo vsaj do vstopa Maje v šolo. Pisatelj je očitno ostal zvest še neki drugi povezovalni niti. Vseh enajst zgodbic ima sorodne motive s skupnim imenovalcem. Punčka Maja spoznava neznanji ji pojavni svet, ki je sestavljen iz odraslim povsem samoumevnih pojavov. Za triletnega otroka, ki je šele na robu trajnega in kontinuiranega pomnjenja, pa so povsem nerazložljivi brez pomoči odraslih. V pšeničnem polju se izgubiš, ker ne sežeš preko klasov, pav je ogrožen in strašljiv s svojimi lepimi pahljačastimi peresi, cvetlice so različne in imajo različna imena, ki izvirajo iz poimenovanj lastnosti

Spominska soba...

Odkritja spominske plošče ob 80. letnici rojstva pisatelja Bogomira Magajne na njegovi rojstni hiši v Gornjih Vremah, 23. 6. 1984

Literarni večer z razstavo o življenju in delu Bogomira Magajne ob 30. obletnici pisateljeve smrti, 26. 3. 1998

(zvonček, trobentica), pa tudi skrivnostne pomene, kot mačeha ali marjetica, ki ji teta puli lističe in jo sprašuje, ali jo ljubi ali ne. Značilno je, da vsa ta doživetja niso grozljiva in da bralca sproščajo in razvedrijo. Vse je prijazno in razbremenjujoče, celo nočna mora, oziroma nespečnost poteka kot vedra igra z mesecem, ki se je priplazil v sobo k Maji.

Druga razsežnost Majinih doživetj pa je socializacija in spoznavanje medčloveških odnosov. Poleg srečanja s smrtjo mame, ki pa nima dramatične tragične razsežnosti, Maja posredno spoznava tudi narodno-osvobodilno vojno. Povejo ji, da je invalid stric Marko izgubil noge v partizanih in da je izgubil tudi hčerko in ženo v taborišču na Rabu. To je povedano skorajda mimogrede, sredi zgodbe o naklonjenosti Marka Maji, vendar odločno in jasno:

»Že od prej je punčka Maja vedela, kaj so bili partizani in kako so se borili z divjimi črnimi in rjavimi možmi, ki so pridreli v deželo, požigali hiše, morili matere in otroke. Tudi stric Marko se je boril z njimi, dokler ni priletela mina in mu raztrgala nog, tako da sedaj ne more hoditi in se vozi lahko le z vozičkom. Tudi je povedal očka punčki Maji, da je imel stric Marko nekoč prav tako majhno in srčkano punčko, kot je sedaj Maja, le da ji je bilo ime Inka. Inko in njeno mamico so črni možje odvedli na velik siv otok sredi morja, kjer sta morali umreti obe, ker jim črni možje niso dajali ne kruha ne mleka. Stric Marko je ostal čisto sam na širokem svetu, čeprav je nekoč silno rad imel punčko Inko in njeno mamico.«⁸

Prisrčno je opisano tudi prijateljstvo z vrstnikom Lukcem, preslikava medčloveških odnosov na razmerje Maje do igrač, pa očkovo opozorilo na napuh, ki se pojavlja Maji, ker jo vsi hvalijo. Morda je najbolj subtilno, ko Maja spontano uvidi, da se med očkom in teto Liziko plete več kot solidarnostna pomoč pri skrbi zanjo. In tako na drugem koncu serije zgodbic Maja spozna ljubezen in poroko. Zato se zdi sprejemljiva razlaga, da se je pisatelj le navidezno omejil zgolj na omenjeno časovno obdobje v življenju punčke Maje. Povsem zavestno je upošteval tudi razvojno stopnjo, ko so opisana doživetja otroka določene starosti dejanska in zato že sama po sebi verjetna. Prepričljivost pa je znal ustvariti s svojim poznavanjem otroške duševnosti, čeprav sam ni imel svojih otrok.

Prepričljivost Magajnovih likov za mlade bralce

Večkrat je bilo ugotovljeno, da imajo dela za mlade bralce pomembno mesto v ustvarjanju Bogomira Magajna. Večino odlikuje neposreden in prisrčen pripovedni ton ter razgibana zgodba. Liki so sicer skromno individualizirani, skorajda tipizirani, vendar prepričljivi. Slonijo na še danes sprejemljivih spoznanjih razvojne psihologije in ne le na ustaljenih konvencionalnih predstavah nadobudnega otroka, ki raste v vsestransko razvito socialistično osebnost. Poleg toplega humorja

in dobrodušnosti je zelo opazna sestavina njegovih del nevsiljiva vzgojnost, posebno mesto zavzemajo poetično navdahnjene strani polne fantastike, ki pa ni nikoli strašljiva.

Tako kot pri večini realističnih del vsebujejo tudi snov, motive in rekvizite, ki so značilni in pripadajo času, ko so nastala. Večinoma pisatelj podaja tudi danes sprejemljiva stališča in umetniško prepričljivo sporočilo, a je možno, da bo v današnjih časih doživel drugo revizijo. Za nekatere so namreč danes problematični partizani in narodnoosvobodilna vojna, pa vsa povojna leta, tako kot so bili ob nastanku problematični gospodi, angelčki in podobna »klerikalno buržoazna navlaka«. Upajmo, da vsaj naivno otroško raziskovanje, odraščanje in spoznavanje življenja, ki jih obdaja, in splošne humanistične vrednote niso sporne in da bo pri današnji recepciji prevladala umetniška prepričljivost. Nekatera Magajnova mladinska dela sodijo med njegove najboljše stvaritve in so postala klasična dela naše mladinske literature. Mnoga so se priljubila tudi današnjim mladim bralcem.

Opombe:

- 1 Pisatelj in zdravnik, vremski rojak dr. Bogomir Magajna (* 13. 1. 1904 v Gornjih Vreham, + 27. 3. 1963 v Ljubljani, kjer je tudi pokopan), je medicino študiral v Ljubljani in Zagrebu, specializiral se je za duševne bolezni, služboval pa je v Ljubljani in Polju, po letu 1945 primarij. Med drugo svetovno vojno je bil partizanski zdravnik. Po osvoboditvi je urejal Partizanski zdravniški vestnik in bil predsednik sveta založbe Lipa v Kopru. Leta 1971 so po njem poimenovali osnovno šolo v Divači, kjer so ob 85-letnici pisateljevega rojstva (1989) postavili doprni kip domačega umetnika Bojana Štoklja. Pisatelj nečak in književnik Ivko Spetič Magajna je zgledno uredil domačijo in spominsko zbirko Magajnovih v Gornjih Vreham.
- 2 Magajna, Bogomir: Izbrana mladinska beseda. Ljubljana: 1980. str. 77.
- 3 Magajna, Bogomir: Izbrana mladinska beseda. Ljubljana: 1980. str. 100.
- 4 Magajna, Bogomir: Izbrana mladinska beseda. Ljubljana: 1980. str. 123.
- 5 Dolgan, Milan: Magajna za mladino. V: Naši razgledi. - Let. III, št. 23. (4. XII. 1954), str. 15.
- 6 Posodobitev Obutega mačka Ludwiga Tiecka, (PUSS in boots [Videoposnetek] = Obuti maček / directed by Chris Miller; screenplay by Tom Wheeler; story by Brian Lynch, Will Davies and Tom Wheeler; music by Henry Jackman; prevod Vesna Žagar; režija Jernej Kuntner. - Škofljica: Blitz Film & Video Distribution, 2012, 1 video DVD (ca 87 min); Škofljica 2012) nas povede v deželo, ki je podobna Meksiki, junaki pa švigajo z raketami, premagujejo čas itd. Zgoščenka Rdeča kapica (RDEČA kapica [Videoposnetek] / d'après le conte de Charles Perrault; scénario et réalisation Jean-Pierre D'Armon. - Kranj: Media film, 2006. - video DVD, ca 50 min) le od daleč spominja na izvorno priredbo bratov Grims. Če si boste ogledali Grdega račka (GRDI raček in Začarani gozd [Videoposnetek] / written and directed by Josep Viciano; music Josep Roig. - Ljubljana: Video art, 2009. - video DVD, 60 min), ne pričakujte vsebine, ki bi bila zelo podobna Andersenovi pravljici. V popularni risanki Shreck ob tem smrdečem junaku odsevajo liki in motivi najpopularnejših pravljic bratov Grims, vendar le kot oddaljena asociacija. Podobno je pri neobvladljivi množici drugih podobnih video del. Kje so časi, ko smo se zgražali zaradi osladnih Disneyjevih animiranih filmov klasičnih pravljic (Sneguljčica, Trnjčica, Pepelka itd.)!
- 7 Magajna, Bogomir: Izbrana mladinska beseda. Ljubljana: 1980. str. 7.
- 8 Magajna, Bogomir: Izbrana mladinska beseda. Ljubljana: 1980. str. 29-30.

Bibliografija

- Brecelj, Marijan; 1965: Bibliografija Bogomira Magajne. V: Bogomir Magajna: Življenje in sanje. - Lipa, Koper
- Blazič, Milena; 2004: Model avtorske pravljice v mladinskih besedilih Bogomirja Magajne : analiza besedila Brkonja Čeljustnik. V: Primorska srečanja. - Leto 28, št. 281/82 (2004), str. 34-37
- Fatur, Silvo; 2006: Petdestletni Bogomir Magajna o sebi, Kosovelu in Prešernu. V: Primorska srečanja. - Leto 30, št. 303/304 (2006), str. 144-150.
- Fatur, Silvo; 2010: Okruški : eseji, študije, spomini. - Libris, 2010. str. 185-194, Koper
- Glušič, Helga; 1996: Bogomir Magajna. - V: Sto slovenskih pripovednikov / Helga Glušič. - : Prešernova družba, Vrba, str. 124-125. Ljubljana
- Jan, Zoltan; 1979: Biografija Bogomira Magajne. V: Goriški letnik, št. 6 (1979), str. 491-502
- Jan, Zoltan (ur.); 1980: Izbrana mladinska dela Bogomira Magajne; izbor, spremna beseda in opombe Zoltan Jan. - Mladinska knjiga, 217 str., Ljubljana
- Jan, Zoltan, 1983: Magajna, Bogomir. V: Primorski slovenski biografski leksikon, 9. snopič. - Goriška Mohorjeva družba, str. 321-322, Gorica
- Jan, Zoltan; 2003: Trojna spirala literarnega ustvarjanja Bogomira Magajne. V: Języki i tradycje Słowian / pod redakcją Emila Tokarza. - Katowice: wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego - (Pracownikowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach), [409]-426
- Jan, Zoltan; 2004: Svet blodenj in simbolov v novelah Bogomira Magajne. V: Slovenska kratka pripovedna proza [urednica Irena Novak Popov]. - Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, (Obdobja, metode in zvrsti; 23), Ljubljana
- Knez, Olga; 2004: S spominsko uro in dokumentarcem počastili stoletnico rojstva pisatelja in zdravnika dr. Bogomirja Magajne. Spominsko uro pripravil Zoltan Jan. V: Primorski dnevnik, leto 60, št. 13 (16. jan. 2004), str. 6
- Križman, Mirko; 1995: Cankarske slogovne prvine in motivika Zagreba v lirici socialni prozi Bogomira Magajne. - Sodobnost, št. 43/6/7, str. 582-594
- Lamovšek, Barbara; 1990: Realno-irealni svet v mladinskih delih Bogomira Magajne : A - diplomatska naloga. : [B. Lamovšek], 1990. - 55 f. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Ljubljana
- Med sanjami in resničnostjo; 2004: Zbornik ob 100. obletnici rojstva pisatelja dr. Bogomirja Magajne. - Osnovna šola dr. Bogomirja Magajne, 60 str., Glasilo učencev Osnovne šole dr. Bogomirja Magajne, šolsko leto 2003/2004, Divača
- Magajna, Bogomir; 1932: Gornje mesto : povesti iz zagrebškega življenja / spisal Bogomir Magajna. - Družba sv. Mohorja, (Mohorjeva knjižnica, št. 48, 270 strani
- Magajna, Bogomir; 1940: Zaznamovani. Knjiga novel. S slikami jo je okrasil Riko Debenjak. - Založba Literarnega kluba, 314 strani, Ljubljana
- Magajna, Bogomir; 1957: Gornje mesto: povesti iz zagrebškega življenja. Z avtorjevim privoljenjem redigiral Ivan Skušek. - Cankarjeva založba (Naše brazde), 1957, 226 strani, Ljubljana
- Legiša, Lino; 1969: Zgodovina slovenskega slovstva: V. ekspresionizem in novi realizem, 6 zvezkov, Slovenska matica, Ljubljana
- Smrdel, Lucija; 1997: Strukturne značilnosti Magajnovih mladinske proze in primernost obravnave besedil v osnovni šoli : diplomsko delo. - [L. Smrdel], 1997, 65 f., Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, Oddelek za razredni pouk, Ljubljana
- Pogačnik, Jože; Zadravec, Franc; 1970-1972: Zgodovina slovenskega slovstva. - Obzorja, 5., 6. in 7. zvezek, Maribor
- Spetič, Ivko; 2004: Srečko Kosovel in Bogomir Magajna : njegov prostor in čas. - Primorska srečanja, 28/273, str. 28-29
- Štolfa, Niko; 1955: Bogomir Magajna, Srečanje z umetniki partizani. V: Ljudska pravica XXI/1955 (26.6.), št. 148, str. 7
- Vodnik, France; 1965: Sprema beseda. V: Bogomir Magajna: Življenje in sanje. - Lipa, Koper
- Zadravec, Franc; 1970-1972: Zgodovina slovenskega slovstva. - Obzorja, 5., 6. in 7. zvezek, Maribor
- Zadravec, Franc; 1997: Slovenski generacijski romani. V: Slovenski roman dvajsetega stoletja, 1. zv. - Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, str. 75-89, Pomurska založba, Murska Sobota
- Zadravec, Franc; 1999: Slovenska književnost II. - DZS, str. 282-283, Ljubljana
- Zadravec, Franc; Pogačnik, Jože; 1973: Zgodovina slovenskega slovstva. - Obzorja, 600 strani, Maribor

Slovesna predstavitev

POŠTNA ZNAMKA IZ POSTOJNSKE JAME - IZ PRVEGA PODZEMNEGA POŠTNEGA URADA NA SVETU

Pošta Slovenije

Pošta Slovenije je v sodelovanju s Postojnsko jamo, d.d., in s Filatelistično zvezo Slovenije 23. marca 2013 predstavila priložnostno pošto znamko o prvem podzemnem poštnem uradu na svetu, ki je uradoval v Postojnski jami. Pošta Slovenije je priložnostno pošto znamko izdala skupaj z Avstrijsko pošto.

Slovesna predstavitev priložnostne poštne znamke prvega podzemnega poštnega urada na svetu je bila v Koncertni dvorani Postojnske jame. Poleg predsednika upravnega odbora Postojnske jame, d.d., Marjana Batagelja, in člana posloводства Pošte Slovenije Vinka Filipiča so se promocije udeležili tudi veleposlanik Češke republike v Sloveniji Petr Voznica, poslanec Državnega zbora RS Samo Bevk, župan Občine Postojna in državni svetnik Jernej Verbič, namestnik avstrijskega veleposlanika v RS Günther Salzmann, predsednik Filatelistične zveze Slovenije prof. dr. Peter Suhadolc ter še drugi predstavniki Filatelistične zveze Slovenije, Avstrijske pošte, Avstrijske filatelistične zveze in ljubitelji znamk.

S slovesno predstavitevijo priložnostne poštne znamke o »prvem podzemnem poštnem uradu na svetu«, ki jo je Pošta Slovenije skupaj z drugimi znamkami marčevskega izida izdala 22. marca 2013, sta Pošta Slovenije in Postojnska jama, d.d., obeležili dve posebnosti: prvo skupno izdajo priložnostne poštne znamke med poštnima operaterjema Slovenije in Avstrije in znamko z motivom prvega podzemnega poštnega urada na svetu, ki je deloval v Postojnski jami od leta 1899.

Do pojava razglednic je imela Postojnska jama že dolgo turistično tradicijo. Število poslanih razglednic iz Postojne je močno naraslo vsako leto ob binkošti in na veliki šmarn, ko so v jami prirejali množične prireditve s plesom. Jamska uprava je zato na avstrijsko trgovsko ministrstvo na Dunaju naslovila pobudo za odprtje poštnega urada v jami. Petnajstega avgusta 1899 so ob Plesni dvorani, 500 metrov od vhoda v jamo, odprli prvi podzemni poštni urad na svetu in uporabili poštni žig »ADELSBERGER GROTTEN - POSTOJNSKA JAMA«. Poštni urad je sprva deloval le ob posebnih priložnostih,

Promocijski plakat za izdajo priložnostne poštne znamke
»Poštni urad Postojnska jama«.

Predsednik upravnega odbora Postojnska jama, d.d.,
Marjan Batagelj ob prejemu albuma z znamkami,
ki so izšle 22. marca 2013 iz rok člana posloводства
Pošte Slovenije Vinka Filipiča.

po letu 1911 pa redno, saj so takrat na binkoštni ponedeljek odposlali rekordnih 75 tisoč razglednic, nato pa dnevno med 6 in 11 tisoč. Tudi med prvo svetovno vojno, ko je bil v Postojni sedež avstro-ogrskega poveljstva za soško fronto, je podzemni poštni urad obratoval in nadaljeval z delom med letoma 1922 in 1927, po priključitvi Postojne Kraljevini Italiji. Takrat so v njem uporabljali poštni žig »POSTUMIA (GROTTE)«. Maja 1927 so zgradili drugi podzemni poštni urad v Koncertni dvorani, 1400 metrov od vhoda v jamo, ki je deloval do leta 1945. Sedaj v Postojnski jami ni več pravega poštnega urada, vendar pa vse razglednice, oddane v Koncertni dvorani, nosijo poseben poštni žig.

Predsednik uprave Postojnske jame, d.d., Marjan Batagelj je predstavil bogato zgodovino turističnega razvoja Postojnske jame, katere pomemben mejnik je prvi podzemni poštni urad na svetu. Poudaril je, da

V kulturnem programu je bila tudi točka plezalka med kapniki.

Koncertna dvorana v Postojnski jami, kjer je bil osrednji promocijski dogodek.

Prodaja filatelističnih izdekov v Koncertni dvorani. Vse fotografije: PR služba Marketinga, Postojna, d.d

tudi izid posebne znamke, ki je plod skupnega dela s Pošto Slovenije, pomeni pomemben zgodovinski dogodek, saj je tudi danes pošiljanje razglednic kljub množici digitalnih medijev še vedno aktualno. »Dandanes je v naših mislih neprenehoma prisotna skrb za trajnostni razvoj in spoštljiv odnos do narave. Ob dejstvu, da kapnik za milimeter svoje rasti potrebuje desetletje, se nenehno zavedamo, da mora biti naše delovanje usmerjeno prav v ohranjanje jame. Človek lahko v desetletju ali dveh naredi veliko dobrega ali veliko slabega, jama pa morebitnih ran ne zaceli tako hitro«, je končal svoj nagovor Marjan Batagelj in se vsem sodelujočim zahvalil za sodelovanje.

Kot je na slovesni predstavitvi priložnostne znamke povedal član posloводства Pošte Slovenije Vinko Filipič, znamke skrivajo v sebi mnoge zgodbe, zgodovinska dejstva, lepote narave. »Da lahko prav znamke tudi povezujejo ljudi, poštne uprave in države, pri-

ča današnji dogodek, s katerim Pošta Slovenije in Postojnska jama, d.d., obeležujeta delovanje prvega podzemnega poštnege urada, ki je bil prav v Postojnski jami. Nastanek znamke je povezan z mnogimi sodelovanji, iskanji zgodovinskih dejstev ter usklajevanji. In brez več kot odličnega sodelovanja vodstva Postojnske jame, predstavnikov slovenske in avstrijske filatelistične zveze ter avstrijske pošte si takšne zgodbe o uspešni izdaji ne bi mogli zamisliti«, je povedal Vinko Filipič in se zahvalil za odlično sodelovanje pri nastajanju znamke.

Po uspešnih skupnih izdajah s poštnimi operaterji Hrvaške, Češke in Madžarske je tako Pošta Slovenije uspešno uresničila še projekt skupne izdaje z Avstrijsko pošto. Na obeh blokkih, slovenskem in avstrijskem, je prikazan enak motiv, drugačni so samo obvezni elementi znamke. Znamka je nastala pod oblikovalskim očesom Matjaža Učakarja.

KRAŠKI MOTIVI NA POŠTNIH ZNAMKAH

Matej Ocvirk

Kras predstavlja izrazito kamnito pokrajino z intenzivno razvitimi kraškimi pojavi v Sloveniji. Razteza se med Tržaškim zalivom, Vipavsko dolino, Brkini in Soško dolino. Kras je hkrati tudi pokrajina z bogato kulturno in naravno dediščino, kateri dajejo pečat tudi kraški ljudje z značilno kraško mentaliteto.

Poštna znamka so eden izmed načinov predstavljanja domače in tuje kulturne in naravne dediščine ter slavnih ljudi s svojim prepoznavnim delom. Tako se na slovenskih poštah pojavljajo tudi kraški motivi. Kras daleč naokoli slovi kot dežela kraških pojavov, burje, vina teran in pršuta. Zato bi vsi pričakovali, da bodo ti najbolj prepoznavni kraški simboli tudi na poštah. Vendar niso. Tako se na slovenskih poštah od osamosvojitve naprej pojavljajo: kraška hiša, kraški koš ali žbrinca, Srečko Kosovel, metulj kraški zmrzlikar in pastirska hiša iz okolice Koprive na Krasu.

Kraška hiša

Poštna znamka Kraška hiša je izšla 18. februarja 1993 v vsebinskem sklopu Slovenija - Evropa v malem. Znamko je oblikoval Miljenko Licul. Njena vrednost je bila 44 takratnih tolarjev. Kraške hiše predstavljajo specifično arhitekturno in bivalno dediščino Krasa, ki so bile v preteklosti zasnovane tako, da so nudile zaščito pred burjo in poletnim soncem. Posebnost kraških hiš je zaključeno dvorišče, imenovano »borjač« ali »korte« (v Istri), ki združuje bivalne in gospodarske prostore. Samo dvorišče je obdano z visokim zidom, ki varujejo

pred burjo; na dvorišču je pogosto tudi kamniti vodnjak. Vhod na dvorišče je možen skozi kamniti portal, ki se imenuje »kolona« ali »kaluna«, z lesenimi vrati in krasi sam vhod na dvorišče kraške hiše. Strehe hiš so položnejše, le še redke so krite s kamnitimi ploščami, imenovanimi »skrle«, »škrle« ali »škrli«, večina pa je krita s koničnimi upognjenimi opečnimi strešniki - »korci«. Osrednji prostor kraške hiše je predstavljala kuhinja z nizkim odprtim ognjiščem ter z napo nad njim za odvajanje dimnih plinov v zidan dimnik ali »kamin«.

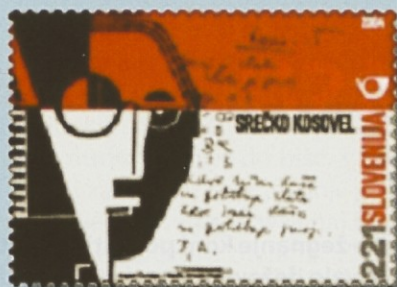
Kraški koš - »žbrinca«

Znamka Kraški koš je izšla v sklopu vsebinske serije Slovenija - Evropa v malem 8. julija 1994. Znamko je oblikoval Miljenko Licul po ilustraciji Zagorke Simić. Vrednost znamke je bila 11 tolarjev. Kraški koš ali »žbrinca« sodi med lokalne tipe košev za prenašanje sena, trave, listja in stelje. Uporabljali so jih tudi v slovenski Istri. Oblika košev je vedno okrogla, razlikujejo pa se po velikosti njihovega premera in po njihovi višini. Za prenašanje se uporabljajo večji koši, ki se jih zade ne na hrbet, in manjši, ki se jih nosi na glavi. Izdelovanje košev predstavlja domačo dediščino pletarstva in je znak kraške kulturne krajine. Prazne koše so pogosto obešali na stene gospodarskih delov poslopij in tako na nek način tudi sooblikovali pročelja stavb.

Škocjanske jame

Znamka Škocjanske jame je bila izdana 6. septembra 1996 v sklopu Narava. Kraške jame so kot podzemeljska oblika kraških pojavov ene na izmed najprivlačnejših točk za turistične namene. Motiv znamke predstavlja slikovite Ponvice v Škocjanskih jamah, to je malih plitvih apnenčastih kotanjic s podzemsko pretakajočo vodo vanje in iz njih. Znamko je oblikoval Vito Ratkovič.

Škocjanske jame so del Regijskega parka Škocjanske jame. Škocjanske jame so, enako kot Postojnska jama, najpomembnejši podzemeljski pojav na Krasu in v Sloveniji. Leta 1986 so bile vpisane v Seznam svetovne in kulturne dediščine UNESCO.

Reka, tudi Notranjska Reka, na koncu soteske Velika dolina izginja v podzemlje pod skalno steno, vrh katere je vas Škocjan. Po vasi so jame tudi dobile ime. Škocjanske jame sestavlja podzemeljski kanjon Reke z dolžino 2000 m in z značilnimi geološkimi tvorbami, kot so kapniki, med njimi tudi na znamki prikazane ponvice. Škocjanske jame so prepoznavne tudi po eni izmed največjih podzemnih dvoran v Evropi, ki se imenuje Martelova dvorana.

Srečko Kosovel

Znamka Srečko Kosovel je izšla 22. januarja 2004. Oblikovala sta jo Studio Arnold in Vuga po grafiki Avgusta Černigoja. Motiv znamke predstavlja Srečka Kosovela in rokopis njegove pesmi Kons 5. Srečko Kosovel (1904-1926) se je rodil v Sežani in predstavlja osrednjega pesnika slovenske zgodovinske avantgarde, ki je zelo zgodaj umrl v starosti 22 let. Sprva je pisal pod vplivom slovenske moderne v smeri impresionizma. Nadaljeval je tradicijo slovenskih pesnikov Ketteja in Murna. Prevladovala je kraška tematika, vtisi iz kraške pokrajine in življenje kraških ljudi. Zato je dobil vzdevek »lirik Krasa«. Tako je nastala vrsta pesmi: Balada, Bori, Vas za bori, Burja, Pesmi s Krasa. Nato so njegove pesmi prešle v smeri takratne evropske avantgarde, ekspresionizma, futurizma in konstruktivizma. Tako njegova pesem Kons 5, ki je tudi na poštni znamki, spada med njegove znane konstruktivistične pesmi.

Kraški zmrzlika

Poštna znamka je izšla v vsebinskem sklopu Živalstvo 24. marca 2006. Znamko je oblikovala Julija Zornik. Kraški zmrzlika, latinsko *Erannis ankeraria*, je metulj iz družine pedicev, ki je razširjen predvsem na Krasu. Odrasli metulji so aktivni v zgodnji pomladi, ko še pogosto zmrzuje. To značilnost poudarja tudi ime. Zanje je značilno premikanje njihovih gosonic na način pednjanja - izmeničnega premikanja sprednjega dela v smeri gibanja in dvigovanja ter povlačenja zadnjega dela za sprednjim delom. Živijo predvsem v gozdovih puhastega hrasta. Velika večina kraških zmrzlika jev

je aktivna ponoči, zato jih redko opazimo. Metulji te vrste sodijo med najbolj ogrožene vrste v Evropi, zato so uvrščeni tudi v habitatno skupino, torej na Seznam ogroženih živalskih vrst. Za ogrožene vrste so določena posebna varstvena območja.

Pastitska »hiška«

iz okolice Koprive na Krasu

Znamka Hiška je izšla 25. septembra 2009. Oblikovala jo je Jasna Bolanca Popović. Motiv znamke predstavlja pastirsko hiško, imenovana tudi »kazon«, drugod »bajta«, v Istri »kažun«. Najbolj so se pojavljale v okolici Koprive, Sežane, Bazovice in Banov. Sedaj jih je na Krasu in njegovem obrobju ter v Slovenski Istri registriranih in obnovljenih več kot dvesto. V preteklosti je hiška nudila začasno bivališče pastirjem in kmetom zavetje pred soncem, dežjem, nevihtami in burjo v različnih letnih časih. Uporabniki so jih postavljali ob robovih njiv, pašnikov in kraških gmajn, zamejenih s kamniti ogradami - suhozidi. Imajo arhaični videz, zato se išče korenine te stavbne dediščine v prazgodovinskem obdobju. Same hiške so zložene na suho, brez malte, iz ploščnatih kamnov z njihovim previsevanjem - zamičkanjem - v nekoliko kupolaste strehe. Zaradi blagega naklona navzven jih dež ne zamaka, ker voda odteka. Prostorsko so to tesne stavbe za enega, dva ali tri ljudi. Vanje so so shranjevali borno hrano čez dan, poljedelsko orodje in kdaj tudi manjše zaloge pridelkov. V njih so v hladnem vremenu tudi kurili posušene in odpadle veje. Danes predstavljajo poseben zgodovinski spomin, zato je prav, da se jih tudi ohranja.

Viri in literatura

- Bogataj, Janez; 2009: »Hiška« iz okolice Koprive na Krasu.- Bilten, Pošta Slovenija, št. 77, str. 10
 Bračič, Bojan; 2004: Srečko Kosovel.- Bilten, Pošta Slovenije, št. 49, str. 22.
 Foški, Ludvika; 1996: Narava - Škocjanske jame.- Bilten, Pošta Slovenije
 Jež, Matjaž; 2006: Kraški zmrzlika.- Bilten, Pošta Slovenije, št. 60, str. 8.
 Krajevni leksikon Slovenije; 1996.- Mladinska knjiga, Ljubljana

Matej Ocvirk, prof. zgodovine in geografije - filatelist, zbiratelj znamk ter občudovalec naravne in kulturne dediščine, Vrhe 13, 3221 Teharje

Štefanovo v Krepljah

ŽEGNANJE KONJ NA KRASU

Marjeta Malešič

Krepljah je bilo na dan sv. Štefana, 26. decembra 2012, pri cerkvi sv. Notburge že osmo žegnanje konj po vrsti. Tokrat je prišlo 20 konj, napovedanih pa jih je bilo vsaj še enkrat toliko. Na manjši obisk je vplivalo deževno vreme. Konjeniki so s konji prišli iz okoliških vasi; iz Šmarij, Križa, iz Dan, Krepelj kot tudi iz Lokavca - iz Društva za oživljanje lokavškega izročila - in petvprega gostilne Skok iz Štorij.

Skokova petvprega se je na pot odpravila že zgodaj zjutraj. Iz Štorij je krenila skozi Rašo na Vrabče in Vrhe, se spustila v Podnanos, se ustavila na žegnanju v Vipavi in se skozi Manče in Kobdilj pripeljala v Kreplje.

Blagoslov konj v Krepljah se je pričel ob 14. uri, ko je župnik Bogdan Špacapan blagoslovil vodo in hlebčke kruha z debelo soljo ter spominke. Spominke, lesene šatulje za zobotrebce z vgravirano podobo konja in z datumom žegnanja, sta izdelala Bogdan Kosič in David Tavčar, oba iz Krepelj. Po končanem blagoslovu vode, soli, spominkov in konj je sledila pogostitev z druženjem v vaškem domu.

Obiskovalci pa so si lahko še pred žegnanjem v cerkvi ogledali lične jaslice, ki so delo Marije Kosič iz Krepelj.

Za 25 metrov dolg lesen privez za konje in pogostitev je poskrbel Svetozar Raspopović iz Godenj.

Svetnik sv. Štefan po vsej srednji in severni Evropi velja za konjskega patrona. Znana je zgodba, kako naj bi sv. Štefan ukrotil divjega konja, ki ga je nadenj poslal Herod. Takole pravi stara slovenska ljudska pesem:

» Perdirjal bode divji konj,
ujedel bode Štefana.
Ker je ujedel množiga,
bode Štefana uboziga.«

Divji konj je pridiral, toda:

» Štefan je storil sveti križ,
konjič je postal krotak,
da še ni bil nikoli tak.
Pred svetga Štefana dol poklekne,
svetga Štefana počasti.«

Seveda je ta zgodba izmišljena. Sveti Štefan je krščanski svetnik; Cerkev ga slavi kot prvega mučenca. Bil je eden izmed sedmih diakonov v Jeruzalemu, kjer je skrbel za siromake. Zaradi njegovega uspešnega oznanjanja Kristusovega nauka so ga judovski nasprotniki kristjanov leta 34 našega štetja obsodili na smrt s ka-

menjanjem. Goduje 26. decembra, na štefanovo, ko po različnih krajih v Sloveniji blagoslovljajo konje.

Sveti Štefan je postal konjski patron v času pokristjanjevanja ljudstev srednje in severne Evrope. Slovanski bog Veles ali Volos je bil zavetnik živine - tudi konj, prav tako tudi njegov germanski vrstnik Freyr ali Fröj. Njun praznik je bil v dnevih okoli zimskega kresa, takrat so jima žrtvovali konje in drugo živino, opravljali pa so še druge obrede. Da bi izkoreninili poganške obrede, so misijonarji poganške praznike pogosto nadomestili s krščanskimi prazniki. Tako je sv. Štefan, ki ima god malo po zimskem kresu, nadomestil Velesa in Freyra.

Zavetništvo sv. Štefana (nad konji in živino) je rodilo več svetoštefanskih šeg. Nekatere so se ohranile vse do danes, npr.: "vožnja z vozovi in ježa na konjih v vaško okolico, v gozd ali na polje, vožnja z vozovi in ježa do cerkve, okoli cerkve ter blagoslov konj pred cerkvijo, "ofer« ali cerkveno darovanje lesenih in voščeni konjičkov, darovanje sveč in denarja ter blagoslov soli, vode in ovs. Sem ponekod sodijo tudi družabne

Zbrani pred žegnanjem pri cerkvi sv. Notburge v Krepljah.

zabave v krogu sorodnikov ("gòstje" - gostije v domačem krogu), obhodi kolednikov in "lučanje" sv. Štefana. Podobno kot kolednike v božičnem času, na Barbarino, Lucijino so ponekod poznali tudi štefansko koledovanje, ko so otroci hodili po *balažičevo* ali v *lažičevo* (v Prekmurju) od hiše do hiše, voščili, zapeli kolednico in prosili za dar. To koledovanje je danes že skoraj povsem pozabljeno. Metanje ovsa naj bi se ohranilo kot spomin na kamenjanje sv. Štefana. Za to šego se skriva staro plodnostno obredje. Najbolj poznano je npr. "*lučanje sv. Štefana*" v Boljuncu pri Trstu, ko na dan sv. Štefana na vaškem trgu mladina pripravi "lučanje" jabolk in pomaranč. Otroci jih lovijo in med seboj tekmujejo, kdo si bo nabral - 'ulovil' več sadja.

Obredni blagoslov soli in vode je danes skoraj edino, kar se je še najbolj ohranilo od starega, poganškega praznika v tem času. Namenjeno je živini, zemlji in ljudem. Blagoslovljeno sol še redko kje potresajo po polju, ko kropijo z blagoslovljeno vodo, "da ne bi škodovali suša in ujme". Največkrat dajo sol le še konjem in živini na koščku kruha ali pa blagoslovljeno sol spravijo za primer živinske bolezni. Posvečena sol je včasih tudi varovala jedi pred okužbami, bila je kot zdravilo, npr. da bi ušesa obvarovala bolezni, da bi ta vselej vse "prav slišala" (Rož), tudi ob kolinah... V nekaterih krajih so konju zarezali majhno ranico v gobcu in vanjo vtrli zrnice posvečene soli... Z blagoslovljeno vodo na Štefanovo ponekod še škropijo po polju. Tudi ta posvečena voda naj bi bila zdravilna za živino, npr. proti kačjemu piku in sploh kot zdravilo za ušesa, oči. Poleg tega mora biti blagoslovljena voda spravljena, da je vedno pri roki, npr. ob hudi uri.

Razne oblike ježe na konjih so ostanek mnogo starejših šeg, poganskih obredij naših prednikov na ta dan, blagoslov konj pa je posledica njihovega pokristjanjevanja. Ježa na konjih do cerkve in blagoslavljanje konj sta pri nas poznani že od 19. stoletja na Kranjskem,

Štajerskem in Primorskem. Konje so na ta dan vedno skrbno ocedili, počesali, opletli ali okrasili grivo in rep. Praznovanje štefanovega z "ofrom" (darovanjem) in prinašanjem konjskih kipcev v cerkev je po eni razlagi ostanek ali nadomestilo nekdanjih konjskih žrtev. Po drugi razlagi pa naj bi bilo magično, čarodejno opravilo v krščanski obliki darovanja za cerkev na čast sv. Štefanu, da bi s tem konjem izprosil blagoslov. Na štefanovo ponekod (okoli Kamnika, pri Ljubljani...) v cerkvi darujejo figurice konj in drugih živali (konji, krave, voli, prašiči, ovce) "za zdravje živali". Včasih so tem figuricam pravili "peršone". Te priprošnjiške figurice, ki so lahko lesene, voščene, celo železne, so tako imenovani "votivni" darovi in so jih ponekod nadomestili z denarjem.

Svetoštefansko žegnanje konj je bilo v navadi predvsem v krajih z razvito konjerejo. Poleg Vipavske, okolice Pivke, Bistrškega (Harije) so bili tudi kraški konji znani daleč naokrog. Konje so žegnali največkrat pri cerkvah, posvečenih sv. Štefanu ali pa drugim svetnikom, ki jim je Cerkev podelila zaščitniško vlogo domačih živali, kot so sv. Jurij, sv. Martin, sv. Anton puščavnik, sv. Lenart, sv. Vid in sv. Notburga, ki ima podružnično cerkev v Krepljah.

Viri in literatura

Bogataj, Janez; 1998: Smo kaj šegavi? - Založba Mladinska knjiga, Ljubljana
 Grafenauer, Ivan; Orel, Boris; 1952: Narodopisje Slovencev - II. del. - Uredila Ivan Grafenauer in Boris Orel, Državna založba Slovenije, Ljubljana
 Kuret, Niko; 1989: Praznično leto Slovencev (druga knjiga). - Založba Družina, Ložar, Rajko; 1944: Narodopisje Slovencev - I. del. - Priredil Rajko Ložar, Založba Klas, Ljubljana

- http://sl.wikipedia.org/wiki/Sveti_%C5%A0tefan

Besedilo in fotografije: Marjeta Malešič, univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja - Kopriva

Med žegnanjem...

Bogdan Soban, generativni umetnik iz Vrtojbe, izvablja iz sodobne računalniške tehnologije

NENAVADNE, NAPREDVIDLJIVE IN NEPONOVNLJIVE LIKOVNE PODOBE

Bogdan Soban, generativni umetnik iz Vrtojbe pri Novi Gorici, in Ida Vodopivec Rebolj, odg. urednica revije Kras po ogledu razstave v prenovljeni stari šoli v Temnici na Krasu.

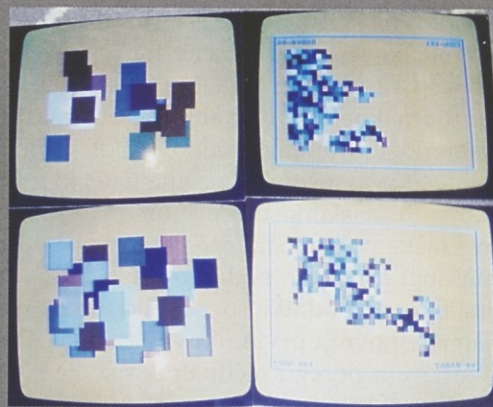
V septembru 2012 so v Temnici v prostorih stare šole odprli razstavo generativnega umetnika Bogdana Sobana iz Vrtojbe, ki je poznan po tem, da ustvarja likovna dela s pomočjo svojih lastnih računalniških programov. Da je do te zanimive razstave prišlo, ima veliko zaslug Barbara Jejčič, vodja TIC - Turističnega informacijskega centra v Temnici na Krasu, ki je pri svojem delu spoznala avtorjev zanimiv pristop in se nad njim navdušila. Že sama otvoritev razstave ni bila običajna, saj je avtor sam predstavil svoja dela in to ne skozi videnje likovne stroke ampak z vidika inženirja, ki iz sodobne računalniške tehnologije izvablja nenavadne, nepredvidljive in neponovljive likovne podobe. Pred gledalci so se v živo rojevale še nikoli videne likovne podobe in izginjale za vedno.

Bogdan Soban je univerzitetni diplomirani strojni inženir, ki se je v svoji poklicni karieri zelo veliko ukvarjal z informatiko in računalništvom. To njegovo poglobljanje v svet informacijske tehnologije ga je že pred več kot dvajsetimi leti spodbudilo, da je začel razmišljati o ustvarjalnih možnostih računalnika. Tako je v svojem prostem času začel razvijati zanimiv projekt, katerega rezultat so stvaritve - likovne podobe, ki jih bolj ali manj samostojno ustvari računalnik. Ta pristop je v svetu poznan pod imenom »generative art«. Soban ne uporablja računalnika samo kot zelo učinkovito orodje, ampak ga obravnava kot ustvarjalnega partnerja, ki mu dopušča kreativno svobodo. To dosega tako, da razvija računalniške programe, ki ob zagonu samostojno ustvarjajo slike na računalniškem zaslonu. Zato so likovne podobe, ki tako nastajajo, popolnoma nepredvidljive in neponovljive. Iz likovnega vidika so to predvsem abstrakcije, ki včasih tudi spominjajo na podobe iz realnega sveta. Poleg razvoja programov je avtorjeva vloga tudi selekcija rezultatov, ki jih ponudi računalnik. Pristop do tovrstnega ustvarjanja ja za večino težko razumljiv, zato smo zaprosili avtorja, naj s svojimi besedami na čim bolj preprost in razumljiv način predstavi svoj pogled na generativni koncept ustvarjanja.

Avtor pripoveduje: »Moje slike nastajajo na osnovi računalniških programov, ki ob svojem zagonu razvijejo nenavadne kreativne sposobnosti tako, da ustvarjajo neskončno vrsto edinstvenih slik, ki niso primerljive s poznanimi metodami drugih avtorjev. Koncept temelji na razvoju lastnih programskih algoritmov, ki avtonomno ustvarjajo slike predvsem abstraktnega tipa z občasnimi odmiki v svet podob iz realnega sveta. Pristop je v svetu poznan pod imenom »generative art« in se uporablja za iskanje kreativnih rešitev na različnih področjih ustvarjanja od arhitekture in designa do glasbe in vizualne umetnosti. Področje računalniške umetnosti se deli na dve osnovni zvrsti, ki ju določa avtorjev metodološki pristop. Večina jih uporablja računalnik kot izredno sposobno orodje, s katerim s pomočjo različnih programov za grafično oblikovanje in risanje ustvarjajo svoje zamisli, katerih avtorstvo je nesporno (computer aided metoda). V drugo, bistveno manjšo skupino sodijo avtorji, ki razvijajo svoje lastne programe. Ti programi simulirajo človekov ustvarjalni proces, ki avtonomno, brez človekovega posredovanja, ustvarjajo slike, katerih avtorstvo ni definirano. V tem primeru namreč igra računalnik vlogo ustvarjalnega partnerja (computer generated metoda). Velik del tovrstnih ustvarjalcev se ukvarja z razvojem fraktalnih

Razstavni prostor v TIC Temnica

Posnetki s TV zaslona iz leta 1986

ali drugih geometrijskih oblik, ki se manifestirajo v prepoznavnih likovnih podobah. Moja iskanja pa so usmerjena predvsem v izgradnjo takih algoritmov na osnovi matematike, ki poskušajo posnemati človekove ustvarjalne navdihe brez kakršnihkoli omejitev... Moja kreacija je programska koda, katere ustvarjalnost temelji na brezkončnem kombiniranju matematičnih formul in izrazov, ki se nato vizualizirajo v formovno in estetsko bolj ali manj dovršene likovne izdelke. Praktično se program v polju abstraktnega obnaša popolnoma suvereno in ne sledi nobeni za človeka-slikarja pogosto tipični liniji. Metoda v svojem bistvu posnema evolucijske procese v naravi in od tod izhaja njeno poimenovanje »generative art«. Bistveni del procesa je postavitve genskega zapisa novega organizma - slike, ki se zgradi na začetku vsakega cikla in je usodno odvisen od trenutka časa. Od postavljene genske formule so odvisne vse razvojne faze razvijajočega se organizma - na novo nastajajoče slike. Tako lahko gledalec spremlja na ekranu nastajanje slik, ki se rojevajo druga za drugo in za vedno izginjajo v neskončnost. Slike so popolnoma nepredvidljive in neponovljive ter izgubljene za vedno, če se ne shranijo ali izrišejo. Pri selekciji tako ustvarjenih slik pride do izraza moj pogled na likovnost in estetiko, saj shranim le tiste slike, do katerih nekaj čutim. Slike se nato lahko natisnejo na papir ali platno v poljubni velikosti ter okvirijo. Tu pride do stične točke z avtorji, ki slikajo po klasičnih metodah, saj so 'izdelki' od te faze naprej primerljivi.»

Začetek Sobanovega ustvarjanja sega v leto 1983, ko je postal široko dostopen prvi 'hišni računalnik' in sicer Commodore 64. Kot programer je hitro ugotovil, da je v računalnik vgrajen preprost Basic interpreter, ki je poznal nekaj grafičnih ukazov vključujoč barve. Tako so nastali njegovi prvi programi, katerih rezultat so bile predvsem geometrijske abstrakcije na osnovi barvnih točk, črt in ploskev. Iz tega časa se je ohranilo nekaj fotografij, posnetih na TV zaslonu, ki je bil takrat edini možno barvni output.

Zaradi omejenih možnosti računalniške opreme in predvsem zaradi nedostopnosti barvnih tiskalnikov je Sobanovo delo daljši čas stagniralo in sicer vse do začetka devetdesetih let. Zaradi teh ovir tudi ni bilo velikih možnosti za predstavitev projekta v javnosti, za kar so ga nagovarjali njegovi prijatelji, ki so poznali njegova ustvarjalna iskanja. Šele, ko so postali dostopni pravi osebni računalniki z ustreznimi barvnimi tiskalniki, je Sobanovo delo ponovno dobilo krila. Prvič se je javnosti predstavil leta 1995 na festivalu Računalniške umetnosti v Mariboru in to po nagovarjanju prijatelja, sedaj že pokojnega Bojana Štoklja. Prvo pravo samostojno razstavo je imel Soban leta 1998 v Kulturnem domu v Gorici (Italija), ki jo je poimenoval »Obrazi Krasa«. Svoje dobro obvladovanje geometrijskih elementov je s pridom uporabil pri realizaciji elementov kraške krajine, ki se v jeseni odene v čudovite barve. Slike so sestavljali drobni barvni kvadrati, pike in črte, ki so se zliili v virtualni pogled na jesenski kras

Kraška veduta

Likovni kritik Jožko Vetrh je takrat zapisal: »V grafikah, ki so izpostavljene na tej razstavi in ki predstavljajo rezultat prvega poizkusa avtorja, da se nekoliko odmakne od upodabljanje abstraktnih oblik ter se usmeri k ustvarjanju podob, ki bolj spominjajo na resničnost, so prav osnovne prvine tiste, ki z barvnimi in oblikovnimi značilnostmi pripomorejo k likovnemu prikazu kraške pokrajine. Poseg avtorja se odraža zlasti v vnašanju osnovnih podatkov (pika, črta, ploskev) v računalnik. Ti podatki so neobhodno potrebni pri ustvarjanju osnovnih prvin likovne zamisli. Pri slehernem avtorjevem posegu računalnik razvije kompozicijo, v kateri se posamezne sestavine krajine nadgrajujejo in razporejajo druga zraven druge. Do neke mere računalnik spoštuje tudi zakonitosti perspektive, zlasti še pri ločevanju sestavin, ki so postavljene v ozadju (nebo, črta obzorja), od tistih, ki jih umetnik odredi površini v ospredju (skale, kamnite pregrade, trava, brinovo in rujevo grmičevje, borovci). Ta razporeditev povsem ustreza jasni 'izbiri', ki jo računalnik vsakokrat opravi na podlagi lastne 'presoje in tolmačenja' podatkov, ki jih je avtor vnesel v program. To 'tolmačenje' mu omogoča, da po svoji 'volji' spreminja obliko, barvo, dimenzije, število ter položaj vsake sestavine. Nastala grafična stvaritev je torej rezultat medsebojnega 'sodelovanja' med računalnikom in umetnikom. Pri tem ima končno besedo vsekakor avtor, ki za tisk izbere tisto kompozicijo, ki je v sozvočju z njegovimi estetskimi zamislimi in ki se najbolj približuje likovni ponazoritvi, ki jo umetnik ima o Krasu. Ker je povsem mogoče, da bi od 'izbire' pa do 'tolmačenja' posameznih sestavin računalnik ponovil ves postopek, je vsaka natiskana grafika tako rekoč izvirnik in povsem unikat«.

Sobanovo ustvarjanje še vedno temelji na programih pragmatičnega tipa. To pomeni, da si avtor v grobih okvirjih zamisli motiv, računalnikova vloga pa je predvsem v 'produciranju' neskončnega števila različic zamišljenega motiva. Poleg Krasa so za to obdobje značilni še ciklusi Linijske strukture, Čas, Soča, Cvetje in drugi.

S ciklusom Soča se je Bogdan Soban leta 1999 predstavil v Mestni galeriji v Ljubljani na prvem skupinskem pregledu slovenske računalniške grafike. V ta namen je likovni kritik mag. Aleksander Bassin izbral večinoma slikarje, pa tudi druge ustvarjalce, ki jih je pot do tovrstnega izražanja pripeljala prek računalniškega programiranja in strokovnega dela na področju informatike. Razstava je prikazala različnost likovnih izrazov dvanajstih avtorjev, ki jih ponuja tehnika, in hkrati predstavila odprtost in značilnosti medija, ki ne zahteva klasične likovne izobrazbe in umetnostno-zgodovinskega znanja. Ta dogodek je tudi pomenil prvi korak slovenske etabrirane likovne srenje v smeri obravnavanja računalniške umetnosti kot priznanega načina likovnega izražanja.

Večja pregledna razstava Sobanovega ustvarjanja v tistem času je bila leta 2000 v Galeriji Rika Debenjaka v Kanalu ob Soči. **Likovna kritičarka Tatjana Pregl Kobe** je ob tej razstavi o ciklu Čas zapisala:

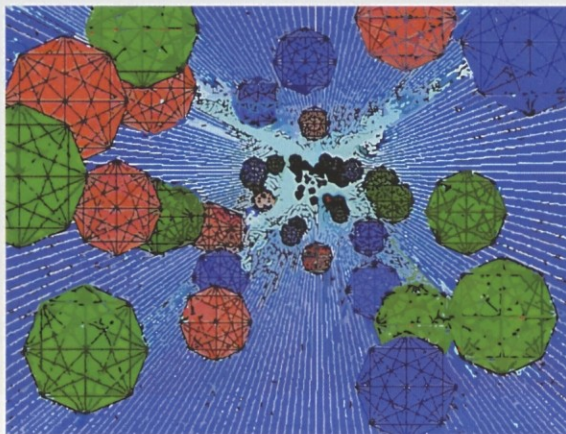
Soča

»V ciklusu Čas je najbolj izstopajoč vtis iluzionizma, ko avtor z različnimi likovnimi elementi simbolizira prostor, ki se odpira proti neskončnosti. V tem ciklu avtor likovno združuje abstrakcijo in elemente praznine v prostoru, ki je ena izmed osrednjih kategorij likovnih razmišljanj. Raziskuje prostor, ki ga ne pojmuje le kot fizični, geometrični prostor oziroma praznino, pač pa tudi kot razmislek o minevanju: edini element, ki bo za vse enako simboliziral trenutek konca stoletja, je zavedanje časa, ki kruto šteje naprej trenutke, dneve, leta, stoletja in na kar človeštvo z vso svojo tehnologijo nima vpliva, saj je čas zunaj dosega znanstvene obravnave naravnih pojavov. V času, ko razmišljamo o človeku in o razkroju identitete v sodobnem svetu in o vse mogočih -izmih, ki jih je izvalilo nepotrpežljivo 20. stoletje, pa avtor, očiščen vseh socialnih in zgodovinskih predznakov, razmišlja o času in na računalniku programira črte, like, svetlobo, celo zvok: kajti, prav čas je zanj tisti spremenljivi element, ki skupaj s strojem in s programom ustvarja sliko, za katero ni mogoče predvideti, kakšna bo, je pa gotovo, da se ne bo nikoli več ponovila.«

Pri Sobanovem ustvarjanju se je zgodil »quantum leap« leta 2000, ko je spoznal in pri programiranju začel uporabljati algoritemski pristop. Z razliko od pragmatičnega pristopa, pri katerem si avtor mora zamisliti motiv slike, se pri algoritemskem pristopu zanaša predvsem na 'šesti čut' pri sestavljanju programskih algoritmov ob popolnem nezavedanju in tudi nezmožnostjo predvidevanja vrste slike, ki bo nastala. Prvi uspešen zagon takega programa je lahko veliko razočaranje ali prvovrstno presenečanje. Rezultat so pretežno slike abstraktnega tipa z občasnim asociiranjem na podobe iz realnega sveta. Ker je zadeva težko razumljiva, smo za pojasnilo povprašali Bogdana Sobana. Povedal je: »Značilnost tega pristopa je v gradnji programskih algoritmov, ne da bi avtor vnaprej vedel, kaj bo po zagonu programa nastalo. Šele prvi uspešen zagon programa pokaže, kaj so zmožne ustvariti uporabljene matematične formule in matematični izrazi, ki se na ta način vizualizirajo. Seveda je potem možno izpopolnjevanje

Soča

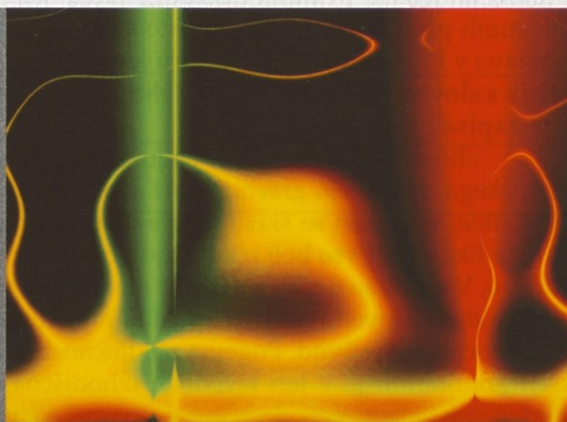
Soča

algoritmov za doseganja lepših in skladnejših likovnih rezultatov, ki pa so tudi v sklopu nekega motiva vedno drugačni in nepredvidljivi. To je največji čar algoritemskega pristopa, saj je vsak ponovni zagon programa nova zgodba, ki se udejani (postane vidna) in izgine za večno, saj slike ni možno nikoli več ponoviti»

Z raziskovanjem in vrednotenjem likovnega vidika algoritemskih slik, ki nastajajo daleč od čustvenega naboja klasičnega slikarja, ki doživlja sliko ves čas njenega nastajanja, se večina likovnih kritikov nerada ukvarja. Tisti, ki se s tem spopadejo, pa hote ali ne hote vedno zaidejo na filozofski vidik matematike in na njeno usodno vplivnost na kozmos in dogajanje v njem. Zanimiv je zapis mlade **likovne kritičarke Nataše Kovšča iz Nove Gorice**:

»Bogdan Soban je s svojo lastno metodo ustvarjanja tako imenovanih 'ustvarjalnih' programov v triindvajsetih letih izoblikoval različne tipologije zapletenih algoritemskih formul, s pomočjo katerih kreira abstraktne vizualne podobe, ki spominjajo na mikro slike organske ali anorganske materije, domišljajske 'fluidne pokrajine' ali celo možganske strukture. Število podob, nastalih s pomočjo umetne inteligence, je neskončno, vsaka pa je rezultat edinstvenega trenutka v ustvarjalnem procesu in je kot taka nepričakovana, nepredvidljiva in neponovljiva. Kljub temu, da se Bogdan Soban izraža z drugačnim simbolnim jezikom, kot smo ga vajeni v likovni umetnosti, si je izoblikoval svoj osebni izrazni stil oziroma 'pisavo' kompleksnih algoritemskih formul, ki je primerna za računalniško oblikovanje likovnih del. Drugačen je tudi standardni pristop k vrednotenju njegovih likovnih stvaritev. Avtorjeva pozornost namreč ni namenjena oblikovanju podob, saj je zgolj selektor nastalih slik, temveč svojo kreativnost usmerja v nadgradnjo matematičnih formul, ki kreirajo nove kompozicije«.

V Sobanov ustvarjalni pristop in njegovo povezanost med umetnostjo in znanostjo se še najbolj pogloblja Dejan Mehmedović. Sodeloval je pri vrsti Sobanovih razstav predvsem na Obali, Krasu in Goriškem. Njegovi zapisi presegajo običajne likovne kritike, saj

Tipični primeri algoritemskih slik

Deformacije

Kraška krajina

se poglobljajo v svet števil, matematike, formul, algoritmov, končnosti in neskončnosti, zakonitosti vesolja in drugih prvobitnih vprašanj obstoja univerzuma. Ob razstavo v Pretorski palači v Kopru leta 2011 je **likovni kritik s slovenske obale Dejan Mehmedović med drugim zapisal:**

»Bogdan Soban v razvijanju softverskega programskega dela svojo *generative art* zaokroža v zaključene cikle, v katerih se skozi očitno rast občutenja pozitivne likovnosti vse bolj izkazujejo kot kvalitetno slikarstvo. Vse bolj so ti cikli nekakšne neverjetno prelivne barvne sheme inventivnih kompozicij, ki delujejo vizualno močno sugestivno. Pogojna naključnost kot nekakšen kontinuum je v teh izvedbah izhodiščna, laično gledano pa bi razumeli, da je generativnost natančnejša in primernejša formulacija. Matematika in števnost ima v teh delih svojstveno vlogo. Temelj umetnost je morda prav njena odprtost v neskončnost. Torej ideja o neskončnosti je verjetno ena izmed biti umetnine.«

V novejšem obdobju Soban razvija algoritme, ki ustvarjajo vedno bolj kompleksne likovne forme, predvsem pa, ki dosegajo veliko večjo barvno skladnost in harmonijo generiranih slik. Novi pristop poimenuje deformacijski, saj temelji na naključnih deformacijah predhodno generiranih slik. Iz ene same predhodno generirane slike lahko njegovi programi ustvarijo neskončno število novih podob, ki so vsaka drugačna tako po kompoziciji, formah, teksturi in barvnih odtenkih.

Kljub njegovi zapisanosti abstrakciji pa se Soban občasno vrača v svet figuralike in sicer v upodabljanje kraška krajine s svojimi tipičnimi jesenskimi barvami. S programerskega vidika so ti programi mnogo bolj zahtevni, saj morajo spoštovati vse oblikovne, barvne in prostorske zakonitosti jesenska kraške vedute, pravi Soban. Njegov prvi cikel s tematiko o Krasu je predstavljen na začetku tega članka. Primer Kraška krajina sodi v njegov drugi cikel s tematiko o Krasu, ki je bil prvič predstavljen leta 2004 v Mladinskem hotelu v Pliskovici na Krasu. Takrat je **Dejan Mehmedović zapisal:**

»S posedovanjem 'zavedanja podobe' je na področju likovnosti problem med figuralnim in abstraktnim povsem marginaliziran in presežen. Bogdan Soban je na svoji poti vsekakor prestopil mejo slednjega,

Kraška krajina

zato je tudi njegov ponovni 'obrat v figuralnost' povsem adekvaten, to je skladen, in utemeljen. V tem smislu je najnovejši, obravnavani cikel, pred nami, ki se pred gledalce evidentno odpira kot krajinska slika, natančnejše *kraška krajina*, samo drugačna in nova oblika avtorskega izpovedovanja. Videti je, kakor da se ustvarjalec, tokrat s precej daljšo izkušnjo za seboj, ponovno preverja na istem tematsko-motivičnem področju - v *kraški krajini*«.

Tretji kraški cikel Kraška krajina še najbolj verno upodablja Sobanovo priljubljeno tematiko. Predstavljen je bil leta 2008 v Kosovelovem domu v Sežani. Sobana in njegova dela je takrat predstavila **likovna kritičarka Anamarija Stibilj Šajn**. Med drugim je zapisala:

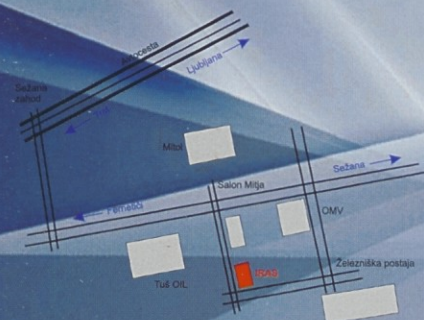
»Ustvarjalni eksperiment je tokrat že tretjič obudil ustvarjalno misel na Kras v jeseni. Programu je zaupal ključne elemente, nosilce ilustrativnosti, kot so drevesa, ruj, brinovi grmički, kamen, travnate bilke, oddaljeno hribovje, nebo z oblaki in druge. Program zna naslikati vsakega od teh fragmentov kraške podobe v različnih velikostih, na izbrani, a logični poziciji, ki upošteva zakonitosti perspektive in realnosti, ter v naravnih barvnih vrednostih. V program je avtor v največji možni meri vključil logiko narave. V svojem stvaritelstvu jo je želel prezentirati čim bolj pristno in naravno, poskušal je torej vzpostaviti njeno paralelno stanje. Ker so v tem izseku naravnega časovnega krožnega toka ključnega pomena prav barve, se je avtor odločil za subtilno in perfekcionistično raziskovanje kolorita kraške pokrajine. In uspelo mu je pričarati atmosfero časa, ko si njegova motivna izbranka nadene svojo razkošno koloristično obleko«.

Kakšna bo nadaljnja pot Sobanovega nenavadnega likovnega ustvarjanja, je težko predvideti. Glede na dosedanje izkušnje bomo verjetno pričeli nadaljevanju njegovega eksperimentiranja in iskanja novih metod ter pristopov za izražanje skozi programsko kodo.

Informacijske in računovodske storitve

Celovite rešitve na področju Informacijskih Tehnologij

IRAS Sežana d.o.o.

IRAS Sežana, d.o.o.
Partizanska cesta 71
SI-6210 Sežana

T: +386 5 731 37 70

M: +386 51 363 644

F: +386 5 731 37 77

E: info@iras.si

Matična številka: 5298652

Davčna številka: 85615625

Davčni zavezanec: DA

Transakcijski račun: 05100-8010146192

Osnovni kapital: 232.766,00 EUR

Projektiranje sistemov
Razvoj poslovne programske opreme
Prodaja računalniške opreme
Računovodske storitve
Izobraževanje
Servis računalniške opreme
Svetovanje
Prodaja pisarniškega materiala
Vzdrževanje informacijskih sistemov

Zakaj IRAS Sežana d.o.o. ?

Profesionalnost
Strokovnost
Konkurenčne cene
Vse na enem mestu
Reference

www.iras.si

Projektiranje sistemov

Postavljate novo poslovno dejavnost? Adaptirate obstoječi sistem? Gradite novo infrastrukturo? Zamenjujete ali iščete nov informacijski sistem? Niste ravno domači s termini *domena*, *VPN*, *strežnik*, *DHCP*, *požarni zid*, *lan*, *wan*, *SQL*, *UTP*? Brez skrbi. Vse razlage in strokovno pomoč lahko poiščete pri nas. Z veseljem se Vam bomo posvetili, svetovali in skupaj bomo poiskali ustrezne rešitve za vaše poslovanje.

Vzdrževanje informacijskih sistemov

Tudi če Vaša oprema ne prihaja iz naše trgovine lahko sklenemo dogovor ali pogodbo o vzdrževanju vaše opreme. V okviru vzdrževanja lahko svetujemo izboljšave, nudimo sistemsko podporo, servisiramo opremo, nudimo pomoč in podporo uporabnikom, koordiniramo vaše IT projekte,... Vse z namenom, da se Vi ukvarjate izključno z vašim poslom.

Prodaja računalniške opreme

Ponujamo kakovostno računalniško opremo, ki sledi času in potrebam uporabnika. Sodelujemo in pomagamo pri izbiri in nakupu: od posameznih komponent, računalnikov in tiskalnikov do zahtevnih računalniških omrežij. Trudimo se za doseg optimalnega razmerja med zahtevano kvaliteto in ceno. Poskrbimo lahko za funkcionalno namestitev opreme v delujoč računalniški sistem. Na Vašo željo prodamo opremo tudi vzdržujemo in servisiramo. Le učinkovito vzdrževan sistem odtehta vrednost nakupa.

Svetovanje

Nudimo svetovanje na vseh področjih našega delovanja. Stopite v stik z nami in prisluhnili Vam bomo.

Prodaja pisarniškega materiala

Ker se zavedamo dragocenosti Vašega delovnega časa, poskrbimo tudi za dostavo naročenega pisarniškega materiala. Dovolj je telefonski klic in blago iz zaloge Vam dostavimo še isti delovni dan. Pri nas dobite: *neskončni in fotokopirni papir*, *računske trakove in etikete*, *registratorje in mape*, *razne obrazce*, *pomnilniške medije*, *trakove*, *kartuše in tonerje za tiskalnike*,...

Računovodske storitve

Ne glede na Vašo izbrano dejavnost, se računovodskim evidencam in spremljanju zakonodaji ne morete izogniti. Področje računovodstva zahteva svojevrstna znanja in izkušnje, ki jih marsikdo težko zagotavlja ob svoji osnovni dejavnosti. Kakovost in profesionalnost našega računovodskega servisa na lastni programski in računalniški opremi lahko izkoristite prav Vi. Bogato znanje tega področja s pridom izkoristimo za nadaljnji razvoj računalniško podprtih informacijskih sistemov.

Izobraževanje

Dobro zasnovan in v prakso postavljen informacijski sistem je le temelj za učinkovit pretok informacij znotraj in zunaj podjetja. Dejansko vrednost mu daje končni uporabnik s svojim znanjem, izkušnjami in strokovno usposobljenostjo. Zato dajemo računalniškemu izobraževanju velik pomen. Prirejamo izobraževalne tečaje iz splošnih računalniških vsebin: *Okna*, *Elektronska pošta*, *Internet*, *Osnove računalnikov*,... in najbolj razširjenih uporabniških programov: *Word*, *Excel*, *Power Point*, *Corel Draw*,... Poudarek je na individualnih praktičnih vajah.

Razvoj poslovne programske opreme

Desetletja izkušenj in visokega strokovnega znanja je vloženo v razvoj sodobnega, prilagodljivega in modularno grajenega informacijskega sistema IPIS - Irasov Poslovni Informacijski Sistem. Zagotavlja povezljivost podatkov in pretok informacij na vseh nivojih vašega poslovanja. Primeren je za mala, srednja in velika podjetja.

BANKA MEDNARODNIH RAZSEŽNOSTI. VARNA. OKOLJU PRIJAZNA. USPEŠNA.

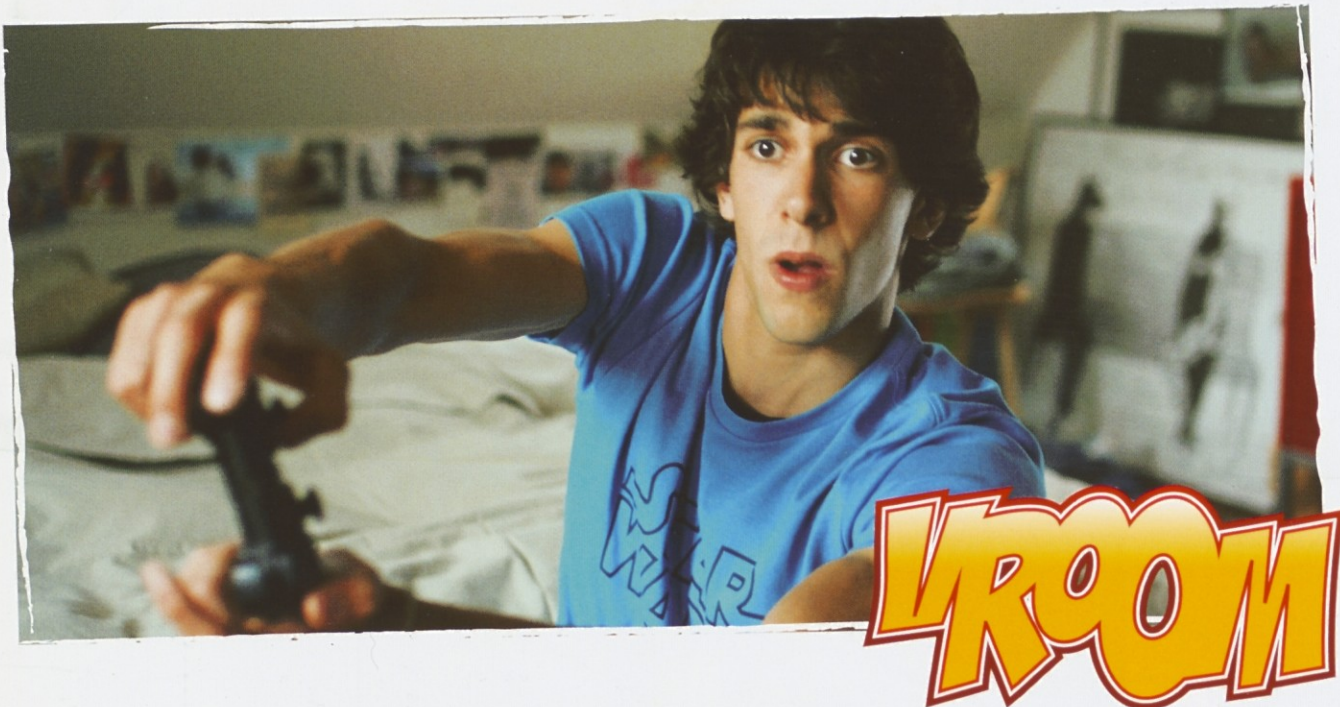
Banka Koper je del mednarodne bančne skupine Intesa Sanpaolo, ki je prisotna v 40 državah po vsem svetu, z več kot 19 milijonov komitentov in 400-letno tradicijo delovanja.

Uspešnost bančne skupine potrjujejo naslednje mednarodne uvrstitve:

- **Najvarnejša bančna skupina v Sloveniji** in visoko na svetovni lestvici najvarnejših bank
(Global Finance World's 50 Safest Banks, avgust 2010)
- **Ena najbolj okoljsko ozaveščenih na svetu** saj je visoko na lestvici 100 najbolj »zelenih« organizacij na svetu (Newsweek, oktober 2010)
- **Banka leta v Zahodni Evropi** kar predstavlja najvišji standard odličnosti v bančništvu na podlagi dobrih poslovnih dosežkov v preteklem letu
(The Banker, december 2010)

 BANKA KOPER
Z vami gledamo naprej.

MOJA PRVA AVTO POLICA AS

Prava izbira za mlade voznike, ki imajo vozniški izpit manj kot tri leta!

✓ • KOMU je namenjena Moja prva avto polica?

Vsem **neizkušenim mladim** voznikom, ki imajo **vozniški izpit manj kot 3 leta** in nimajo svojega avtomobila, zato pogosto vozijo več različnih avtomobilov. Mamin, očetov, dedkov, prijateljev ... avto.

✓ • PREDNOSTI Moje prve avto police!

Mlademu vozniku zagotavlja **varnost pri vožnji s katerikoli avtomobilom**, saj se polica glasi na njegovo ime in vsebuje kritje za primer, če mladi voznik povzroči prometno nezgodo z vozilom, ki ga v tistem trenutku uporablja. Prinaša tudi bonus, ki ga zavarovanec ob nakupu svojega vozila prenese nanj.

• **UGODNO!** Nadomešča doplačilo za mlade voznike pri obveznem avtomobilskem zavarovanju in staršem prinaša **finančni prihranek** v primeru, ko mladi voznik uporablja **različne avtomobile**.

✓ • KAKO do Moje prve avto police?

Mojo prvo avto polico lahko sklenete **v vseh poslovalnicah Adriatic Slovenice**. S seboj prinesite vozniško dovoljenje.

Poteguj se za brezplačni **tečaj varne vožnje** - preveri na www.adriatic-slovenica.si.

www.adriatic-slovenica.si

AdriaticSlovenica **as**
NOVE DIMENZIJE VARNOSTI

Si želite take sproščenosti in brezskrbnosti?

Potem svoje prihranke zaupajte nam.

Prepričani smo namreč, da si zaslužite življenje brez skrbi. To je tudi razlog, zaradi katerega se trudimo, da bi na najboljši način upravljali z vašimi prihranki. Pozorno prisluhnemo vašim željam, zato vam lahko ponudimo take rešitve, ki so hkrati enostavne, varčne in učinkovite. Razlikujemo se tudi v tem!

ZKB

1908 credito cooperativo del carso
zadružna kraška banka

